

**RYHMÄMUOTOINEN TAIDETOIMINTA
EVANKELIS-LUTERILAISISSA SEURAKUNNISSA**

Etnografinen tutkimus

Heli Ansio
Uskontotieteen pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2019

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution -
Tekijä – Författare Heli Ansio		
Työn nimi – Arbetets titel Ryhmämuotoinen taidetoiminta evankelis-luterilaisissa seurakunnissa: etnografinen tutkimus		
Oppiaine – Läroämne Uskontotiede		
Työn laji – Arbetets art Pro gradu	Aika – Datum Maaliskuu 2019	Sivumäärä – Sidoantal 104 s. + 2 liites.
Tiivistelmä – Referat <p>Tämä etnografinen tutkimus käsittelee kahdessa pääkaupunkiseudun evankelis-luterilaisessa seurakunnassa toteutettua ryhmämuotoista taidetoimintaa. Tutkimistani ryhmistä yksi edusti kuvataidetta ja kaksi tanssia. Tutkielmassa selvitetään osallistuvan havainnoinnin ja teemahaastattelun (N=18) menetelmin, millaista seurakunnan taidetoiminta on ja mitä taidetoiminta merkitsee osallistujille, ryhmien ohjaajille ja seurakuntien kirkkoherroille.</p> <p>Tutkielman lähtökohtina ovat kirkon yhteiskunnallisen aseman muuttuminen ja henkisyyden uusien muotojen nousu sekä osallistavan ja yhteisöllisen taiteen ja taidelähtöisten menetelmien levittäytyminen uusille yhteiskunnan sektoreille. Näitä ilmiöitä yhdistää hyvinvoinnin teema: kirkon asema hyvinvoinnin tukijana ja taiteen hyvinvointivaikutuksia koskeva tutkimuskeskustelu.</p> <p>Tutkielma osoittaa, että seurakuntien taideryhmissä käyvät enimmäkseen naiset. Taideryhmät tavoittavat niin seurakunta-aktiiveja kuin löyhemmin kirkkoon sitoutuneita jäseniä, myös uskonnottomia. Tärkeää osallistujille on, että toiminta on edullista tai maksutonta ja lähellä kotia.</p> <p>Seurakunnissa taidetoiminta sijoittuu usein lapsityön ja diakonian työaloille. Tutkituissa ryhmissä ohjaajina toimivat taidekentän ja kirkon välissä tasapainottelevat taideammattilaiset. Toiminnan järjestämisen perusteluita ovat muun muassa sosiaalisuuden tukeminen ja uusien asioiden kokeileminen seurakuntatyössä. Taidetoiminnan mielletään edustavan uudistusmielisyyttä ja ihmisten arjessa mukana olemista.</p> <p>Taideryhmien toiminta on tulosten mukaan avointa sekä uskonnollisille merkityksille että sekulaarille taideharrastukselle. Osallistujat etsivät ryhmistä mielekästä taideharrastusta mutta myös itsen kehittämistä, yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia. Monille osallistujille näillä on myös henkisiä tai uskonnollisia ulottuvuuksia. Tutkimus osoittaa, että taiteen ja hyvinvoinnin suhdetta tutkittaessa on hyvä huomioida myös spiritualiteetin merkitys.</p>		
Avainsanat – Nyckelord etnografia, seurakunnat, taiteet		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		

Sisällys

Johdanto	1
Taide, kirkko ja hyvinvointi – miksi tämä tutkimus?	1
Aiempaa tutkimusta uskonnosta ja taidetoiminnasta	2
Tutkimuskysymykset ja työn kulku	4
Muuttuva uskonnollisuus ja uusi henkisyys.....	6
Uskonto ei kadonnutkaan, muutti vain muotoaan.....	6
Spiritualiteetti – henkisyys ja hengellisyys.....	7
Sukupuoli, uskonnollisuus ja henkisyys	9
Taiteen sosiaalinen käänne.....	12
Taide ei ole kaikkien harrastus.....	12
Ulos taideinstituutioista – yhteisöllinen ja osallistava taide	14
Taide seurakuntien toimintamuotona	18
Etnografiaa seurakuntasaleissa.....	22
Haastattelu ja havainnointi etnografisina menetelminä.....	22
Tutkimani taideryhmät ja niiden valinta	23
Havainnointiprosessi.....	25
Kohtaamiset haastatteluissa	27
Aineistojen analyysi	29
Millaista taideryhmien toiminta oli?	33
Kuvataidekurssi	33
Meditatiivisen tanssin kurssi.....	35
Lasten ja perheiden tanssituokioid.....	38
Keitä taideryhmissä kävi?	41
”Kaikki ovat tervetulleita”	41
Osallistujien uskonnollisuus ja suhde seurakunnan toimintaan	43
Ryhmiin löytäminen ja seurakunnan viestintä	47
Osallistujien sosioekonominen asema ja harrastusten kilpailuttaminen.....	48
Osallistujien muut taideharrastukset ja kulttuurinen pääoma.....	51
Taideryhmät naisten toimintana: naisen oma hetki ja voimaantuminen	53
Seurakunta taidetoiminnan tarjoajana	57
Taidetoiminnan legitimoiminen seurakunnassa.....	57
Diakonia ja lapsityö taidetoiminnan kehyksinä	58
Sosiaalisuus taideryhmissä.....	60
”Aina joutuu selittelemään” – taiteen ja taideammattilaisten asema seurakunnassa	61
Mielikuvat seurakunnasta: edistysmielinen, arkeen liittyvä ja mukaan kutsuva.....	65
Jumala-kokemus ja hyvä olo – uskonnollisuus ja spiritualiteetti taideryhmissä	70
Kirkkorakennukseen ja -tilaan liittyvät merkitykset	70
Uskonnollinen kieli ja aiheet taideryhmissä	72
Ohjaajien spiritualiteettia koskevat tavoitteet.....	75
Yhteisöllisyys ja yhteys	77
”Joogaistuminen” ja taidetoiminta: ruumiin ja hengen yhteys	78
Taide, toinen todellisuus ja uskonnollinen kokemus.....	81
Taide parantaa: itsetuntemus, terveys, hyvinvointi ja merkityksellisyys	83
Yhteenveto ja pohdintaa.....	87
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	92
Lähteet	92
Kirjallisuus	92
Liite 1. Tutkimustiedote.....	105
Liite 2. Haastatteluteemat.....	106

Johdanto

Taide, kirkko ja hyvinvointi – miksi tämä tutkimus?

Tarkastelen tutkielmassani sitä, mitä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa järjestettävä ryhmämuotoinen taidetoiminta merkitsee ryhmien osallistujille, ohjaajille ja toimintaa järjestävien seurakuntien kirkkoherroille. Ryhmämuotoisella taidetoiminnalla tarkoitan seurakunnan järjestämiä toiminnallisia ryhmiä ja kursseja, joissa osallistujat työskentelevät eri taiteenlajien (teatteri, tanssi, kuvataide, musiikki ja niin edelleen) menetelmin. Toiminta voi olla vakiintunutta, harrastusluonteista toimintaa tai lyhytkestoisempaa ja pistemäisempää – esimerkiksi yksittäinen tapahtuma tai iltakurssi. Toimintaa voivat ohjata seurakunnan viroissa toimivat ammattilaiset tai sitä varten voidaan palkata erityinen ohjaaja.

Taidelähtöisten menetelmien käyttö on viime vuosina lisääntynyt yhteiskunnan eri sektoreilla. Juha Sipilän hallitusohjelmassa taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistäminen on nimetty kärkihankkeeksi.¹ Taiteen soveltavasta käytöstä, taidelähtöisistä menetelmistä ja taiteesta uusissa konteksteissa on kirjoitettu viime vuosina erittäin paljon esimerkiksi taiteen hyvinvointivaikutuksiin liittyen.² Taiteen hyvinvointivaikutusten ohella taiteen saavutettavuus ja kaikkien yhdenvertaiset kulttuuriset oikeudet ovat olleet viime vuosina esillä yhteiskunta- ja kulttuuripolitiikassa.³ Tiedetään, että taideharrastuneisuus ei jakaudu suomalaisessa yhteiskunnassa tasaisesti, vaan siihen liittyy monenlaisia sosiaalisia jakolinjoja, jotka kytkeytyvät esimerkiksi koulutukseen, sukupuoleen, ikään, asuinpaikkaan ja sosioekonomiseen asemaan.⁴

Taiteen hyvinvointivaikutuksia ja saavutettavuutta koskevan keskustelun kanssa risteää kiinnostavasti kirkon yhteiskunnallisen aseman muutosten tarkastelu. Kirkosta eroaa paljon jäseniä eivätkä sen jäsenet osallistu kovin aktiivisesti uskonnollisiin tilaisuuksiin, esimerkiksi jumalanpalveluksiin. Suomalaiset meditoivat ja joogaavat useammin kuin käyvät kirkossa. Suomalaisissa 2000-luvulla tehdyissä kyselytutkimuksissa ”henkinen ihminen” on noussut huomattavasti suosituimmaksi katsomukselliseksi identiteetiksi kuin ”hengellinen ihminen” tai ”uskonnollinen ihminen”. Seurakuntien toimintamuodot ovat viime vuosikymmeninä muuttuneet monimuotoisemmiksi ja eriytyneet. Toimintaan osallistumisen

---

¹ Ratkaisujen Suomi 2015.

² Uusia katsauksia esim. Crossick & Kaszynska 2016; Laitinen 2017; Lehikoinen & Vanhanen 2017; Suomen tilanteesta STM 2015.

³ Esim. Lahtinen et al. 2017; Lehikoinen & Rautiainen 2016.

⁴ Purhonen et al. 2014.

luonne on muuttunut pitkäkestoista sitoutumista vaativasta kertaluontoiseksi. Yhä suurempi osuus seurakuntaan kuuluvista ei osallistu minkäänlaiseen seurakunnan toimintaan.

Kansalaisten silmissä kirkolla on kuitenkin tärkeänä tehtävänä hyvinvoinnin edistäminen.⁵ Hyvinvoinnin teema yhdistääkin taiteen uusia tehtäviä ja kirkon yhteiskunnallisen aseman ja tehtävien muutosta. Tämä havainto muodostaa tutkielmani keskeisen taustan.

Tutkielmani on laadullinen uskontoetnografinen ja -sociologinen tutkimus. Uskontotieteen lisäksi työlläni on rajapintoja teologiseen tutkimukseen (erityisesti kirkkososiologiaan), taiteensosiologiaan, kulttuuripolitiikan tutkimukseen ja sukupuolentutkimukseen. Tutkimukseni aineisto on kerätty puolistukturoidun teemahaastattelun ja osallistuvan havainnoinnin menetelmin kahdesta pääkaupunkiseudun seurakunnasta, kolmesta toiminnallisesta taideryhmästä syksyn 2017 aikana.

Tutkielmani liittyy ArtsEqual-tutkimushankkeeseen, joka tarkastelee suomalaista taiteen ja taidekasvatuksen järjestelmää tasa-arvon näkökulmasta.⁶ Hankkeen tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, mitkä asiat ylläpitävät eriarvoisuutta taiteen ja taidekasvatuksen palveluissa ja miten järjestelmää tulisi kehittää yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Tässä tutkielmassa käsitellän evankelis-luterilaisia seurakuntia osana taiteen ja taidekasvatuksen järjestelmää. Tämä on perusteltua, koska evankelis-luterilaisella kirkolla on Suomessa läheinen suhde julkisiin palveluihin.⁷ Kirkkoa kuitenkin ei aina huomioida taide- ja kulttuuri-instituutioihin ja alan palveluiden järjestämiseen liittyvissä keskusteluissa.

Aiempaa tutkimusta uskonnosta ja taidetoiminnasta

Uskonto ja eri taiteen muodot ovat kuuluneet yhteen koko ihmiskunnan historian ajan. Tutkimusta uskontoihin liittyviä aiheita käsittelevästä taiteesta tai uskontojen ja taiteiden yhtymäkohdista on runsaasti. Uskontotieteilijät ovat käsitelleet taidetta sekä eurooppalaisten että ei-länsimaisten, niin historiallisten kuin nykykulttuuriin kuuluvien aineistojen pohjalta.⁸ Uskontoa ei voi sivuuttaa kirjoitettaessa afrikkalaisesta tai aasialaisesta taiteesta⁹ tai eurooppalaisen taiteen historiasta. Uskonnollisen taiteen tutkimusta dominoivat institutionaaliset uskonnot – uusien uskontojen ja henkisten suuntausten (kuten new agen) piirissä syntyneitä taiteen ja kulttuurin tuotteita on tutkittu vähemmän.¹⁰

---

⁵ Esim. Grönlund & Pessi 2017; *Haastettu kirkko* 2012, 35–37, 41, 95–98; Ketola 2016, 73–80; Salminen 2014, 42; Sohlberg & Ketola 2016, 28–39.

⁶ Hanketta rahoittaa Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvosto Tasa-arvoinen yhteiskunta -ohjelmasta (hankenumero 293199).

⁷ Ks. Kallunki 2014; *Kirkko ja julkiset palvelut* 2016.

⁸ Ks. esim. Ahlbäck 1996; Brown 2014.

⁹ Esim. Hackett 1996; Moore 1997; Elgood 1999.

¹⁰ Cusack & Norman 2012, 2; Barcan & Johnston 2018, 22–24.

Usein uskontoa ja taidetta tarkasteleva tutkimus on taidehistoriallisesti orientoitunutta ja painottuu taiteeseen ammattitaiteilijoiden teoksina, ei amatöörien taideharrastuksiin tai taiteeseen yhteisöllisenä toimintana.¹¹ Petra Kuppinger huomioi toimittamassaan *Culture and Religion* -lehden teemanumerossa, että uskonnon ja taiteen teema voi ohjata ajattelemaan esimerkiksi uskonnollisten tilojen arkkitehtuuria, pyhien tekstien koristeellisia käsikirjoituksia tai uskonnollisia taide-esineitä. Uskonnon, taiteen ja luovuuden yhtymäpintoja on kuitenkin löydettävissä myös tavallisten ihmisten arjesta – usein odottamattomista paikoista 2010-luvun kaupungeissa ja niiden lähiöissä.¹² Myös Robert Wuthnow kirjoittaa, että ymmärtääkseen, miten taide on yhteydessä spiritualiteettiin ja uskontoon, ei tarvitse käydä konserttisaleissa ja taidemuseoissa vaan puhua tavallisten ihmisten kanssa.¹³

Arkeen ja ei-ammattitaiteilijoiden toimintaan kohdistuvissa, kulttuurintutkimuksellisella otteella toteutetuissa uskontotieteellisissä tutkimuksissa musiikkia, tanssia tai muita vastaavia taidemuotoja ei kuitenkaan yleensä käsitteellistetä taiteena vaan esimerkiksi nyky-, populaari- tai nuorisokulttuurina.¹⁴ Näin siitä huolimatta, että kulttuurintutkimuksessa on pyritty ylittämään ja purkamaan jaotteluja ns. korkeaan ja matalaan kulttuuriin, taiteeseen ja viihteeseen, massakulttuuriin tai kansankulttuuriin.¹⁵ Oma tutkimukseni sijoittuu kulttuurintutkimuksellisen taiteen- ja uskonnotutkimuksen kenttään siinä mielessä, että käytän etnografista menetelmää ja tutkimuskohteeni koskee ei-taideammattilaisten toimintaa ja arjen elämismailmaa. Käytän kuitenkin tietoisesti tutkimastani toiminnasta taiteen käsitettä jo siksin, että seurakuntien järjestämä taidetoiminta painottuu perinteiseen ”korkeakulttuuriin” kuten musiikkiin, kuvataiteeseen sekä teatteriin ja draamaan.

Suomen luterilaisten seurakuntien järjestämää taidetoimintaa on tutkittu taiteentutkimuksen saati uskonnon- ja kulttuurintutkimuksen viitekehyksessä tuskin lainkaan, käytännöllisen teologian viitekehyksessä vähän. Taidetta on Suomessa tarkasteltu teologisen

---

¹¹ Hyvänä esimerkkinä tästä on *Oxford Handbook of Religion and the Arts* (Brown 2014), jossa edes materiaalista kulttuuria ja elettyä uskontoa käsittelevässä luvussa (Morgan 2014) ei tarkastella amatööritaidetta tai uskonnollisissa konteksteissa tapahtuvaa taideharrastusta.

¹² Kuppinger 2017, 343.

¹³ Wuthnow 2003, 58.

¹⁴ Poikkeuksena on Robert Wuthnow (2003), joka on tarkastellut laajasti amerikkalaisten uskonnollisuuden ja spiritualiteetin kytkeytymistä eri taiteen lajeihin erottelematta ns. korkeakulttuurisia ja populaarikulttuurisia muotoja.

¹⁵ Uskonnon ja populaarikulttuurin tutkimus onkin oikeastaan oma tutkimusalansa, jonka tutkimuskohteena on erityisesti kansainvälinen, massoille suunnattu ja mediavälitteinen kulttuuri (esimerkiksi elokuvat, televisio ja populaarimusiikki). Suomalaisena esimerkkinä voidaan mainita uskonnon ja elokuvan kytköksiä tutkineen Heikki Pesosen työt (esim. Pesonen 2016; Pesonen et al. 2011; Pellinen & Pesonen 2013). Uskonnon ja populaarikulttuurin tutkimuksessa käytetään samoja menetelmiä ja lähestymistapoja kuin uskonnon ja taiteen tutkimuksessa. (Ks. esim. Moberg & Sjö 2018.)

tutkimuksen kentällä erityisesti visuaalisen kirkkotaiteen ja -arkkitehtuurin näkökulmista,¹⁶ satunnaisesti myös muita taiteenlajeja sivuten.¹⁷ Myös suomalaiseen tutkimukseen pätee, että tutkimus käsittelee lähinnä teoksia ja ammattitaidetta eikä osallistavaa toimintaa. Tärkeän poikkeuksen muodostaa Johanna Vilja-Mantereen väitöskirja, joka tarkastelee kuvataidemenetelmien käyttöä nuorten sielunhoidollisessa kohtaamisessa.¹⁸ Vilja-Mantere tutkii seurakunnissa järjestettävää ryhmätoimintaa, jota omakin tutkimukseni käsittelee. Myös jokunen käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma sivuaa taiteen käyttöä seurakuntien ryhmätoiminnassa.¹⁹ Lisäksi niin sanottua kristillistä taidetta ja kulttuuritoimintaa on tutkittu. Esimerkiksi kirkkodraamasta ja kristillisestä teatterista Suomessa on tehty sekä Lilja Kinnunen-Riipisen käytännöllisen teologian väitöskirja että AMK-opinnäytteitä, joista yhdessä tarkastelukulmana on teatteri-ilmaisun ohjaajan työmahdollisuudet seurakunnan toiminnassa.²⁰ Marcus Mobergin uskontotieteen väitöskirja suomalaisesta kristillisestä metallimusiikista sekä kuvaa kristillistä metallia musiikinlajina että erittelee sen käyttötapoja ja merkityksiä muusikoille itselleen.²¹

Tutkimuskysymykset ja työn kulku

Tämän tutkielman taustakontekstina ovat taiteen uusiin toimintaympäristöihin liittyvä keskustelu sekä uskonnollisuuden muutoksiin ja henkisyyden nousuun liittyvä keskustelu. Väitän, että nämä ilmiöt kytkeytyvät yhteen seurakuntien ryhmämuotoisessa taidetoiminnassa ja että yksi niitä yhdistävä tekijä on hyvinvoinnin teema. Tutkielmassa tarkastelen, mitä evankelis-luterilaisten seurakuntien ryhmämuotoinen taidetoiminta merkitsee sen osallistujille, ryhmien ohjaajille ja seurakuntien kirkkoherroille. Tutkimuskysymys jakautuu useampaan alakysymykseen.

- 1) Millaista on seurakuntien ryhmämuotoinen taidetoiminta, keitä siihen osallistuu ja miksi?
- 2) Miksi seurakunnat järjestävät taidetoimintaa?
- 3) Millaisia uskonnollisia, hengellisiä ja henkisiä merkityksiä taideryhmillä on osallistujille, ohjaajille ja kirkkoherralle?
- 4) Mitä merkitystä sukupuolella on evankelis-luterilaisen kirkon taideryhmissä?

---

¹⁶ Kuorikoski 2008a.

¹⁷ Peitsalo 2015.

¹⁸ Vilja-Mantere 2018.

¹⁹ Hanna-Leena Eerolan tutkielma (2011) on määrällinen tutkimus seurakunnan työntekijöiden kokemuksista ja mielipiteistä eri taiteenlajien käytöstä työssä. Heikki Harvola on tutkinut Kallion seurakunnan järjestämälle maalauskurssille osallistuneiden nuorten aikuisten kokemuksia (2005). Tiina Sara-ahon tutkielma käsittelee pyhää tanssia (2014).

²⁰ Kinnunen-Riipinen 2000; Aalto & Turpeinen 2012; Vainionpää 2013.

5) Miten ja millaista hyvinvointia taideryhmät edistävät?

Kuvaan seuraavaksi tutkielmani teoreettisen taustan. Luvussa Muuttuva uskonnollisuus ja uusi henkisyys esittelen keskustelua sekularisaatiosta ja uskonnollisuuden muutoksista sekä spiritualiteetin noususta. Tarkastelen lisäksi sukupuolta, uskontoa ja spiritualiteettia koskevaa keskustelua. Luvussa Taiteen sosiaalinen käänne esittelen yhtäältä taideharrastuneisuuden sosioekonomista jakautumista ja uskonnon yhteyksiä siihen, toisaalta osallistavien ja yhteisöllisten taiteen muotojen leviämistä suomalaiseen yhteiskuntaan. Samassa luvussa kokoon aikaisempaa tietoa taidetoiminnasta seurakunnissa. Tämän jälkeen esittelen aineistoni keruun ja analyysin luvussa Etnografiaa seurakuntasaleissa.

Tutkimukseni analyysituloksia käsittelen alkaen luvusta Millaista taideryhmien toiminta oli?, jossa kuvaan, millä tavalla tutkimani taideryhmät toimivat. Luvussa Keitä taideryhmissä kävi? tarkastelen haastattelemieni taideryhmiin osallistuvien henkilöiden suhdetta seurakuntaan ja uskontoon, heidän sosiaalista ja sosioekonomista asemaansa sekä suhdettaan taiteeseen ja kulttuuriin. Lopuksi käsittelen taideryhmiin osallistumista ja sukupuolta. Luvussa Seurakunta taidetoiminnan tarjoajana käsittelen taidetoiminnan suhdetta seurakunnan perustehtävään sekä seurakunnan työaloja ja taidetoiminnan asettumista niiden osaksi. Tarkastelen taiteen ja taideammattilaisten asemaa seurakunnassa sekä mielikuvia, joita haastateltavat liittivät taidetoimintaa tarjoavaan seurakuntaan. Luvussa Jumala-kokemus ja hyvä olo – uskonnollisuus ja spiritualiteetti taideryhmissä analysoin taidetoiminnan uskonnollisia ja spirituaalisia ulottuvuuksia toiminnan ohjaajien ja osallistujien sekä kirkkoherran näkökulmista. Tutkielmani lopussa kokoon yhteen tutkimieni taideryhmien yhteisiä ja erottavia piirteitä.

---

²¹ Moberg 2009.

Muuttuva uskonnollisuus ja uusi henkisyys

Uskonto ei kadonnutkaan, muutti vain muotoaan

Klassinen sekularisaatioteoria ennusti uskonnon merkityksen hiipuvan moderneissa yhteiskunnissa ja niissä elävien yksilöiden elämässä. Viime vuosikymmeninä maallistumisteoriaa on kritisoitu liiasta normatiivisuudesta, Eurooppa-keskeisyydestä ja kristinuskokeskeisyydestä.²² Jotkut tutkijat ovat käyttäneet käsitettä postsekulaari, jolla on pyritty muun muassa ottamaan etäisyyttä sekularisaatioteorioiden yksinkertaistaviin käsityksiin ja tarkentamaan niitä.²³ Terhi Utriainen ajattelee, että postsekulaarissa on kyse ensisijaisesti sekularistisen paradigman jälkeisestä tutkijapositioista, jossa uskonnon ja maallisen erottelua lähestytään uudella tavalla, tunnistuen uskonnon muutokset sekä uskonnon ja maallisen kietoutuminen yhteen ja määrittäminen toisiaan vasten.²⁴

Sekularisaatio on teoriana ja prosessina kytköksissä modernisaatioon. Useammat yhteiskuntateoreetikot ovat viitanneet modernin yhteiskunnan instituutioiden ja rakenteiden kriisiin. Bruno Latourin väitteen mukaan ”emme ole koskaan olleet moderneja”. Tällä Latour tarkoittaa, että modernin keskeinen pyrkimys on ollut rajata yhteiskunnallinen toiminta erilaisiin sfääreihin, joista vastaavat eriytyneet instituutiot. Tämä pyrkimys ei ole kuitenkaan täysin onnistunut, vaan sfäärit liukuvat jatkuvasti päällekkäin.²⁵ Grace Davie kirjoittaa de-differentiaatiosta myöhäismodernin yhteiskunnan keskeisenä piirteenä viitaten prosessiin, jossa ”uskonnon” ja ”maallisen” erilleen rajatut kulttuuriset ja yhteiskunnalliset alueet sekoittuvat vähitellen.²⁶ Zygmunt Bauman puolestaan käyttää termiä notkea moderni kuvatessaan ”yksilöllistettyä” ja ”yksityistettyä” modernisaatiokehityksen vaihetta, jossa valta on tavoittamattomissa.²⁷ Teemu Taira tarkastelee uskonnon ”notkistumista” Baumanin ajatuksen pohjalta. Tairalle uskonnon notkistuminen tarkoittaa sekä uskonnollisuuden muuttumista uusiin ja epätavanomaisiin muotoihin että myös uskonnon käsitteen epämääräisyyttä.²⁸

David Martin huomioi jo sekularisaatiokeskustelun alkuvaiheessa, että maallistuminen etenee ja näkyy eri tavoilla erilaisissa yhteiskunnissa.²⁹ Valdemar Kallungin mukaan

---

²² Sekularisaatioteorioiden kehityksestä ja kritiikistä ks. esim. Davie 2013, 46–66; Fox 2010; Kallunki 2018.

²³ Moberg et al. 2012, 1; ks. myös Ahlbäck 2012; Nynäs et al. 2012.

²⁴ Utriainen 2017, 39–40.

²⁵ Latour 1993; ks. myös Taira 2006, 8–9.

²⁶ Davie 2013, 230–237.

²⁷ Bauman 2002.

²⁸ Taira 2006, 18–20.

²⁹ Martin 1978.

suomalaisen yhteiskunnan keskeinen piirre on uskonnollista ja maallista yhdistävä yhteistyön perinne, joka poikkeaa perinteisen sekularisaatioteorian oletuksista. Evankelis-luterilainen kirkko toimii ”julkisen sektorin yhteistyökumppanina ja hyvinvointia tuottavana toimijana”. Kallungin mukaan tähän kirkon erityiseen tapaan olla läsnä yhteiskunnassa liittyy sekä sekularisoivia että uskonnollistavia vaikutuksia.³⁰ Suomessa evankelis-luterilaisen kirkon virallinen vastuu hyvinvointiin liittyvien palvelujen järjestämisessä poistui 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, kun seurakuntien tehtäviä siirrettiin kunnille. Kirkon epävirallinen rooli hyvinvoinnin edistämässä on kuitenkin ollut suuri varsinkin 1990-luvun laman jälkeen, kun se on paikannut heikentyneitä hyvinvointipalveluita. Suomalaisessa kulttuurissa kirkko on asemoitunut julkiseksi toimijaksi, ei vain yksilöiden uskonnonharjoituksen mahdollistavaksi yhteisöksi.³¹ Tämä asemoituminen tekee mielekkääksi myös seurakuntien tarkastelun osana taiteen ja taidekasvatuksen institutionaalista järjestelmää.

Spiritualiteetti – henkisyys ja hengellisyys

Englannissa ja useissa muissa kielissä on käytössä latinan *spiritualitas*-sanasta johdettu käsite, jolla on alun perin viitattu mystisiin suuntauksiin eri institutionaalisissa uskonnoissa.³²

Suomalaisessa tutkimuksessa on puhuttu spiritualiteetista tai spirituaalisuudesta, mutta käsite on myös usein käännetty henkisyydeksi tai hengellisyydeksi. Näiden merkityssisältö poikkeaa toisistaan, ja molemmat ovat myös arkikielen sanoja. ’Hengellisyyden’ tai ’hurskauden’ käsitteellä on suomessa viitattu muun muassa kristittyjen sisäiseen uskonelämään ja hartaudentarjoitukseen. ’Henkisyyttä’ taas käytetään usein tarkoittamassa (institutionaalisista) uskonnoista irrottautuvaa vaihtoehtoja, henkilökohtaiseen kokemukseen perustuvaa spiritualiteettia. Henkisyys on alettu mieltää uskonnosta erilliseksi tai jopa sille vastakkaiseksi – puhutaankin sekulaarista henkisyydestä erotukseksi uskonnollisesti sitoutuneesta hengellisyydestä.³³ Suomessa käytetään joskus myös käsitettä uushenkisyys tarkoittamassa näitä termin viime vuosikymmeninä saamia merkityksiä.³⁴

Lukuisat tutkimukset huomioivat, että monet länsimaiset ihmiset määrittelevät itsensä tätä nykyä mieluusti ”henkiseksi mutta ei uskonnolliseksi”.³⁵ Esimerkiksi Paul Heelas ja Linda Woodhead ovat esittäneet, että vaihtoehtoinen henkisyys olisi kokonaan syrjäyttämässä

---

³⁰ Kallunki 2017, 103.

³¹ Grönlund & Pessi 2017, 116–117, 128; ks. myös Helander 2018.

³² Esimerkiksi Richard King (2010) käsittelee spiritualiteettia lähes pelkästään tästä näkökulmasta kokoomateoksessa *The Routledge Companion to the Study of Religion*.

³³ Ketola 2010, 141–144; Vincett & Woodhead 2016, 324–326; Sillfors 2017, 98, 104.

³⁴ Esim. Kirkon tutkimuskeskuksen uusimmassa nelivuotiskertomuksessa (Ketola et al. 2016) puhutaan johdonmukaisesti uushenkisyydestä.

³⁵ Ks. esim. Vincett & Woodhead 2016, 325; Sillfors 2017, 99.

perinteisen uskonnollisuuden. Heelas ja Woodhead erottelevat henkisyys ja uskonnon toisistaan liittämällä uskonnon käsitteen institutionaaliseen uskonelämään, joka liittyy transsendenttiin jumalaan. Henkisyys taas keskittyy itse elämään ja yksilölliseen, persoonalliseen kokemukseen.³⁶

Johanna Ahonen kritisoi tällaista käsitystä henkisyydestä perinteisten uskontojen ulkopuolisena ilmiönä, ja yhdistää henkisyyden nimenomaan uskonnon ja sekulaarin välisen modernin vastakkainasettelun murentumiseen.³⁷ Sekä Ahonen että Jussi Sohlberg ja Kimmo Ketola viittaavat Gordon Lynchiin, joka näkee uuden henkisyyden läpäisevän ja ylittävän uskontoperinteet pikemmin kun muodostavan yhtenäistä, vaihtoehtoista henkisen kulttuurin muotoa. Lynch kutsuu tätä muutostrendiä ”edistysmieliseksi henkisyydeksi” (*progressive spirituality*), koska katsoo sen syntyneen pyrkimyksestä kehittää modernin tiedon ja arvojen (kuten naisten ja vähemmistöjen oikeudet sekä ympäristönsuojelu) kanssa yhteen sopivia uskonnollisuuden muotoja.³⁸ Evankelis-luterilainen kirkko on varsinkin 1990-luvulla suhtautunut epäilevästi vaihtoehtoiseen henkisyyteen ja uusiin uskonnollisiin liikkeisiin. Sohlberg ja Ketola katsovat kuitenkin ”uushenkisyyden” vaikuttavan sekä evankelis-luterilaisen kirkon sisällä että sen ulkopuolella.³⁹

Teemu Taira huomioi, että henkisyydestä on tullut iso bisnes. Taira kirjoittaa, että ”uskontoja ’brändätään’ länsimaissa uudelleen dynaamiseksi henkisyydeksi, joka ammentaa lukemattomista uskontoperinteistä, mutta ei ota mistään niitä aineksia, jotka korostaisivat sosiaalista oikeudenmukaisuutta tai jotka olisivat epäsoivia markkinatalouden tuotannon ja kulutuksen syklin kanssa”.⁴⁰ Saman toteaa väitöskirjassaan Mikko Sillfors, joka muotoilee: ”Kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnin tavoittelusta ja itsensä kehittämisestä on tullut nykyajan länsimaissa uusi elämänarvo, joka on synnyttänyt jatkuvasti kasvavat wellness-markkinat.”⁴¹ Molemmat kirjoittajat painottavat markkinoita ja kulutusta. Kuluttajamainen suhde uskontoon ja henkisyyteen liittyy subjektivoitumiseen, ”itsen” merkityksen korostumiseen ja ”itselle” sopivan polun etsintään ja valintaan. Monet modernisaation teoreetikot ovat pitäneet aikamme olennaisena piirteenä riippumattoman ja ainutkertaisen ’minän’ keskeisyyttä. Yksilön autenttisen ja itsestään tietoisesta itseyden etsinnästä on tullut tärkeä projekti. Se ei kuitenkaan tapahdu tyhjiössä, vaan sosiaalisten ja materiaalistien olosuhteiden ehdoilla. ”Minäprojektin” toteutuminen riippuu esimerkiksi sukupuolesta, luokasta, etnisyydestä, erilaisten resurssien

³⁶ Heelas & Woodhead 2005, 1–7.

³⁷ Ahonen 2015, 82.

³⁸ Lynch 2007; ks. myös Ahonen 2015, 84; Sohlberg & Ketola 2016, 15.

³⁹ Sohlberg & Ketola 2015, 126, 133.

⁴⁰ Taira 2006, 23.

äälle pääsystä ja terveydentilasta. Uskonnon alueella minän etsintää palvelevat esimerkiksi erilaiset henkisyyden muodot. Kuitenkin henkisyyden eri muodoille tyypillisiä piirteitä ovat myös tasa-arvon, demokratian ja ekologisen ajattelun painotukset.⁴² Jotkut tutkijat ovatkin kritisoineet ajatusta, että uusi henkisyys olisi jollain yksinkertaisella tavalla kulutusorientoitunutta, tai pelkäänsä sitä. Henkisyyteen voi 2000-luvulla kuulua sekä yksilöllisyyttä ja kuluttamista painottavia että eettisyyttä ja sosiaalisia kysymyksiä korostavia piirteitä.⁴³

Monet henkiset suuntaukset hyödyntävät ruumiillisuutta välineenä henkiseen kasvuun. Ruumiilliset käytännöt ja harjoitteet toimivat ikään kuin väylänä sisäiseen elämään. Toisaalta henkinen etsintä voi myös saada kimmokkeen ruumiillisista kivuista ja sairauksista, joihin etsitään helpotusta esimerkiksi joogasta.⁴⁴ Erityisesti aasialaisperäiset henkiset virtaukset haastavat kristinuskon tapoja hahmottaa ihmisyyttä ja ruumiillisuutta. Kristinuskossa itsessään näkyy tätä nykyä uskonnon ruumiillisuuteen liittyviä painotuksia ja sielu–ruumis-dikotomian kyseenalaistamista.⁴⁵

Tässä tutkielmassa käytän sekä henkisyyden että hengellisyyden käsitteitä tarkoittamassa spiritualiteettia, joka ulottuu sekä uskonnon että sekulaarin alueille ja voi myös haastaa niiden rajat. Tutkimusaineistoni avulla tarkennan, millaiset piirteet määrittävät henkisyyttä ja hengellisyyttä seurakunnan taideryhmien kontekstissa. Tarkastelen spiritualiteettia taideryhmissä myös sosiaalieettisen ulottuvuuden näkökulmasta. Pohdin, miten väitteet henkisyyden markkinavetoisuudesta ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden jäämisestä taka-alalle sopivat taideryhmien toimintaan.

Sukupuoli, uskonnollisuus ja henkisyys

Vuosituhatosen vaihteessa tehtyjen kyselytutkimusten mukaan suomalaiset naiset harjoittavat uskontoa sekä yksityisesti että julkisesti aktiivisemmin kuin miehet. Naiset mieltävät itsensä miehiä useammin uskonnollisiksi ja uskovat miehiä useammin kristinuskon uskomuksiin. Nämä sukupuolten väliset erot uskonnollisuudessa ovat suurempia Suomessa kuin Euroopassa keskimäärin.⁴⁶ Naisten aktiivisuus ruohonjuuritason uskonnollisuudessa on kuitenkin

---

⁴¹ Sillfors 2017, 99.

⁴² Vincett & Woodhead 2016, 324, 333–334; Lynch 2007, 55–60; Woodhead 2008, 148–149; ks. myös Houtman & Aupers 2008, 101–103.

⁴³ Aupers & Houtman 2006; Redden 2016.

⁴⁴ Sointu & Woodhead 2008, 256.

⁴⁵ Karjalainen 2018, 273–274.

⁴⁶ Niemelä 2003b, 187–192.

maailmanlaajuinen ilmiö. Uudessa henkisyudessa sukupuolten välinen ero on vielä suurempi kuin valtavirtauskonnoissa.⁴⁷

Vaikka naiset ovat aktiivisia uskonnollisten perinteiden kannattelihoita kaikkialla maailmassa, naisilta on pitkälti evätty pääsy institutionaalisten uskontojen johtajuuteen ja uskonnollisen auktoriteetin asemaan. Uskontoon liittyvillä moraalikoodeilla on hallittu erityisesti naisten elämää sekä pyhissä teksteissä että käytännössä. Toisaalta tutkijat ovat korostaneet, että uskontoa ei tule nähdä pelkästään naisia alistavana, vaan uskonnolla on usein myös myönteinen merkitys identiteetin rakentamisessa ja yhteiskunnallisissa uudistuksissa. Sekä feministinen liike että akateeminen sukupuolentutkimus ovat joskus jättäneet uskonnon ja esimerkiksi uskonnollisten naisten kokemukset täysin huomiotta, joskus taas ylikorostaneet uskonnon merkitystä naisia alistavien käytäntöjen selittäjänä.⁴⁸

Viime vuosina suomalaiset uskonnontutkijat ovat tarkastelleet erityisesti naisten elettyä uskontoa ja uskonnollista toimijuutta – tavallisia ja arkisia konteksteja, joissa ”uskonnollinen” ja ”maallinen” usein yhdistyvät monimutkaisin tavoin.⁴⁹ Eletty uskonto on lähinnä Meredith McGuiren nimeen ja kirjaan *Lived Religion* (2008) liitetty käsite, jossa uskonto ymmärretään siten kuin yksilöt sitä omassa elämässään ja sosiaalisessa todellisuudessaan harjoittavat. Näin uskonnon käsite myös laajenee: uskontona voidaan käsitellä mitä tahansa, mitä sen harjoittajat mieltävät uskonnolliseksi tai spirituaaliseksi – olipa kyse puutarhanhoidosta tai tanssista. Lisäksi eletty uskonto voi ylittää eri uskontoperinteiden rajoja.⁵⁰ Terhi Utriainen tarkastelee enkeliuskoa yhtenä esimerkkinä perinteisen kristillisyyden ja uuden new age -henkisyiden yhdistelmästä.⁵¹ Johanna Ahonen väittää, että intialaisperäinen henkisyys saa jalansijaa evankelis-luterilaisessa kirkossa, kun sen jäsenet yhdistelevät näitä elementtejä luovasti omaan luterilaisuuteensa.⁵² Sekä Utraisen tutkimasta enkeliuskosta että Ahosen tutkimasta intialaisen henkisen johtajan Äiti Amman liikkeestä ovat kiinnostuneita erityisesti naiset.

Myös tämä tutkielma osallistuu keskusteluun naisten eletystä, arkisesta ja ”pienestä”⁵³ uskonnollisuudesta. Oman tutkielmani kontekstissa tällainen arkinen uskonnollisuus tai henkisyys toteutuu harrastustoiminnassa, joka Mira Karjalaisen mukaan on ”hedelmällinen

---

⁴⁷ Trzebiatowska & Bruce 2012, 64–65.

⁴⁸ Ahonen & Vuola 2015; Vincett, Sharma & Aune 2008; Mahlamäki 2018.

⁴⁹ Ahonen & Vuola 2015; Utriainen & Salmesvuori 2014.

⁵⁰ McGuire 2007; McGuire 2008, 1–17, 185–190; ks. myös Utriainen 2018, 115.

⁵¹ Utriainen 2014; 2015; 2017.

⁵² Ahonen 2014; 2015. Myös kansainvälisessä tutkimuksessa on tarkasteltu naisia, joiden uskonnollisuuteen liittyy elementtejä sekä kristinuskosta että uudesta henkisyudesta. Esim. Vincett (2008) kirjoittaa kristillisyyttä ja feminististä uuspakanuutta yhdistelevistä naisista.

⁵³ Utriainen 2017, 53–54.

lähestymistapa uskonnollisten käytäntöjen tarkasteluun”.⁵⁴ Nancy Ammerman määrittelee arkisen uskonnollisuuden tapahtuvaksi organisoitujen uskonnollisten tilaisuuksien ja instituutioiden ulkopuolella.⁵⁵ Tutkimani taideryhmät ovat ”virallisen” uskonnollisen instituution järjestämää toimintaa. Silti ja juuri siksi on kiinnostavaa kysyä, ovatko ne *uskonnollista* toimintaa sekä kenelle ja millä tavalla ne ovat sitä, jos ovat.

---

⁵⁴ Karjalainen 2018, 274.

⁵⁵ Ammerman 2007, 5.

Taiteen sosiaalinen käänne

Taide ei ole kaikkien harrastus

Tutkimuksessa on tunnistettu, että kulttuurin ja taiteen harrastaminen noudattaa erilaisia sosiaalisia jakolinjoja. Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu esitti teoksessaan *La Distinction* (1979), että se, mitä pidetään hyvänä ja arvokkaana kulttuurina (”legitiimi kulttuuri”), on kytköksissä kamppailuun yhteiskunnallisesta statuksesta. Bourdieun mukaan ihmisten elämäntyylit ja makuarvostelmat järjestyvät hierarkkisesti ja vastaavat ihmisten sosiaalisten asemien (yhteiskuntaluokkien) hierarkiaa. Bourdieu otti käyttöön kulttuurisen pääoman käsitteen kuvaamaan sitä, miten kulttuuriset resurssit, makuerot ja elämäntyylierot osallistuvat eriarvoisuuden tuottamiseen yhteiskunnassa. Taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma kietoutuvat toisiinsa. Bourdieun tarkastelutapaa sovelletaan nyky-Suomeen Semi Purhosen ja työryhmän tutkimuksessa *Suomalainen maku* (2014).⁵⁶

Esimerkiksi taiteen ja kulttuurin harrastamisen sosiaalisesta jakautuneisuudesta voidaan ottaa sukupuoli. Jos uskonnollisuus on sukupuolittunutta, sitä on myös taideharrastuneisuus. Kansainvälisestä tutkimuksesta tiedetään, että korkeakulttuurin tai niin kutsuttujen kaunotaiteiden – baletti, ooppera, runous, kaunokirjallisuus, sinfoniamusiikki sekä museoissa ja gallerioissa esitettävä kuvataide – kuluttajat ovat useammin naisia kuin miehiä. Naisten rooli on suuri myös kulttuurisen pääoman välittämisessä sukupolvelta toiselle, ja tyttöjä sosiaalistetaan perheissä korkeakulttuurisiin harrastuksiin enemmän kuin poikia. Pohjoismaissa naisten rooli taiteen kuluttajina on erityisen voimakas. Suomalaiset naiset esimerkiksi lukevat iästä ja yhteiskuntaluokasta riippumatta paljon enemmän kirjallisuutta kuin miehet. Purhosen et al. sanoin ”suomalainen korkeakulttuurin kuluttajan perushahmo lienee ’Töölön rouva’”.⁵⁷ Ajatus viittaa myös korkeakulttuurin kulutuksen keskittymiseen Helsingin kantakaupunkiin. Purhonen et al. puhuvat jopa korkeakulttuurin tuntemuksen ja kulutuksen naisistumisesta (*feminization*).⁵⁸

Suomalaisten taide- ja kulttuuriosallistumista määrittävät myös esimerkiksi asuinpaikka, koulutus, ikä, tulotaso ja kotitalouteen kuuluvat lapset. Sokka et al. sanovat kuntien kulttuuri- ja liikuntapalvelujen käyttöä koskevassa tutkimuksessa suoraan: ”Kulttuuritilaisuuksissa käyminen on lapsettomien kotitalouksien, korkeasti koulutettujen ja hyvätuloisten

---

⁵⁶ Purhonen et al. 2014; vastaava Bourdieun nykykeskusteluun päivittävä tutkimus Iso-Britanniassa on Bennettin et al. *Culture, Class, Distinction* (2009).

⁵⁷ Purhonen et al. 2014, 87–89, 288–291.

⁵⁸ Purhonen et al. 2011.

harrastus.”⁵⁹ Toisaalta taidetapahtumissa käymättömät saattavat olla erittäin aktiivisia muilla elämänalueilla tai harrastuksissa, tai harrastaa monenlaista kulttuuria kotoaan käsin.⁶⁰ Balling ja Kann-Christensen tarkastelevat tanskalaisia selvityksiä kulttuuriosallistumisesta ja huomioivat, että kulttuuripalveluiden ei-käyttäjiksi kyselyissä määrittyvät henkilöt eivät välttämättä ole ”passiivisia”, vaikka eivät käy kulttuurilaitoksissa. Heidän kulttuuriaktiiviteettinsa voivat sijoittua esimerkiksi kotiin, kaduille, internetiin tai muihin ei-institutionaalisiin tiloihin.⁶¹ Käsillä olevan tutkimuksen näkökulmasta on paikallaan huomioda myös seurakunnat potentiaalisina kulttuurilaitosten ulkopuolisena taideharrastamisen paikkoina.

Uskonnollisuutta tarkastellaan suomalaisessa taide- ja kulttuuriosallistumisen tutkimuksessa niukasti ja yksiulotteisesti, jonkinlaisen oletetun ”perinteisen kristillisyyden” pohjalta. Uskonnollisuus saatetaan huomioda mahdollisena selittävänä tekijänä taideharrastusten puuttumiselle. Esimerkiksi Riie Heikkilä selittää artikkelissaan tutkittavan henkilön passiivisuutta elokuvien ja rock-konserttien kaltaisten kulttuuriaktiiviteettien kohdalla tämän uskonnollisuudella. Purhosen et al. kyselytutkimuksessa uskonnollisuus olikin ”vahvassa negatiivisessa yhteydessä urbaanin populaarikulttuurisen aktiivisuuden kanssa”.⁶² Toisaalta uskonnollisuus voi kuitenkin näkyä niin kutsutun hengellisen kulttuurin kuluttamisena. Heikkilän esimerkkinä käyttämä tutkittava kuuntelee mielellään hengellistä musiikkia ja ihailee suomalaisen kuvanveistäjän suunnittelemaa kirkkoa. Heikkilän mukaan kyseessä on ”uskonnon kautta jäsentynyt kulttuurin kulutus”.⁶³ Suomalaisten taide- ja kulttuurimausta tiedämme Purhosen työryhmän kyselytutkimuksen perusteella myös sen, että naisten miehiä enemmän suosimiin kirjallisuuden lajeihin kuuluvat esimerkiksi itseapu- ja terapiakirjat sekä uskonnollinen kirjallisuus.⁶⁴ Tässä kohtaa uskonnollisuus ja henkisyys siis leikkaavat ristiin naisten taideharrastuneisuuden kanssa.

Uskonnollisuudella ei kuitenkaan ollut Purhosen et al. tutkimuksessa yhteyttä esimerkiksi kotitalouden omistamien kirjojen määrään, kulttuuria koskeviin asenteisiin tai erilaisiin kulttuurimakua kuvaaviin profiileihin. Uskonnollisuus ei siis liittynyt ”korkeakulttuurisen suuntautumisen tai kulttuurisen legitiimiyden mukaisiin eroihin”. Sen sijaan uskonnon tärkeys elämässä asettui modernin ja perinteisen kulttuurimaun ulottuvuuksille siten, että uskontoa erittäin tärkeänä elämässään pitävät arvostivat perinteistä

---

⁵⁹ Sokka et al. 2014, 69.

⁶⁰ Heikkilä 2017, 14–16.

⁶¹ Balling & Kann-Christensen 2013, 67.

⁶² Heikkilä 2017, 13; Purhonen et al. 2014, 352.

⁶³ Heikkilä 2017, 13–14.

kulttuuria. Purhosen et al. jäsenyyksessä uskonnollisesta kirjallisuudesta ja hengellisestä musiikista pitäminen jäsentyy osaksi ”perinteistä kansankulttuuria” tai ”suomalaiskansallista ’taviskulttuuria’”, jonka muita osatekijöitä ovat esimerkiksi hiihdon ja yleisurheilun seuraaminen televisiosta tai Laila Hirvisaaren ja Kalle Päätalon romaaneista, *Kotikadusta* ja *A-studiosta* sekä kotimaisesta kansanmusiikista pitäminen.⁶⁵

Ulos taideinstituutioista – yhteisöllinen ja osallistava taide

Yhteisölliset ja osallistavat käytännöt alkoivat 1960–1970-luvuilla kiinnostaa erityisesti visuaalisten ja esittävien taiteiden aloilla työskenteleviä taiteilijoita ja taiteilijaryhmiä. Ammattitaiteilijat työskentelivät ei-taiteilijoiden kanssa esimerkiksi pienissä asuinyhteisöissä.⁶⁶ Esimerkiksi brasilialainen teatteriohjaaja ja aktivisti Augusto Boal kehitti 1970-luvulla eri puolilla etelä-Amerikkaa työskennellessään ”sorrettujen teatterin” käytäntöjä, joissa osallistetaan yleisöä esityksiin ja pyritään tuottamaan ratkaisuja pienyhteisöjen tosielämän ongelmiin.⁶⁷ Enää vuosikymmeniin yhteisöllinen ja osallistava taide ei ole ollut vain aktivistiprojekteja, vaan 1990-luvulta alkaen se on saavuttanut jalansijaa myös suurissa taidelaitoksissa. Taidehistorioitsija Claire Bishop lanseerasi ajatuksen taiteen sosiaalisesta käänteestä esseessään ”The Social Turn: Collaboration and Its Discontents” (2006). Beth Juncker ja Gitte Balling puolestaan kirjoittavat osallistumisen käänteestä (*participation turn*), jossa kulttuuri-instituutiot kehittävät yleisölle uusia osallistumisen tapoja.⁶⁸ Lea Kantosen mukaan 1990-luvun yhteisötaideinnostuksen aikana ”yhteisötaiteen uskottiin avaavan taidetta uusille yleisöryhmille ja yhteisöille”. Taideteosten tekemisen yhdessä ammattitaiteilijoiden kanssa ajateltiin tarjoavan vallasta osattomille, vaiennetuille ihmisryhmille mielekkyyttä elämään.⁶⁹

Kuvataiteessa 1960-luvulla käyttöön otetun yhteisötaiteen (*community art, community based art*) käsitteen rinnalle on tullut useita muita käsitteitä, jotka viittaavat ei-taideammattilaisten kanssa ja taideinstituutioiden ulkopuolella tehtävään taiteeseen. Suomessa on puhuttu osallistavan taiteen ja yhteisötaiteen (myös yhteisöteatteri, yhteisötanssi, yhteisömusiikki) ohella esimerkiksi sosiaalisesti sitoutuneesta taiteesta ja taiteen sosiaalisista praktiikoista. Eri taidealoilla nimeämisen käytännöt vaihtelevat. Esimerkiksi sirkustaiteessa on vakiintunut sosiaalisen sirkuksen käsite, ja teatterialalla on puhuttu yhteisöteatterin ohella

---

⁶⁴ Purhonen et al. 2014, 75.

⁶⁵ Purhonen et al. 2014, 351–355, 380, 385–386, 396.

⁶⁶ Kantonen 2010, 74.

⁶⁷ Ks. esim. Boal 1995.

⁶⁸ Juncker & Balling 2016, 231–232.

⁶⁹ Kantonen 2010, 74.

soveltavasta tai osallistavasta⁷⁰ teatterista. Kuvataiteessa ja teatterissa on käytetty myös paikkasidonaisuuden (*site-specific*)⁷¹ käsitettä. Uudempia, erityisesti taideinstituution ja muiden yhteiskunnan sektoreiden rajapinnoilla käytössä olevia, käsitteitä ovat muun muassa taidelähtöiset menetelmät, hoivataide ja hyvinvointitaide.⁷² Osallistavista ja yhteisöllisistä taiteen muodoista käytettävät käsitteet ovat luonteeltaan kiistanalaisia. Taiteilijat vierastavat usein hoivataiteen ja hyvinvointitaiteen käsitteitä, koska ne nähdään holhoavina ja välineellistävinä. Jotkut taiteilijat mieltävät taiteen ”soveltamisen” tai ”taidelähtöisten menetelmien” viemisen ei-taiteellisiin ympäristöihin kulttuuripolitiikan jargoniksi.⁷³

Myös taidekasvatuksen käsite ja menetelmät voivat liittyä yhteen sosiaalisesti sitoutuneen taiteen kanssa, ja näiden raja voi olla epäselvä.⁷⁴ Viivi Seirala jaottelee taidekasvatuksen muodot kolmeen. Ensimmäisenä muotona on pitkäjänteinen, säännöllinen ja tavoitteellinen *taideopetus*, jossa osallistuja tekee itse taidetta ja johon kuuluu arviointi (esimerkiksi taiteen perusopetus, peruskoulujen ja muiden oppilaitosten taideopetus). Toinen muoto on satunnaisempi ja lyhytkestoisempi *taideharrastus*, jota ohjataan, muttei arvioida. Myös tässä muodossa osallistuja voi tehdä itse taidetta. Esimerkit ovat moninaisia: taidelaitosten yleisötyö, vapaa sivistystyö, harrastajateatterit, kuorot, kulttuurinen nuorisotyö ja niin edelleen. Kolmanneksi taidekasvatuksen muodoksi Seirala laskee *taide- ja kulttuuripalvelujen käytön*, johon osallistuja osallistuu taiteen vastaanottajana kuten kuulijana tai katsojana. Tähän luokkaan kuuluu myös omaehtoinen taiteen harrastaminen ilman ohjausta. Seirala huomioi, että kaikkien kehien toiminnan järjestämisestä vastaavat niin kunnat, yksityiset toimijat, järjestöt kuin seurakunnatkin.⁷⁵

Ossi Naukkarinen kirjoitti vuonna 2005 eri sosiaalisen ja kulttuurisen elämän alueiden *taiteistumisesta*. Taiteistumisella tarkoitetaan sitä, että melkein mistä tahansa voidaan puhua taiteena; Naukkarinen käyttää esimerkkeinä jalkapalloa, purjehtimista, puutarhanhoitoa, ruoanlaittoa ja terrori-iskua. Yksi lähestymistapa ilmiöön on estetisoitumisen käsite: ”esteettiset arvot ja arviointiperusteet otetaan käyttöön tai niiden asemaa vahvistetaan siellä, missä ne eivät aikaisemmin ole olleet keskeisiä.”⁷⁶ Estetisoitumiseen voi kuulua kauneuden tai tyylikkyyden tuleminen entistä tärkeämmiksi, elämysten korostaminen, visualisoituminen

---

⁷⁰ Esim. Ventola 2013.

⁷¹ Kwon 2002.

⁷² Kantonen (2010) käy läpi kuvataidealalla kansainvälisesti käytettyjä termejä ja lähestymistapoja. Suomalaisia käsitteitä listaavat, selittävät ja pohtivat esimerkiksi Heikkilä & Tikka (2015), Korhonen (2014) ja Taikusydän-verkosto [*Käsitteet* (s.a.)].

⁷³ Ks. esim. Karttunen & Houni 2018, 10.

⁷⁴ Ks. esim. Hiltunen 2009.

⁷⁵ Seirala 2012, 6.

⁷⁶ Naukkarinen 2005, 15.

eli kuvallisuuden merkityksen lisääntyminen ja/tai aistimellisuuden ja ruumiillisuuden painottaminen. Estetisoitumisella voidaan myös tarkoittaa nimenomaan sitä, että ei-taiteeksi ymmärretyistä asioista halutaan puhua taiteena.⁷⁷ Naukkarisen mukaan ”esteettisyys valuu etiikkaan, uskontoon, tieteeseen, politiikkaan – kaikkialle.”⁷⁸

2010-luvulla taiteeseen liittyvien institutionaalisten rajojen murtaminen on ollut vahvasti nousussa suomalaisessa yhteiskunnassa. ”Musiikkia ja muuta taidetoimintaa viedään nykyisin suorastaan trendinomaisesti perinteisen taiteen kentän ulkopuolelle”, muotoilee musiikintutkija Taru Tähti.⁷⁹ Aloitteentekijöinä eivät tällöin välttämättä ole taiteentekijät tai taideinstituution edustajat, vaan poliittiset päättäjät ja taiteen rahoittajat. Taiteen käyttämiseen yhteiskunnan eri sektoreilla liittyy (taiteilijakentällä) joskus hyvinkin tunnepitoista argumentointia, jossa tyypillisesti asettuvat vastakkain taiteen autonomian puolustaminen ja taiteen yhteiskunnallisen tai taloudellisen hyötypotentialin edistäminen. Tunnettu esimerkki taiteen yhteiskunnallista käyttöä vastaan puhuneesta henkilöstä on ranskalainen Theophilé Gautier (1930-luku), jonka nimiin pannaan Immanuel Kantin estetiikasta kumpuava ajatus ”taiteesta taiteen vuoksi”. Näkemys taiteen autonomiasta on eri aikoina saanut eri painotuksia, mutta erityisen merkityksellinen ajanjakso sen kehittymisen kannalta oli renessanssiaika, jolloin taide erottautui institutionaalisesti kirkosta.⁸⁰ Autonomiakeskustelu liittyy osaltaan edellä viitattuun modernin pyrkimykseen rajata yhteiskunnan sfäärit erilleen toisistaan – esimerkiksi taide erilleen uskonnosta.⁸¹

Pia Houni luettelee taidetta ja sen tutkimusta koskevaan julkiseen tukeen sekä poliittisiin ohjelmiin liittyviä esimerkkejä, joissa taide on nostettu välineeksi jonkin yhteiskunnallisen ”hyvän” tavoitteluun: Juha Sipilän hallituksen kärkihanke taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden parantamisesta, Suomen Akatemian strategisen neuvoston rahoitus suurelle, taidetta julkisena palveluna tarkastelevalle hankkeelle⁸², Suomen Kulttuurirahaston Taidetta hoitolaitoksiin -rahoitusohjelma ja Taiteen edistämiskeskuksen Kulttuurin hyvinvointivaikutusten erityisavustukset.⁸³ Lisäksi taiteella, kulttuurilla ja niin kutsutuilla luovilla aloilla on mielellään nähty talouskasvua ja innovaatioita tukevaa potentiaalia.⁸⁴ Pirjo Roponen-Lunnas kirjoittaa:

---

⁷⁷ Naukkarinen 2005, 9, 15–18.

⁷⁸ Naukkarinen 2005, 15.

⁷⁹ Tähti 2017, 1.

⁸⁰ Kuorikoski 2008b; ks. myös Houni 2018, 64–67.

⁸¹ Ks. Arya 2016.

⁸² Tämäkin pro gradu -tutkielma on tehty samaisessa Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa hankkeessa.

⁸³ Houni 2018, 70–71.

⁸⁴ Jakonen 2017; Lehtonen et al. 2014.

Yhteisötaiteesta on tullut osa suomalaisen kulttuuripolitiikan ja hyvinvointiyhteiskunnan retoriikkaa, taiteilijoiden toimintaa ja työllistämispolitiikkaa. Suosittuja yhteisöllisen taidetoiminnan kohderyhmiä ovat maahanmuuttajat ja ”syrjäytymisvaarassa olevat” nuoret. Taidemuseot ja kaupungit työllistävät taiteilijoita. Paikkasidonaiset ja osallistavat ympäristötaiteen projektit edistävät matkailua ja työllisyyttä. Yhteisöllisiä taideprojekteja rahoitetaan usein EU-tuilla (kyselyssä tulivat esille Urban-, ESR- ja Leader-ohjelmat). Kaupungit ja kunnat luovat kulttuuristrategioita, joissa kulttuurista ja taiteesta syntyy hyvinvointia ja elävää kaupunkiympäristöä (esim. Oulun kulttuuristrategia 2009). Taiteilijoiden työllistämistä tukevat mm. opetus- ja kulttuuriministeriö, taidetoimikunnat ja kaupungit. Kaikkeen tähän liittyä yhteisöllinen ja osallistava taidetoiminta.⁸⁵

Näissä esimerkeissä taide ja taiteen tekemisen taito lähenevät muita yhteiskunnassa toimimisen taitoja. Siitä omaksutaan piirteitä, jotka soveltuvat muuhunkin kuin taiteen tekemiseen.⁸⁶ Tässä mielessä voi sanoa, että suomalainen yhteiskunta on taiteistanut toiminta- ja puhetapojaan vauhdikkaasti.

Ajatus hyvinvoinnin edistämisestä on taustalla useissa taidetta tukevissa poliittisissa pyrkimyksissä, jotka ovat nousseet 2000-luvun kuluessa esiin. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistäminen on ollut ainakin reilun kymmenen vuoden ajan esillä erilaisissa valtiollisissa strategioissa.⁸⁷ Ihmisten osallistuminen taide- ja kulttuuritoimintaan on kiinnostanut valtioita vuosikymmenten ajan, ja sitä on pidetty myös poliittisesti merkityksellisenä.⁸⁸ Taidetapahtumissa käymisellä ja muilla kulttuuriharrastuksilla ajatellaan Riie Heikkilän mukaan sitkeästi olevan valistava tai hyvää tekevä vaikutus. Kulttuuriin osallistumattomat nähdään ongelmallisena ryhmänä, jota pitää aktivoida ja osallistaa.”Taiteen tuominen kaikkien ulottuville” ei Heikkilän mukaan kuitenkaan sinänsä ehkäise syrjäytymistä ja huono-osaisuutta. Suomessa kulttuuria kuluttavat ne, joilla menee hyvin jo valmiiksi ja jotka ovat monella muullakin mittarilla aktiivisia.⁸⁹

Taiteen vaikutuksia koskevassa keskustelussa korostetaan mielellään taiteen mahdollisuuksia tukea sekä yksilöiden kokonaisvaltaista hyvinvointia että sosiaalista hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä.⁹⁰ Kuten edellä esitin, myös kirkko on profiloitunut hyvinvointia tukevaksi instituutioksi.⁹¹ Samaan aikaan monenlaisten henkisten suuntausten tavoitteena on yksilön kokonaisvaltainen hyvinvointi.⁹² Periaatteessa taidetta ja hyvinvointia koskevaa keskustelua voi tarkastella yhtenä sekulaarin henkisyyden ilmentymänä, jossa

---

⁸⁵ Roponen-Lunnas 2013.

⁸⁶ Naukarinen 2005, 25–27.

⁸⁷ *Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus* 2014, 15.

⁸⁸ Virolainen 2015, 12.

⁸⁹ Heikkilä 2017, 17; ei-osallistujia koskevista käsityksistä ks. myös Laukkanen et al. 2018.

⁹⁰ Esim. Honkasalo & Laukkanen 2015; Laitinen 2017; Lehtikoinen & Vanhanen 2017. Hyvinvoinnin kytköksiä uskontoon ja spirituaalisuuteen ei suomalaisissa tutkimuskatsauksissa eksplisiittisesti käsitellä lainkaan.

⁹¹ Grönlund & Pessi 2017; ks. myös Helander 2018. Toisaalta esimerkiksi seurakuntien hyvinvointipalveluja tarkasteleva Kirkko ja julkiset palvelut -ohjausryhmän mietintö ei käsittele taiteen potentiaalisia hyvinvointivaikutuksia, vaan päinvastoin rajaa kulttuuripalvelut tarkastelunsa ulkopuolelle (*Kirkko ja julkiset palvelut* 2016, 5).

taidetoimintaan osallistumisesta on tullut yksi potentiaalinen tapa kehittää itseään.

Hyvinvoinnin edistäminen näyttää 2010-luvun Suomessa olevan kaikkien hyväksymä ja kaikkialla legitiimi ideologinen tavoite. Hyvinvointia edistää valtiovalta, sitä tukee kirkko, ja siihen voi myötävaikuttaa myös taide.

Taide seurakuntien toimintamuotona

Evangelis-luterilaisissa seurakunnissa käytetään suhteellisen paljon taidelähtöisiä menetelmiä eri toimintamuotojen yhteydessä. ”Taidetoiminta” ei silti sinällään ole evankelisluterilaisessa kirkossa yleisesti tunnistettu tai nimetty toimintamuoto. Taija Roiha erottaa kirkon kulttuuritoimintaa koskevassa selvityksessään yhtäältä kirkon aineellisen kulttuuriperintötyön, arkkitehtuurin ja rakentamisen, toisaalta seurakuntien ”toiminnallisen kulttuuritoiminnan”, jota hän tarkastelee musiikin, kuvataiteen, esittävien taiteiden ja kirjallisuuden osalta. Toiminnallisen kulttuuritoiminnan rinnalla Roiha puhuu ”taidekasvatuksesta ja harrastustoiminnasta”. Roihan mukaan toiminnallista kulttuuritoimintaa luonnehtivat seuraavat piirteet:

- Toiminta vaihtelee huomattavasti seurakuntien välillä – yksittäisten toimijoiden intressien merkitys on suuri
- Kulttuuritoiminnan yhtenä pyrkimyksenä on uskonnon ja yhteiskunnan vuoropuhelun lisääminen
- Taloudellisen tilanteen tiukentuminen ei suoranaisesti vaikuta taide- ja kulttuuritoiminnan järjestämiseen
- Taide- ja kulttuuritoiminta luo yhteisöllisyyttä sekä tavoittaa niitä, jotka eivät juuri osallistu muuhun kirkon toimintaan
- Vapaaehtoistoiminnan tapojen muutokset vaikuttavat kulttuuritoimintaan osallistumiseen
- Seurakuntaliitoksista voidaan saada etuja taide- ja kulttuuritoiminnan suhteen.⁹³

Musiikin asema seurakunnissa on ollut perinteisesti vankka verrattuna muihin taiteenlajeihin. Tämä käy ilmi esimerkiksi kirkon nelivuotiskertomuksista, joissa ”musiikki- ja kulttuuritoimintaa” käsittelevät luvut painottuvat musiikkiin.⁹⁴ Taija Roiha huomioi, että jo kirkkojärjestys määrää, että jokaisessa seurakunnassa on oltava kanttori, musiikin ammattilainen.⁹⁵ Musiikki on läsnä jumalanpalveluksessa, mutta lisäksi seurakunnat tarjoavat musiikkiin liittyvää harrastustoimintaa ja konsertteja. Musiikin asemaa osoittavat myös seurakuntien verkkosivut, joissa musiikkitoiminta pääsääntöisesti luokitellaan omaksi toimintamuodokseen.

Musiikkitoimintaa myös tilastoidaan. Vuoden 2016 toimintatilaston ”Kuurorot, soitinyhtyeet ja musiikkitalaisuudet” -kategoriassa on ollut koko Suomen seurakunnissa lähes kaksituhatta kuoroa ja hieman yli tuhat soitinyhtyettä, mukaan lukien musiikkileikkikoulut.

---

⁹² Davie 2014, 237; Heelas & Woodhead 2005, 82–94; Sointu & Woodhead 2008, 266.

⁹³ Roiha 2014, 25–30.

⁹⁴ *Haastettu kirkko* 2012, 120–133; Salminen 2016.

Kuorotoimintaan on osallistunut kyseisenä vuonna noin 32 500 henkilöä, ja soitinyhtyeisiin sekä muskareihin 13 000 henkilöä. Seurakunnissa järjestettiin samana vuonna lähes 15 300 erilaista musiikkitapahtumaa, joihin osallistui noin 1 768 000 henkilöä. Koko kirkon tasolla kuorojen ja soitinyhtyeiden määrä sekä niiden jäsenmäärät ovat olleet laskemaan päin vuosina 2011–2016, kun taas musiikkitilaisuuksien ja niihin osallistuneiden henkilöiden määrä ovat kasvaneet. Alueelliset erot määrissä ja niiden muutoksissa ovat kuitenkin suuria. Taija Roiha tarkastelee muutoksia myös pidemmällä aikavälillä ja toteaa, että soitinyhtyeiden ja niiden osallistujien jäsenmäärä on kasvanut huomattavasti viime vuosina. Roiha tulkitsee, että ”bänditoiminta on enemmän tätä päivää kuin kuorolaulu”. Roiha pohtii, että mikäli kehitys johtuu musiikkileikkikoulujen kävijämäärien kasvua, voidaan arvella, että seurakunnan muskarit korvaavat kuntien vähenevää musiikkitoimintaa lapsiperheille.⁹⁵

Kirkko tilastoi myös kirkkonäytelmiä sekä draaman keinoja käyttäviä kirkkovaelluksia ja kuvaelmia. Vuoden 2015 seurakuntakyselyn mukaan yli puolet seurakunnista esimerkiksi toteutti pääsiäisvaelluksen tai -kuvaelman. Kolmasosa seurakunnista järjesti adventti- tai jouluvaelluksen ja neljännes muun kirkkonäytelmän. Näiden teatteri- ja draamalähtöisten tapahtumien määrä oli lisääntynyt verrattuna vuotta 2011 koskevaan kyselyyn, ja niitä järjestivät erityisesti suurehkot kaupunkiseurakunnat. Kiinnostavaa kyllä, vuoden 2015 seurakuntakyselyssä olivat ensimmäistä kertaa mukana myös ”muut kulttuuritilaisuudet”, jotka jaoteltiin kuvataiteeseen, esittäviin taiteisiin ja kirjallisuuteen liittyvään toimintaan. Näistä kutakin oli järjestänyt yli 30 prosenttia seurakunnista. Järjestäjien joukossa korostuivat erityisesti Helsingin ja Espoon hiippakuntien suuret seurakunnat.⁹⁷ Uudempia tai vähemmän tunnettuja taiteen muotoja, esimerkiksi sirkusta, performanssi- ja esitystaidetta, valo- ja äänitaidetta tai edes valokuva- ja elokuvataidetta kirkon tilastokyselyt eivät tavoita. Niiden asema seurakuntien toiminnassa lienee marginaalinen, mutta arvattavasti näitäkin taiteenlajeja seurakunnissa käytetään. Tulkitsen, että ”muiden kulttuuritilaisuuksien” ottaminen mukaan tilastointiin kertoo siitä, että seurakuntien on havaittu käytännössä sisällyttävän toimintaansa yhä enemmän erilaisia taide- ja kulttuuritapahtumia. Tilastointi on eräänlainen tunnustus toiminnan olemassaololle.

(Pääkaupunkiseudun) seurakuntien profiloitumista yhdeksi taide- ja kulttuuripalvelujen tarjoajaksi muiden joukossa kertovat myös Helsingin seurakuntien vuoden 2018 alussa uudistetut verkkosivut. Sivuston Palvelut ja yhteystiedot -osioon on lisätty omana uutena

---

⁹⁵ Roiha 2014, 10.

⁹⁶ Jumalanpalvelukset,... 2016; Roiha 2014, 10–12; Yleinen seurakuntatyö 2016.

⁹⁷ Salminen 2016, 105.

kohtanaan ”Kulttuuri”, jonka alle on listattu alakohdat Konsertit, Kurssit, Luennot ja keskustelutilaisuudet, Musiikki ja Näyttelyt.⁹⁸ Musiikkitoimintaa esitellään lisäksi sivuston alareunassa omassa Musiikkia kirkoissa -osiossaan.⁹⁹ Musiikin vahva painotus verkkosivuilla liittyy siihen, että musiikkitilaisuuksien on seurakunnissa todettu houkuttelevan suuria kävijämääriä.

Koska vuoden 2015 seurakuntakyselyn kulttuuritilaisuuksien luvuissa ovat mukana myös ammattitaiteeseen liittyvät tapahtumat (taidenäyttelyt, kirjailijavierailut, teatteriesitykset), on seurakuntalaisille suunnattujen toiminnallisten taideryhmien jäljittäminen kirkon tilastoista lähes mahdotonta. Voidaan esimerkiksi arvella, että seurakuntien ryhmätoiminnan tilastoissa esiintyvistä noin 1 100 ”muusta aikuistyön ryhmästä” osa on taidetoimintaan keskittyneitä ryhmiä, ja että taidemenetelmiä käytetään satunnaisesti muussakin erikseen tilastoitavassa ryhmätoiminnassa.¹⁰⁰ Roihan mukaan esimerkiksi kuvataide on taidekasvatuksen muodossa läsnä suuressa osassa seurakuntien järjestämää toimintaa; kuvataidemenetelmiä käytetään runsaasti niin lasten, nuorten kuin aikuistenkin viikkotoiminnassa. Seurakunnat järjestävät kuvataidepainotteisia leirejä ja tarjoavat kuvataidekursseja. Paikallinen vaihtelu on kuitenkin suurta, eikä kuvataiteeseen liittyvää toimintaa kartoiteta systemaattisesti seurakuntakyselyillä. Myös esittäviin taiteisiin ja kirjallisuuteen liittyvän toiminnan kohdalla korostuu se, että toiminta lepää yksittäisten henkilöiden varassa ja sitä koskeva vastuunjako on satunnaista.¹⁰¹

Vuoden 2016 yleisen seurakuntatyön tilastoinnissa on kartoitettu myös kyseisen vuoden aikana seurakunnissa tai seurakuntayhtymissä käynnistettyjä uusia toimintamuotoja. 116:sta seurakunnasta, jotka ilmoittivat uusia toimintamuotoja, noin 30:ssa eli neljäsosassa uusi toiminta oli luonteeltaan taidelähtöistä.¹⁰² Pääasiallisesti uudet taidetoiminnan muodot liittyivät musiikkiin – oli esimerkiksi perustettu uusia kuoroja ja lauluryhmiä – mutta mukana oli myös jokunen kirjallisuuteen, kuvataiteeseen tai draamaan liittyvä uusi toimintamuoto.¹⁰³

Taiteen käytännöt ovat läsnä monissa muissakin seurakunnan toiminnoissa kuin osallistavissa pienryhmissä. Hanna-Leena Eerola tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan eri

---

⁹⁸ Kirkko Helsingissä (s.a.). Pikainen tarkastelu osoittaa, että Musiikki ja Konsertit sisältävät samoja tapahtumia, mutta Musiikki-osio on erityisesti varattu osallistavalle musiikkitoiminnalle (kuorot, yhteislaulutilaisuudet, muskarit) ja Konsertit ammattimaisille musiikkiesityksille.

⁹⁹ Musiikkia kirkoissa (s.a.).

¹⁰⁰ Yleinen seurakuntatyö 2016.

¹⁰¹ Roiha 2014, 18, 22–23; Salminen 2016, 109.

¹⁰² Täsmällistä määrää on vaikea laskea, koska taidetoiminnan erottaminen muusta toiminnasta on lyhyiden kuvausten perusteella mahdotonta. Toiminta voi perustua keskeisesti yhden tai useampien taiteenlajien menetelmille, vaikka sen nimessä ei esiintyisi mihinkään taiteenlajiin viittaavaa termiä.

¹⁰³ Yleinen seurakuntatyö 2016.

taiteenlajien käyttöä seurakunnan perustehtävien toteuttamiseen, joiksi tutkielmassa luetaan Voitto Huotarin jäsenyyksen mukaisesti julistus, sielunhoito, kasvatus, palvelu ja lähetys. Erityisesti seurakunnan lapsityöntekijät käyttivät työssään paljon taiteellisia menetelmiä, ja myös nuorisotyöntekijät ja papit käyttivät niitä melko aktiivisesti. Varsinkin musiikin käyttö työssä oli yleistä. Seuraavaksi suosituimpia olivat sanataiteen ja kuvataiteen menetelmät. Seurakuntien työntekijät kokivat taiteen sopivan erityisesti kasvatustyöhön ja julistukseen.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Eerola 2011, 11, 41–56; seurakunnan viidestä perustehtävästä ks. Huotari 1992, 21–22.

Etnografiaa seurakuntasaleissa

Haastattelu ja havainnointi etnografisina menetelminä

Haastattelu ja havainnointi sopivat menetelminä hyvin tutkimusaiheeseen, josta tiedetään etukäteen vähän ja josta on saatavilla niukasti kirjallista aineistoa tai rekisteriaineistoa. Niitä voidaan käyttää sekä erillisinä että toisiaan täydentävinä aineistonkeruun menetelminä.¹⁰⁵ Tässä tutkimuksessani ne liittyvät yhteen ja täydentävät toisiaan.

Perinteisesti etnografisia menetelmiä on käytetty antropologisessa tutkimuksessa, jossa tutkimuskohteet ovat olleet maantieteellisesti kaukaisissa, pienehköissä yhteisöissä. Tavallisesti etnografi on viettänyt tutkimassaan yhteisössä paljon aikaa, jopa useita vuosia. Etnografisesti suuntautunutta tutkimusta on monenlaista, mutta etnografioita yhdistää se, että tutkimusta ”tehdään ihmisten parissa ja kanssa, jossain yhteydessä, jota on tapana kutsua kentäksi”.¹⁰⁶ Nykyetnografiassa ”kenttä” löytyy usein maantieteellisesti, kielellisesti ja kulttuurisesti lähempää, ja tutkimusta saatetaan tehdä kentällä vierailien, ei siellä pitkäkestoisesti eläen.¹⁰⁷ Kenttä voi olla monessa mielessä lähellä etnografian ”kotia”¹⁰⁸, ja se voi olla ”monipisteinen ja verkostomainen”¹⁰⁹, tutkijan luoma konstruktio erilaisista tiloista ja tilanteista¹¹⁰. Terhi Utriainen hahmottaa etnografisen tutkimuksen tarkoittavan kahta asiaa: ”tutkimuksenteon tapaa, jossa jalkaudutaan eri tavoin havainnoimaan ja dokumentoimaan ihmisten elämää siellä missä se tapahtuu” sekä tutkimusprosessin jatkumista sellaisena kirjoittamisena, jossa tutkijan ja tutkittavan näkökulmat käyvät vuoropuhelua.¹¹¹

Etnografisen tutkimusotteeseen liittyvistä erityiskysymyksistä nostan tässä esiin refleksiivisyyden ja vallan, jotka ohjaavat aina etnografisia tutkimusprosesseja. Outi Fingerroosin ja Jukka Jouhkin sanoin etnografinen reflektio tarkoittaa ”tutkimuksen suunnitteluun, tekoon ja raportointiin vaikuttavien subjektiivisten, menetelmällisten ja tiedon olemusta koskevien tekijöiden tiedostamista ja arviointia”.¹¹² Tutkijan paikantumisen pohdinta ja hänen roolinsa näkyväksi tekeminen ovat nousseet etnografiassa keskeisiksi erityisesti James Cliffordin ja George E. Marcusin toimittaman *Writing Culture* -

---

¹⁰⁵ Hirsjärvi & Hurme 2001, 37–38.

¹⁰⁶ Hakala & Hynninen 2007, 213; Gould 2016, 11; Fingerroos & Jouhki 2014.

¹⁰⁷ Ks. esim. Sakaranaho et al. 2002. Kentän käsitteestä, kenttäkohteiden paikoista ja kenttään liitetyistä ideologioista Fingerroos & Jouhki 2014, 80–83.

¹⁰⁸ Tiilikainen 2002.

¹⁰⁹ Utriainen 2017, 23.

¹¹⁰ Marttila 2014, 372–376.

¹¹¹ Utriainen 2017, 10.

¹¹² Fingerroos & Jouhki 2014, 88.

artikkelikokoelman (1986) ja siihen liittyneiden keskusteluiden jälkeen.¹¹³ Etnografisesti orientoituneen tutkijan työkalupakkiin kuuluu oman tekemisen auki kirjoittaminen tutkimustekstissä. Etnografisessa kirjoittamisessa on muodostunut vakiintuneeksi käytännöksi, että tutkija esittelee oman kenttätönsä vaiheet, esioletuksensa, tutkimuksensa lähtökohdat ja päämäärät.¹¹⁴ Jeremy Gouldin mukaan tämä vakiintuminen ei tarkoita sitä, että refleksiivisyys olisi vain tekninen työkalu. Sillä on epistemologisesti radikaali tehtävä, koska etnografinen tieto syntyy tutkijaminän aisteihin perustuen, affektiivisten ja eettisten elementtien kietoutuessa yhteen.¹¹⁵ Etnografiseen tutkimusprosessiin liittyy vahva henkilökohtaisuus. Kenttätöitä tehdään koko persoonalla ja kaikilla aisteilla. Etnografisen tiedonmuodostuksen pohjana on ”episteeminen hetki”, jossa tutkijan aistinvarainen kokemus muuttuu tiedostetuksi havainnoksi. Riippuen siitä, miten merkitykselliseltä havainto tutkijasta tuntuu, hän voi kirjata havainnon muistiin, ”jolloin siitä tulee potentiaalista dataa”. Tämä prosessi toistuu syklinomaisesti kenttätöön aikana; aistinvarainen kokeminen harjaantuu ja havainnoinnin kohteet tarkentuvat tai muuttuvat.¹¹⁶

Refleksiivisyyden lisäksi etnografian erityiskysymyksenä on valta. Vallan ja eettisyyden problematiikasta etnografisen tutkimuksen tekijä on pääsemättömissä tutkimuksen eri vaiheissa. Etnografiset menetelmät syntyivät ja muotoutuivat kolonialistisen vallan aikana, jolloin tutkimukset kohdistuivat siirtomaahallinnan alaisiin ihmisiin. Tutkimuskenttä sisältää myös omassa kulttuurissamme ja ajassamme jo valmiiksi erilaisia valtasuhteita, joista tutkijan on mahdotonta pysyä täysin irrallaan. Lisäksi kentällä muodostuu valtasuhteita tutkijan ja tutkittavien välillä. Joskus etnografisesta tutkimuksesta puhutaan äänen antamisena tutkittaville (joiden äänen oletetaan olevan muuten kuulumattomissa tai vaiennettu yhteiskunnassa), tai etnografi pitää muutoin tavoitteenaan tutkittavien voimaannuttamista. Etuoikeus tulkintansa muodostamiseen ja viimeisen sanan sanomiseen tutkittavien elämästä jää kuitenkin tutkijalle. Tutkijan on eettisesti ja episteemisesti mahdotonta puhua tutkittaviensa puolesta.¹¹⁷

Tutkimani taideryhmät ja niiden valinta

Kartoitettuani alustavasti seurakuntien järjestämää taidetoimintaa niiden verkkosivujen pohjalta valitsin tutkittavat ryhmät kahdesta pääkaupunkiseudun seurakunnasta. Tutkittavia ryhmiä valitessani pidin tärkeänä, että ryhmät edustaisivat eri taiteenlajeja, suuntautuisivat eri

---

¹¹³ Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 9; Marcus 2014, 32.

¹¹⁴ Fingerroos & Jouhki 2014, 88–90.

¹¹⁵ Gould 2016, 15, 19.

¹¹⁶ Gould 2016, 13, 15.

ikäisille ja niissä olisi edustettuna (kyseisessä) seurakunnassa sekä enemmän että vähemmän vakiintunut toiminta. Etsin tutkittavaksi sekä seurakunnan vakituisten työntekijöiden että ulkopuolelta palkattujen ammattilaisten ohjaamia ryhmiä. Lisäksi rajasin pois erityisryhmille suunnatut suljetut ryhmät, joilla on eksplikoitu sielunhoidollinen tai terapeutin fokus. Tällaisia ryhmiä voivat seurakunnan toiminnassa edustaa esimerkiksi taidemenetelmiä käyttävät sururyhmät.

Toisessa seurakunnassa, jota nimitän tässä työssä seurakunta N:ksi, valitsin tutkittavaksi ryhmäksi lapsille ja perheille suunnatun viikoittain kokoontuvan avoimen tanssiryhmän. Ryhmään oli vapaa pääsy, ennakkoilmoittautumista ei tarvittu ja sen yhteydessä oli maksutonta tarjoilua. Ohjaaja oli seurakunnan osa-aikainen lastenohjaaja. Ryhmä jatkui koko syyskautakauden ajan. Samassa seurakunnassa oli syyskautalla 2017 tarjolla taideharrastustoimintaa erityisesti musiikin alalta (kuoroja ja musiikkiryhmiä sekä aikuisille, varhaisnuorille että alle kouluikäisille lapsille), kaksi kirjallisuuspiiriä sekä joitakin yksittäisiä tapahtumia, joissa käytettiin taidemenetelmiä (poikkitaiteellinen messu, Bob Dylan -messu sekä naisten tapahtuma, jossa oli tarjolla keho ja liike -työpaja sekä kukka-asetelmatyöpaja).

Tutkimistani seurakunnista toisessa, seurakunta L:ssä, oli syksyn 2017 aikana huomattavan paljon osallistavaa taidetoimintaa tai taidelähtöistä toimintaa. Valitsin tutkittavaksi viikoittain kokoontuvan aikuisille suunnatun kuvataideryhmän sekä kahtena viiden kerran kurssina toteutetun meditatiivisen tanssin ryhmän. Molemmissa ryhmissä edellytettiin ennakkoilmoittautumista, ja ryhmiä kutsuttiin seurakunnan tiedotuksessa kurseiksi. Kumpaankin oli pieni osallistumismaksu (15–20 euroa). Ryhmiä ohjasi seurakunnan ulkopuolelta palkattu ohjaaja. Kuvataideryhmä jatkui koko syyskautan. Meditatiivisen tanssin ryhmä oli viiden kerran kurssi, jota edelsi toinen samansisältöinen kurssi. Käytännössä toiminta siis jatkui yli kahden kuukauden ajan, ja osallistujat pysyivät osin samoina, osin vaihtuivat kurssien välillä. Itse olin mukana vain jälkimmäisellä kurssilla. Valitsemieni ryhmien lisäksi seurakunta L:ssä toimi useampia kuoroja ja musiikkileikkikouluja, kirjallisuusterapeuttinen ryhmä sekä luovin ja toiminnallisin menetelmin työskentelevä raamatturyhmä. Seurakunnan esitteen mukaan myös maahanmuuttajanaisten ryhmässä käytettiin luovia menetelmiä. Lisäksi seurakunta järjesti naisille suunnatun hyvinvointitapahtuman, joka sisälsi muun muassa musiikkia ja teatteria.

---

¹¹⁷ Gould 2016, 31–32; Hakala & Hynninen 2007, 223–224.

Havainnointiprosessi

Havainnoin kunkin ryhmän toimintaa 4–5 kertaa. Näen havainnointiaineistoni olevan jossain määrin alisteinen haastatteluaineistolle, koska ymmärrän tiedon toiminnan artikuloidusta merkityksestä tutkittaville itselleen muodostuvan ensisijaisesti haastatteluissa. Tutkittavien kokemukseen ja merkityksenantoihin en pääse käsiksi havainnoinnin avulla, mutta haastattelujen avulla voin saada niistä (osittaista) tietoa.¹¹⁸

Ensikontakti havainnoimaani ryhmään tapahtui kaikissa tapauksissa ryhmän ohjaajan kautta. Kahden ryhmän ohjaajat tunsin ennakolta jossain määrin, ja otin aluksi sähköpostitse yhteyttä heihin, koska arvelin tuttavuuden helpottavan kentälle pääsyä. Tavoitteeni valita tutkittavaksi eri taiteenlajeja edustavia ryhmiä ei kuitenkaan tällöin täysin toteutunut, koska nämä molemmat ryhmät edustivat tanssia – joskin varsin eri tyyppistä ja eri kohderyhmille suunnattua. Myös kolmannen tutkimani ryhmän ohjaaja, jota en tuntenut entuudestaan, vastasi sähköpostiini nopeasti ja toivotti minut ja tutkimukseni lämpimästi tervetulleeksi.

Ensimmäisillä havainnointikerroilla kerroin ryhmäläisille lyhyesti tutkimuksestani ja jaoin tutkimustiedotteen (liite 1). Mikäli ryhmässä oli uusia osallistujia seuraavalla havainnointikerralla, toistin tuolloin tämän esittelyn. Osallistuvan havainnoinnin menetelmästä kerroin tutkittaville, että olen ryhmien toiminnassa mukana ja teen samoja asioita kuin muutkin – tanssin tai piirrän – ja näin samalla saan myös kokemuksellista tietoa toiminnasta. Lisäksi kerroin toivovani vapaaehtoisia haastateltavia. Sekä haastattelujen että havainnoinnin osalta painotin, että en seuraa ketään yksilöä erityisesti eikä tutkimukseni kohdistu yksilöpsykologisiin tekijöihin, vaan informanttien esiin nostamiin ajatuksiin ja heille tärkeisiin teemoihin ja merkityksiin. Sekä tämä painotus että taidetoiminnassa muiden lailla mukana olemisen olivat menetelmällisiä ja tutkimuseettisiä välineitä luottamuksellisen ilmapiirin rakentamiseen.

Osallistuva havainnointi voi etnografisesti suuntautuneessa tutkimuksessa sisältää enemmän tai vähemmän aktiivista osallistumista kentän toimintaan. Oma roolini kentällä muodostui aktiivisesti osallistuvaksi, pikemmin havainnoivaksi osallistujaksi¹¹⁹ kuin osallistuvaksi havainnoijaksi. Osallistujan roolini korostui meditatiivisen tanssin ryhmässä, jossa olin mukana koko kurssin ajan lukuun ottamatta yhtä kertaa. Meditatiivisen tanssin ohjaaja myös painotti haastattelussa, että kyseessä ei ole esittävä tanssilaji ja sitä ei voi seurata sivusta, vaan lähtökohtaisesti on tanssittava mukana.

---

¹¹⁸ Marttila 2014, 363–364.

¹¹⁹ Ks. Russell 2002, 328.

Toiminnan yhteydessä en tehnyt mitään muistiinpanoja, vaan osallistuin muun ryhmän tavoin taidetyöskentelyyn – tai siihen, mitä ryhmä kulloinkin teki: olin mukana myös kuvataideryhmän näyttelyn avajaisissa, lasten tanssiryhmän joulukirkossa ja saman ryhmän yhteydessä toimineessa perhekahviossa. Ensimmäiset kenttämuistiinpanoni ovat näin ollen luonteeltaan ”mielen muistiinpanoja” (*mental notes*), tietoisia havaintoja, jotka tiesin kirjoittavani myöhemmin muistiin.¹²⁰ Ryhmien kokoontumiskertojen jälkeen pidin kenttäpäiväkirjaa, johon kirjasin sekä havaintojani että tulkintojani ja muita tuntemuksiani. En siis erottele ”puhtaita” havaintoja ja omia päiväkirjamaisia merkintöjäni toisistaan.¹²¹ Tätä kenttäpäiväkirjaa kertyi yhteensä 25 liuskaa rivivälillä 1,5. Satunnaisesti kirjoitin myös muistikirjaan teknisempiä yksityiskohtia havainnointitilanteen yhteydessä tai välittömästi sen jälkeen.¹²² Nämä muistiinpanot sisältävät esimerkiksi tietoa siitä, montako henkilöä on ollut ryhmien kokoontumisissa paikalla tai mitä koreografioita kullakin tanssiryhmän kokoontumiskerralla on tanssittu ja missä järjestyksessä. Ainoa tilanne, jossa kirjoitin koko ajan muistiinpanoja muistivihkooni, oli lasten tanssiryhmän joulukirkko. Yhden kerran äänitin puhutun muistiinpanon heti ryhmän kokoontumiskerran jälkeen puhelimeni sanelimeen. Lisäksi kenttämateriaaliini sisältyy seurakuntien toimintaa koskevia esitteitä, näyttelyluettelo kuvataidekurssin töistä, sekä haastateltavien kanssa käytyä sähköpostikirjeenvaihtoa. Valokuvausta tai videointia en käyttänyt, koska katsoin sen voivan häiritä ryhmän toimintaa.

Kaikki kentällä koettu ei koskaan tule tallennetuksi kirjattuihin muistiinpanoihin. Anu Isotalo huomioi, että erityisesti ruumiillisia kokemuksia vaikkapa tanssista tai eleistä voi olla vaikea sanallistaa, mutta nämä kokemukset jäävät silti vaikuttamaan tutkijan tulkintoihin. Jotkut kentällä koetut tapahtumat tulevat mieleen tai merkityksellistyvät uudella tavalla vasta kenttätöjälähtöä jo päätyttyä.¹²³ Etnografian menetelmäoppaissa todetaan, että varsinkin kenttätöiden alkuvaiheessa havainnointi tapaa olla kaoottista. Tapahtumat kentällä eivät välttämättä vastaa tutkijan ennako-odotuksia. Havainnoitavien asioiden määrä vaikuttaa valtavasti. Blommaertin ja Jien mukaan etnografista kenttätöä ei voidakaan palauttaa pelkkään ’aineistonkeruuseen’, vaan sitä pitää tarkastella myös oppimisprosessina.¹²⁴ Kenttäpäiväkirjani kuvastaa tätä oppimisprosessia ja harjaantumistani havainnoijana yksin sillä, että havainnointikerta toisensa jälkeen muistiinpanoni runsastuvat. Muistiinpanoni

---

¹²⁰ Emerson et al. 2007, 356.

¹²¹ Ks. Emerson et al. (2007) erilaisista tavoista jaotella kenttätöissä tehtäviä muistiinpanoja. Oma tyylini muistuttaa läheisesti esimerkiksi Anu Isotalon väitöstutkimuksessaan pitämää kenttäpäiväkirjaa (Isotalo 2015, 66–67).

¹²² ”Jotted notes”, ks. Emerson et al. 2007, 356–357.

¹²³ Isotalo 2015, 67–68.

¹²⁴ Blommaert & Jie 2010, 24–31.

sisältävät myös jonkin verran reflektointia omasta havainnoimisestani ja sen tarkentumisesta. Tästä huolimatta osa kenttätöystä on tallentunut vain muistoihini, joiden rekonstruoiminen on väistämättä osa kirjoitusprosessia ja lopullista tutkimustulkintaa.¹²⁵

Yksityisen ja ammatillisen raja voi kenttätöössä olla häilyvä. Omalla kohdallani tätä rajaa koetteli se, että tunsin entuudestaan – joskin pinnallisesti – kaksi tutkimieni taideryhmien ohjaajaa. Erityisesti mietin ammatillisuuden rajoja myös kenttätöön loppuvaiheessa, jossa kävin erään haastateltavan kanssa sähköpostin vaihtoa liittyen hänen syöpäepäilyynsä. Sukupuoleni ja ikäni puolesta sulauduin tutkimiini ryhmiin mukaan luontevasti, mikä varmasti helpotti kentälle pääsyä ja toimintaan osallistumista. En kuitenkaan ajattele, että tutkittavat olisivat suhtautuneet minuun yhtenä heistä. Kentällä sain tutkittavilta erilaisia positioita, joista vain osa tuli tietooni sen kautta, miten he minusta tai minulle puhuivat. Taidekurssin ohjaaja puhutteli minua usein tutkijaksi: ”mitäs meidän tutkija on tänään piirtänyt”. Meditatiivisen tanssin kurssin yhteydessä eräs kurssilainen haastoi minua ”pappina tai teologina” pohtimaan seurakunnan varojen käyttöä taidetoimintaan sen sijaan, että varat suunnattaisiin heikommassa asemassa olevien auttamiseen. Monelle kentällä kohtaamalleni ihmiselle lienen positioitunut taiteen aseman edistäjäksi seurakunnissa. Erityisesti taideryhmien ohjaajien kohdalla tämä vaikuttaa olleen yksi tekijä, mikä sai heidät suhtautumaan myönteisesti tutkimukseeni ja lupautumaan siihen mukaan.

Kohtaamiset haastatteluissa

Haastattelin 18 henkilöä, joista 14 oli taideryhmien osallistujia, kolme näiden ryhmien ohjaajia ja yksi kirkkoherra. Haastatteleamalla henkilöitä, jotka toimivat eri rooleissa suhteessa taideryhmiin, pyrin saamaan mahdollisimman monipuolisen kuvan ryhmien toiminnan merkityksistä.¹²⁶ Haastateltavista 16 oli naisia ja kaksi miehiä (kirkkoherra ja yksi lasten tanssiryhmän osallistuja). Nuorin haastateltava oli 28-vuotias, vanhin 78-vuotias. Haastattelujen keskimääräinen kesto oli noin 30 minuuttia. Pyrin pitämään haastattelut lyhyehköinä ja temaattisesti napakoina. Ryhmien ohjaajien ja kirkkoherran haastattelut ovat muita pidempiä, kun taas lyhyin haastattelu kesti vain viisitoista minuuttia. Lasten tanssiryhmän osallistujien haastattelut tapasivat olla muita lyhyempiä. Niissä kaikilla haastateltavilla oli haastattelutilanteessa mukanaan vauva- tai taaperoikäinen lapsi, jonka kanssa he osallistuivat tanssiryhmään. Lasten mukanaolo on selvästi vaikuttanut

---

¹²⁵ Kirjoittamattomien muistojen merkityksestä etnografiassa ks. myös Isotalo 2015, 67–68.

¹²⁶ Tutkimusaineistoon liittyvä triangulaatio, Tuomi & Sarajärvi 2002, 142; Fettermann 1998, 93–96.

haastattelutilanteeseen siten, että rönsyilevä puhe on karsiutunut pois, vaikka lapset eivät pääsääntöisesti juuri häirinneet haastattelun kulkua.

Tavoittelin useita kertoja myös seurakunta N:n kirkkoherraa, ja sovimmekin alustavasti haastattelusta. Sopivaa aikaa ei kuitenkaan löytynyt lukuisista yrityksistä huolimatta. Näin toisen kirkkoherran haastattelu jäi valitettavasti aineistosta pois.

Toteutin haastattelut pääsääntöisesti taideryhmien havainnoinnin yhteydessä, joko ennen kokoontumista tai sen jälkeen. Ainoastaan kunkin ryhmän ensimmäisen havainnointikerran yhteydessä en tehnyt yhtään haastattelua. Tein ryhmien toiminnan yhteydessä toteutetut haastattelut seurakuntien tiloissa: seurakuntasaleissa, niiden auloissa tai kirkon muissa tiloissa. Yhtä lasten tanssiryhmään osallistunutta informanttia haastattelin samalla, kun saatoin kävellen hänen ja hänen lapsensa kanssa kirkolta kotiin. Neljä haastatteluista tein ”kentän” ulkopuolella: kaksi ryhmänohjaajien haastatteluista tein kahvilassa erikseen sovittuina ajankohtina, yhden osallistujan haastattelun tein kokoushuoneessa työpaikallani. Kirkkoherraa haastattelin hänen omassa työhuoneessaan.

Erityisesti ryhmien ohjaajien ja osallistujien haastatteluja voidaan luonnehtia etnografisiksi kenttähaastatteluiksi. Tolonen ja Palmu tarkoittavat etnografisella haastattelulla kenttätöön yhteydessä tehtyä haastattelua, ”jossa molemmat tietävät jo ennestään jotakin toisistaan ja jossa haastateltava toimii informanttina kertoen paitsi omista tuntemuksistaan ja kokemuksistaan, myös tutkimuskentän tapahtumista”. Toisena etnografisen haastattelun kriteerinä on haastattelukysymysten muotoutuminen kenttätöön ohessa.¹²⁷ Tekemäni haastattelut toteutuivat kiinteässä yhteydessä taideryhmiin sekä ajallisesti, paikallisesti että sisällöllisesti. Pidin tätä hyvänä asiana, koska haastateltavien ja minun mielissä toiminta ja siitä puhuminen limittyivät toisiinsa. Osa haastattelukysymyksistäni myös nousi havainnoistani. Tällaiset kysymykseni olivat tyypillisesti kentän konkreettisiin tilanteisiin viittaavia: kysyin esimerkiksi kuvataidekurssilaisten töihin tai tilojen käyttöön liittyviä kysymyksiä. Yksi kirkkoherran haastattelun kysymyksistä tuli mukaan suoraan kentältä, taideryhmän yhteydessä käymästäni keskustelusta, jossa eräs ryhmään osallistujista kyseenalaisti taidekurssien tarjoamisen suhteessa seurakunnan perustehtävään.

Haastattelujen teemarungot erosivat toisistaan ryhmiin osallistujien, niiden ohjaajien ja kirkkoherran kohdalla joiltain osin, mutta uskonnon ja taiteen kattoteemat pysyivät samoina kaikilla (ks. liite 2). Haastatteluteemoja käsittelin teemahaastattelulle tyypilliseen tapaan vapaassa järjestyksessä siten, että pyrin tarttumaan haastateltavan esille nostamiin asioihin

---

¹²⁷ Tolonen & Palmu 2007, 92.

niitä kysymykselläni jatkaen ja täydentäen, tai tarvittaessa palauttamaan kysymykselläni haastateltavan asiaan. Opettelin keskeiset haastattelukysymykset ulkoa, katsoin kysymyslistaa vain satunnaisesti enkä tehnyt haastattelutilanteessa mitään muistiinpanoja vaan pyrin keskittymään haastateltavani kuuntelemiseen.¹²⁸ Jotkut kysymykset esitin samalla tavalla muotoiltuna kaikille. Jotkin kysymysmuotoilut taas hioutuivat eri ryhmien osallistujille ja ohjaajille erilaisiksi havainnoinnin pohjalta. Edustava esimerkki on kysymykseni taidetoiminnan hengellisestä merkityksestä tutkittavalle, jonka olen esittänyt joko muodossa ”millaista hengellistä merkitystä toiminnalla on sinulle” tai ”voiko toiminnalla olla mitään hengellistä merkitystä” riippuen siitä, miten olen havaintojeni pohjalta tulkinnut hengellisyyden olevan läsnä ryhmän toiminnassa. Haastattelurunko myös hioutui haastatteluja tehtäessä edeltävien haastattelujen pohjalta: ensimmäisistä haastatteluista kulkeutui aiheita seuraaviin samalla tavalla kuin havainnoinnista kulkeutui aiheita haastatteluihin.

Meditatiivisen tanssin kurssilla jotkut haastateltavat myös kysyivät minulta, miten olen kokenut tanssimisen. Tulkitsen näin tapahtuneen juuri tämän ryhmän haastatteluissa, koska olin mukana kaikkina ryhmän kokoontumiskertoina (yhtä lukuun ottamatta) ja olisin voinut olla kurssin kohderyhmää muutenkin. Lasten tanssituokioissa tätä katseen kääntämistä minun kokemukseeni ei tapahtunut, koska olin kurssilla ilman lasta ja jäin siksi ulkopuolisemmaksi. Kuvataidekurssilla sen sijaan osallistuin itse piirtämiseen vain kahdella kerralla, eivätkä kuvataidekurssilaiset haastatteluissa tiedustelleet kokemustani piirtämisestä.

Aineistojen analyysi

Etnografisessa työskentelyssä aineiston keruuvaihetta ja analyysivaihetta voi olla mahdoton erottaa toisistaan. Oma analyysiprosessini on alkanut jo kentällä tekemistäni havainnoista ja tulkinnoista. Tässä kuvaan sitä, miten olen käsitellyt aineistoa kenttätöväiheen jälkeen.

Analyysimenetelmäni yhdistää laadullisen sisällönanalyysin ja temaattisen analyysin lähestymistapoja. Laadullisen sisällönanalyysin eri lähestymistapoja yhdistävät seuraavat piirteet: suhteellisen pienten tekstiaineistojen lähilukeminen, tekstien tulkitseva koostaminen uudennlaisiksi narratiiveiksi sekä työskentely hermeneuttisella kehällä, jossa tutkijan oma sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettu ymmärrys osallistuu tiedon rakentamiseen.¹²⁹ Perinteisesti sisällönanalyysin eteneminen perustuu aineiston koodaamiseen ja luokitteluun, yksinkertaisimmillaan analyysiyksiköiden esiintymistiheyksiä laskien.¹³⁰ Sen sijaan temaattisessa analyysissä teeman tärkeys ei riipu yksin tietyn asian esiintymistiheydestä

---

¹²⁸ Ks. Isotalo 2015, 64–65.

¹²⁹ Krippendorff 2013, 23.

¹³⁰ Hirsjärvi & Hurme 2001, 143–150; Tuomi & Sarajärvi 2002, 93–95.

analysoitavassa aineistossa, vaan siitä, missä määrin teema tavoittaa jotain olennaista tutkimuskysymyksen kannalta.¹³¹

Sisällönanalyysia kriittisesti tarkastelevassa artikkelissaan Ulla-Maija Salo kirjoittaa ”aineiston ajattelemisesta teorian kanssa”. Tämä prosessi alkaa jo aineistonkeruuvaiheessa, eikä palaudu aineiston mekaaniseen luokitteluun koodaamalla ja kategorioita luomalla.¹³² Sen sijaan useat tutkijat ovat huomauttaneet, että etnografisen (tai ylipäätään laadullisen) aineiston analyysi on – ja sen pitääkin olla – sekavaa, affektiivista ja ihmettelevää.¹³³ Ymmäränkin aineiston analyysin teoriasidonnaiseksi prosessiksi, jossa keskustelevat aineisto, oma esiymmärrykseni sekä aikaisempi tutkimuskirjallisuus.

Nauhoitin haastattelut ja litteroin ne sanatarkasti, merkitsemättä kuitenkaan esimerkiksi taukoja ja äänenpainoja. Yhteensä litteroitua haastattelumateriaalia on noin 119 liuskaa rivivälillä 1,5. Koodasin haastatteluaineiston kahdella tavalla ATLAS.ti-ohjelmiston avulla. Ensin luokittelin aineiston haastatteluteemojen ja -kysymysten perusteella. Tästä koodauksesta jäivät kokonaan ulos sellaiset haastattelusegmentit, jotka haastatteluhetkellä näyttäytyivät puheen sivupolkuina. Tämän jälkeen koodasin haastattelut yksityiskohtaisemmin poimimalla ja nimeämällä litteroiduista haastatteluista tekstisegmenttejä. Tässä vaiheessa pyrin järjestämään haastatteluaineistoa myös haastateltavien omiin jäsennyksiin ja kielenkäyttöön nojautuen.¹³⁴ Haastattelusta toiseen edetessäni muokkasinkin koodien nimiä, loin lisää koodeja ja yhdistelin niitä toisiinsa.

Tämän jälkeen jäljitin koodien avulla aineistosta tutkimuskysymysten kannalta merkittäviä *teemoja*. Teemoittelu on yksi tavallisimmista laadullisen aineiston käsittelytavoista, ja teema esiintyy käsitteenä jo teemahaastattelun nimessä.¹³⁵ Braun ja Clarke erottavat temaattisen analyysin semanttisen tason, jossa tarkastellaan aineiston eksplisiittistä sisältöä, ja latentin tai tulkinnallisen tason, jossa pyritään tunnistamaan semanttisen tason taustalla vaikuttavia ajatuksia, oletuksia, käsitteellistyksiä ja ideologioita.¹³⁶ Ajattelen haastatteluteemojeni olevan semanttisen tason teemoja – asioita, joista kutsun haastateltavia puhumaan – ja analyysiteemojen tulkinnallisen tason teemoja – abstraktimpia ja vaikeammin paikannettavia ajatuskokonaisuuksia, jotka kytkeytyvät teoriaan ja aikaisempaan tutkimukseen.

---

¹³¹ Vaismoradi et al. 2013, 402–403; Braun & Clarke 2006, 82.

¹³² Salo 2015, 181–183.

¹³³ Kinnunen 2017, 68–75; Salo 2015.

¹³⁴ Hirsjärvi & Hurme 2001, 160. ”Puhdasta” aineistolähtöisyyttä en pidä mahdollisena, vaan yhdyn näkemykseen, että jo tutkimusasetelmassa ja havainnoissa on aina sidoksia teorioihin (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2002, 97–98; Salo 2015, 172, 181–183).

¹³⁵ Tuomi & Sarajärvi 2002, 94–96.

Esimerkkinä analyysiprosessini etenemisestä kuvaan yhden tapauksen. Haastatteluissa kysyin, mitä seurakunnasta heidän mielestään kertoo se, että se tarjoaa ryhmämuotoista taidetoimintaa. Haastateltavien vastaukset tähän kysymykseen merkitsin koodauksen ensimmäisessä vaiheessa koodilla ”KHR_mitä kertoo seurakunnasta”, ”OHJ_mitä kertoo seurakunnasta” ja ”OSAL_mitä kertoo seurakunnasta”.¹³⁷ Koodauksen toisessa vaiheessa merkitsin samoihin tekstisegmentteihin koodeja, joiden niminä käytin haastateltavien puheessa toistuvia ilmaisuja tai tiivistyksiä niistä.¹³⁸ Tällaisia koodeja ovat esimerkiksi ”seurakunta lähentyy ihmisiä”, ”ennakkoluulottomuus”, ”matala kynnys, helppo tulla”, ”rentous, leppoisuus”, ”avarakatseisuus”. Jotkut koodit nimesin kokoamalla yhteen useita haastateltavien ilmauksia, jotka tulkintani mukaan liittyivät sisällöllisesti yhteen – näin muodostui esimerkiksi koodi nimeltä ”sosiaalisuus, liittyminen, mukaan tuleminen, yhteinen tekeminen”. Lisäksi olen käyttänyt kokoavia koodeja kuten ”mielikuvat seurakunnasta”. Tämä koodi liittyy aineistossa usein samoihin tekstisegmentteihin kuin ”mitä kertoo seurakunnasta”-koodit, mutta lisäksi olen käyttänyt sitä vaikkapa kohdissa, joissa taidetoiminnan ohjaajat tai osallistujat kertovat, miten heidän käsityksensä seurakunnasta ovat muuttuneet eri elämänvaiheissa. Lopuksi luin koodattua aineistoa etsien siitä laajempia teemoja. Tätä analyysin viimeistä, kirjoittamisen kanssa rinnan kulkenutta, vaihetta kuvaa osuvimmin Ulla-Maija Salon esittämä teorian ja aikaisemman tutkimuskirjallisuuden ”kanssa ajatteleva”. Tässä kohdassa, seurakuntaan liitettyjä mielikuvia tulkitessani, apunani olivat erityisesti Gordon Lynchin ajatukset nyky-yhteiskunnan arvoihin sopivasta edistysmielisestä henkisydestä.¹³⁹

Kaksivaiheisen koodauksen avulla pystyin lukemaan yhdessä niitä haastattelukohtia, joissa vastataan samaan kysymykseen tai käsitellään samaa haastatteluteemaa, mutta niitä rikastaa toinen analyysikerros, jossa haastatteluteemojeni kanssa risteää haastateltavien tuottamien käsitteellistysten luokittelu. Laadulliselle analyysille tyypillinen monikerroksisuus toteutuu tutkielmassa paitsi kahden vaiheen koodauksessa, myös siinä, että analyysin eri vaiheissa palasin lukemaan yksittäisiä haastatteluja kokonaisuuksina. Näin tehdessäni pysyttelin kiinni myös haastateltavien yksilöinä rakentamissa kertomuksissa ja merkityskokonaisuuksissa.

Kenttäpäiväkirjaani käytän tutkimuksessa kahdella tavalla. Yhtäältä se on toiminut muistin tukena kirjoittaessani kuvaukset tutkimieni taideryhmien toiminnasta. Kuvaukset on

---

¹³⁶ Braun & Clarke 2006, 84–85.

¹³⁷ KHR=kirkkoherra, OHJ=taidetoiminnan ohjaaja, OSAL=taidetoiminnan osallistuja.

¹³⁸ Tuomi ja Sarajärvi (2002, 110–112) kutsuvat tätä koodaamisen tapaa pelkistämiseksi.

kiteytetty kenttäpäiväkirjojeni tekstin pohjalta eri kertojen päiväkirjamerkintöjä yhdistelemällä. Niiden tarkoitus on välittää tiheästi¹⁴⁰ taideryhmien toiminnan konkretiaa ja kokemustani taideryhmässä mukana olosta. Toisaalta kenttäpäiväkirjani keskustelee haastatteluaineistosta esiin nostamieni teemojen kanssa haastattelujen analyysin yhteydessä. Kun haastattelupuheessa esiintyvä teema saa lisävalaistusta havainnoinnista, tuon tekstiin mukaan myös havaintoihini liittyviä asioita.

Seuraavissa luvuissa kuljetan rinnakkain oman esiymmärrykseni ja tutkimuskysymysteni valossa muotoiltuja haastatteluteemoja sekä aineistosta analyysin ja tulkinnan avulla tuotettuja teemoja. Kokoan teemojen avulla yhteen kaikissa kolmessa taideryhmässä tuotetut aineistot. Tuon kuitenkin esiin myös sellaisia tulkintoja, joita esiintyy esimerkiksi vain yhdessä ryhmässä tai jopa yhdellä haastateltavalla. Näin tuon näkyviin myös aineiston sisäiset erot.

---

¹³⁹ Lynch 2007.

¹⁴⁰ Geertz 1973, 6–10.

Millaista taideryhmien toiminta oli?

Tässä luonteeltaan kuvailevassa luvussa selostan havainnointiaineistoni pohjalta, mitä tutkimissani taideryhmissä käytännössä tehtiin. Olen koostanut kuvaukset eri havainnointikertojen muistiinpanoista täydentäen tarvittaessa niitä haastatteluista saaduilla tiedoilla.

Kaksi ensimmäiseksi kuvaamaani ryhmää toimivat samassa seurakunnassa, jota kutsun seurakunta L:ksi. Seurakunta L oli noin 14000 jäsenen seurakunta, jonka alueen asukkaista seurakuntaan kuului alle 50 prosenttia eli vähemmän kuin kaupungin seurakunnissa keskimäärin.¹⁴¹

Kuvataidekurssi

Kuvataidekurssi oli toiminut seurakunnassa tutkimushetkellä jo yhden lukuvuoden, ja meneillään oli toinen vuosi. Kurssi oli saanut alkunsa diakoniatyöntekijän aloitteesta. Osa osallistujista oli pysynyt samoina edellisestä vuodesta, mutta mukaan oli tullut myös uusia. Kurssi kokoontui kerran viikossa arki-iltana klo 17–19 seurakunnan pääkirkon neuvotteluhuoneessa, joka sijaitsi kirkkorakennuksen yhteydessä, toisessa kerroksessa. Kurssilla oli kaikkiaan noin kymmenen suhteellisen vakituisesti käyvää osallistujaa. Havainnoidessani kurssilla oli paikalla 6–7 henkilöä, kaikki naisia. Osallistujien ikähaitari ulottui vähän yli kolmekymppisestä lähes 80-vuotiaaseen.

Kurssin nimi oli taidekurssi, mutta käytännössä ainoa kurssilla käytetty kuvataiteen tekniikka oli piirustus. Ryhmää opetti 42-vuotias nainen. Opettajalla¹⁴² oli koulutusta ja tutkintoja sekä kuvataiteen, valokuvauksen että elokuvataiteen aloilta, ja haastattelussa hän kertoi yhdistelevänsä ja vuorottelevansa työssään näitä taiteenaloja. Ensimmäisen havainnointikerran yhteydessä opettaja kertoi, että työvälineiksi olivat valikoituneet hiili ja pastelliliidut, koska ne olivat tarkoituksenmukaisimmat välineet käytössä olevassa tilassa. Ensisijaisena tavoitteena syyslukukaudella oli opettajan mukaan valon ja varjon sekä perspektiivin tarkastelu. Kevätlukukaudella oli tarkoitus ottaa värit mukaan. Kurssilla piirrettiin A1-, A2- tai A3-kokoiselle paperille mallikuvan pohjalta. Kurssilaiset valitsivat haluamansa mallikuvan opettajan paikalle tuomista mustavalkovalokuvaan keskittyneistä kuvalehdistä, ja pyrkivät jäljentämään sen. Kurssilaiset saivat myös halutessaan tuoda oman mustavalkoisen mallikuvan.

---

¹⁴¹ Vuositilasto 2017.

Neuvotteluhuoneessa oli suorakaiteen muotoon järjestellyt pöydät, joiden ääressä kuvataidekurssilaiset saattoivat työskennellä. Käytännössä monet kurssilaiset piirsivät siten, että nostivat tekeillä olevan piirroksensa alustoineen nojaamaan seinään ja piirsivät sen vieressä. Myös leveillä ikkunalaudoilla oli tilaa piirtää. Kurssilaisten tarvikkeita – alustalevyjä, papereita, hiiliä, liituja ja säämisköjä sekä keskeneräisiä töitä – säilytettiin liikuteltavassa kärryssä neuvotteluhuoneen nurkassa. Seurakunnan tilaksi huoneen tunnisti sivupöydällä olevista virsikirjapinoista. Kurssilla virsikirjoja käytettiin siihen, että pinoamalla niitä piirrosalustan alle alustaa sai nostettua korkeammalle, jolloin sai paremman työasennon.

Ensimmäisellä havainnointikerrallani oli ryhmän kuudes kokoontumiskerta sinä syksynä. Tullessaan paikalle ryhmäläiset kävivät hakemassa omat keskeneräiset työnsä ja jatkoivat siitä, mihin olivat jääneet. Jokainen kurssilainen eteni omaan tahtiinsa. Yhden hiilipiirroksen valmiiksi saaminen kesti vähintään pari kahden tunnin kurssikertaa, yleensä useampia. Opettaja kiersi katsomassa kurssilaisten töitä ja antoi palautetta ja kehitysehdotuksia. Kurssilaiset työskentelivät hyvin itsenäisesti ja lähes puhumatta. Välittyi vaikutelma, että kaikki olivat tottuneita työskentelyyn. Opetustunnin lähestyessä loppuaan kurssilaiset esimerkiksi kävivät kukin vuorollaan suihkuttamassa fiksatiivia piirroksiinsa hiilen kiinnittämiseksi. Tämä tehtiin hajuhaittojen vuoksi ulkona. Opettaja ei erikseen ohjeistanut tähän, vaan kurssilaiset tiesivät, miten tulee toimia.

Kurssilaisten piirrosten aiheet vaihtelivat kasveista tai niiden yksityiskohdista luonnonmaisemiin, rakennettuihin maisemiin tai sisätiloihin. Piirroksissa oli harvemmin ihmisiä. Aiheeltaan uskonnolliseksi tulkittavat piirustukset olivat vähemmistössä – sellaiseksi luokittelin itse esimerkiksi kasvokuvan ylöspäin katsovasta nunnasta. Opettajan tuomissa valokuvalehdissä ei uskonnollista aiheistoa ollut edes tarjolla, mutta toki siitä kiinnostuneilla kurssilaisilla olisi ollut mahdollisuus tuoda omia mallikuvia.

Omilla havainnointikerroillani aloitin kahta työtä, joista kumpikaan ei tullut valmiiksi. Ensimmäisellä kerralla opettaja ohjeisti minua valitsemaan kuvan, jossa on selvät valon ja varjon vaihtelut eikä liian paljon yksityiskohtia. Opettaja ohjasi minua kädestä pitäen: kiinnitti paperini taustalevyyn ja kuvan sen viereen, jotta pystyin helposti näkemään sen koko ajan, toi minulle työvälineet ja osoitti minulle sopivan piirtämispaikan ja -asennon. Hän ohjeisti luonnostelua ja eri paksuisten hiilten käyttöä. Kunkin opetuskerran aikana hän kävi kaksi–kolme kertaa arvioimassa edistymistäni ja tekemässä ehdotuksia.

---

¹⁴² Kuvataidekurssin ohjaaja kutsui itseään haastattelussa opettajaksi, ja niin häntä nimittivät myös kurssilaiset. Tämän tutkielman aineistoluettelossa ja aineistositaattien yhteydessä käytän hänestä yhdenmukaisuuden vuoksi termiä ohjaaja, kuten muistakin taidekurssien ohjaajista. Tekstissä puhun haastateltavien tavoin opettajasta.

Yhden havainnointikerran ajan kurssipaikkana oli kirkkosali. Kirkkosalissa tai kirkon pihalla oli opettajan kertoman mukaan piirretty ainakin kerran lukukaudessa. Opettaja antoi ohjeen valita kirkkosalista jokin yksityiskohta ja piirtää se.

Havainnointikertojen lopussa kaikki työt koottiin riviin nojaamaan seinään (tai kirkonpenkkiin sillä kerralla, kun piirrettiin kirkossa). Töistä keskusteltiin järjestyksessä. Jokainen sai ensin sanoa omasta työstään jotain. Sitten muut antoivat palautetta. Yleisesti ottaen kaikki kehuivat toistensa töitä. Opettaja antoi rakentavia kehitysehdotuksia. Yhdellä havainnointikerrallani olen kirjoittanut: ”Palaute on edelleen kehuva ja kannustavaa, [opettaja] saattaa vain sanoa ’voisit tuohon lisätä vielä’ sitä ja tätä.”¹⁴³ Keskustelu töistä venyi kahdella havainnointikerrallani reilusti yli kello 19:n, joka oli kurssin virallinen lopetusaika.

Tammikuun alussa kurssilaisten syyskaudella tekemistä töistä järjestettiin näyttely kirkon aulassa. Kevätkauden ensimmäinen taidekurssikerta (jossa en ollut paikalla) oli käytetty esille pantavien töiden valitsemiseen, kehystämiseen, nimeämiseen, hinnoitteluun ja ripustamiseen. Avajaiset olivat seuraavana iltana. Näyttelyssä oli esillä 27 teosta. Saatavilla oli teosluettelo, josta kävivät ilmi töiden tekijät, nimet ja hinnat. Osa teoksista ei ollut myytävänä. Teokset oli hinnoiteltu koon mukaan: pienempien teosten hinnat olivat 50 euroa, isompien 70 euroa. Kurssilaiset olivat nimenneet työnsä usein varsin yksiselitteisesti teoksen aiheen mukaan (”Hevonen”, ”Juuret”, ”Kaali”), mutta joillain töillä oli myös metaforisempia nimiä (”Toivon ikkuna”, ”Kasvun alussa”).

Avajaisissa kävi yhteensä parikymmentä henkilöä: kurssilaisia, heidän ystäviään ja perheenjäseniään, kurssin opettaja, opettajan kouluikäinen lapsi, opettajan ystävä sekä seurakunnan diakoniatyöntekijä. Opettaja piti pienen puheen, jossa kertoi kurssin toimintatavoista. Hän korosti, että moni kurssilaisista oli tullut kurssille sanoen, ettei osaa piirtää, mutta töistä oli lopulta tullut valtavan hienoja. Yksi kurssilaisista vastasi kiittämällä opettajaa rakentavasta kannustavasta otteesta ja lempeästä kritiikistä. Muun ajan avajaisissa katseltiin töitä ja juteltiin. Tarjolla oli pientä naposteltavaa sekä mehuja. Opettajalla oli myös käsilaukussa kartonkitökillinen punaviiniä, jota hän tarjosi minulle, ystävälleen sekä ainakin yhdelle kurssilaiselle. Lähdin avajaisista vietettyäni paikalla lähes kaksi tuntia.

Meditatiivisen tanssin kurssi

Tutkimussyksyn aikana seurakunta L:ssä oli saman ohjaajan johdolla kaksi peräkkäistä meditatiivisen tanssin kurssia. Aikaisemmin vastaavia kursseja ei tietojeni mukaan ollut seurakunnassa järjestetty. Seurakunnan esite kertoi meditatiivisesta tanssista seuraavaa:

---

¹⁴³ Kenttäpäiväkirja 14.11.2017.

Meditatiivista tanssia kutsutaan myös pyhäksi tanssiksi. Se koostuu meditatiivisesta musiikista ja helpoista askelista, joita toteutetaan piirissä tai ketjussa. Musiikki kuljettaa kristillisellä pohjalla retriitinomaiseen tunnelmaan. Se on mietiskelyä ja rukousta. Sopii kaikenikäisille ja -kuntoisille. Tarvitset vain taidon kulkea eteenpäin ja kääntyä.

Kurssi kokoontui arki-iltana kello 17–18 kirkon seurakuntasalissa, joka oli saman kirkkorakennuksen yhteydessä kuin kuvataidekurssi. Seurakuntasali oli kalustettu pitkin pöydin sekä tuolein, jotka kuitenkin oli siirretty salin toiseen pätyyn tanssimisen ajaksi. Sali oli hämärästi valaistu, ja ohjaaja sytytti ennen tanssimisen alkua ikkunalaudoille kynttilöitä. Tanssitilan keskellä oli vedellä täytetty, halkaisijaltaan 20–30 -senttinen lasimalja, ”keskusmalja”¹⁴⁴, jossa kellui tuikkukynttilöitä ja kukkia tai värikkäitä syksyn lehtiä. Maljan ympärille oli aseteltu lehtiä tai kukkia.

Ryhmään oli ilmoittautunut 24 henkilöä, mikä oli ohjaajan mukaan todella paljon. Käytännössä kurssilla oli havainnoimillani kerroilla paikalla 13–20 osallistujaa, joista yksi oli seurakunnan pappi. Osallistujien ikähaarukka oli sama kuin kuvataidekurssilla, vähän yli kolmekymppisestä 75-vuotiaaseen. Ensimmäisellä kerralla oli mukana myös yksi noin 90-vuotiaaksi arvioimani osallistuja. Jotkut osallistujista olivat pukeutuneet liikunnallisesti verryttelyasuihin. Joillain oli tanssikengät tai -tossut. Suuri osa oli tavallisissa arkivaatteissa ja villasukissa, niin myös minä.

Kurssin ohjaaja oli 58-vuotias nainen, joka oli koulutukseltaan erityisopettaja ja teologian maisteri. Hän oli työurallaan myös tanssinut ammattimaisesti ja opettanut tanssia, mutta ei ollut omien sanojensa mukaan löytänyt paikkaansa tanssikentältä. Hänellä oli myös pyhän tanssin ohjaajan koulutus.¹⁴⁵ Ohjaaja kertoi käyttävänsä rinnakkain käsitteitä meditatiivinen tanssi ja pyhä tanssi. Hän toivoi, että Suomessa siirryttäisiin saksalaisperäiseen meditatiivinen tanssi -nimitykseen, mutta sanoi kuitenkin itse puhuvansa itsestään pyhän tanssin ohjaajana, koska nimitys on vakiintunut ja lyhyt. Alalle oltiin haastatteluhetkellä perustamassa yhdistystä, jonka nimeksi oli tulossa yhdistelmäversio Meditatiivisen pyhän tanssin yhdistys.

Tanssiminen perustui valmiille koreografioille, jotka tanssittiin keskusmaljan ympärillä piirissä niihin kuuluvan musiikin säestyksellä. Ohjaaja soitti musiikin CD-levyiltä. Yhden kurssikerran aikana tanssittiin noin seitsemän koreografiaa, joista monet toistuivat kerrasta toiseen. Ohjaajalla oli tapana kertoa koreografian nimi ja toisinaan lukea vieraskielisten

¹⁴⁴ Sara-ahon pro gradu -tutkielman mukaan pyhän tanssin piirin keskusta kuvaa jumalallisuutta ja keskelle asetettava vesimalja, jossa palaa kolme kynttilää, symboloi kolmiyhteistä Jumalaa (Sara-aho 2014, 64–65).

¹⁴⁵ Vuonna 2013 toteutettu pyhän tanssin perustason ohjaajakoulutus käsitti neljä viikonloppua. Koulutus oli suunnattu kirkon työntekijöille. (Pyhän tanssin perustason ohjaajakoulutus, s.a.) Vuonna 2014 Suomessa oli parikymmentä pyhän tanssin ohjaajan koulutuksen täällä saanutta henkilöä, joista pääosa oli pappeja (Sara-aho 2014, 8–10).

kappaleiden sanat suomeksi ennen kappaleen alkua. Joskus ohjaaja esitti myös tulkintoja kappaleen kristillisestä tai yleisemmin spirituaalisesta merkityksestä. Ohjaaja näytti askeleet, liikkeet ja koreografiset muodostelmat aina kutakin tanssia ennen, jonka jälkeen ne tanssittiin yhdessä. Koreografiat olivat suurimmaksi osaksi helppoja. Yksinkertaisimmat koreografiat koostuivat piirin kehällä tehdyistä rauhallisista askeleista eteen ja sivulle. Myös piirin keskustaa, keskusmaljaa, kohti otetut askeleet ja tehdyt käsieleet olivat koreografioiden toistuvia elementtejä.

Suurin osa koreografioista tanssittiin käsi kädessä, lukuun ottamatta vaativimpia, joissa meillä tanssijoilla oli vaikeuksia pysyä samassa rytmissä ja askelten suunnissa. Toisiin tanssijoihin ei muuten juuri otettu kontaktia. Tanssiessa katse hakeutui kohti keskusmaljaa tai yhteistä liikettä, kuten olen kirjoittanut: ”Jos koreografia on helppo, huomaan välillä katselevani kanssatanssijoita. Joskus yritän tavoittaa jonkun katsetta, joskus panen merkille jonkun tavan tehdä askelia (huomaan jos joku ei oikein pysy mukana tai jos joku tekee askelet vähän eri tavalla kuin toiset). Yleensä vain katson kehojen liikettä sen kummemmin erittelemättä.”¹⁴⁶

Vauhdikkain kappale oli tahtilajiltaan tango. Sen aikana osa tanssijoista siirtyi aina sivuun ilmeisesti siksi, koska koreografia koettiin vaikeaksi. Kenttäpäiväkirjassani olen kuvannut tätä tanssia lennokkaaksi. Kahden vaikeimman koreografian kohdalla harjoittelimme askeleita jonkin verran myös ilman musiikkia, ja jotkut jäivät ohjaajan johdolla harjoittelemaan niitä myös tunnin jälkeen. Kenttäpäiväkirjassa olen pohdiskellut:

Jännää, että tässä on jotenkin kovin epäselvä rajapinta esityksellisyyden ja vain itselle tekemisen välillä!! [...] Tämän kerran jälkeen vasta ymmärrän käsitteellistä sen, että kaikki tehdään piirissä. Missään vaiheessa ohjaaja ei mene erilleen muista ryhmän eteen (niin kuin jossain jumppa- tai tanssitunnilla), korkeintaan keskemälle piirissä.¹⁴⁷

Viimeisellä kurssikerralla havaintoni ohjaajan asemoitumisesta tilassa kyseenalaistui: ”[Ohjaaja] pyytää meitä menemään salin toiselle pitkälle sivulle ja itse asettuu eteemme toiselle sivulle näyttämään askeleita. No nyt tuli tanssitunnin asetelma! ajattelen.”¹⁴⁸

Viimeisen kerran jälkeen olen kirjoittanut muistiin, että kerta oli rennoin kaikista: ihmiset juttelivat ja naureskelivat yhdessä. Tämän kerran yhteydessä oli pieni joulujuhla, jossa kurssilaisten joukossa ollut tanssinopettaja opetti meille muille keskiaikaisen hovitanssin ja kertoi keskiajan tanssikulttuurista. Seurakunta tarjosi glögiä ja joulutorttuja, ja jotkut ryhmäläiset olivat myös tuoneet tarjottavaa. Kurssin ohjaajan vävy oli mukana

---

¹⁴⁶ Kenttäpäiväkirja 13.11.2017.

¹⁴⁷ Kenttäpäiväkirja 20.11.2017.

¹⁴⁸ Kenttäpäiväkirja 18.12.2017.

tanssimassa ja jäi juhlaan esittämään musiikkia ja säestämään yhteislaulua. Itse lähdin joulujuhlasta jo alkuvaiheessa pois.

Lasten ja perheiden tanssituokiot

Tanssituokioita alle kouluikäisille lapsille ja heidän perheenjäsenilleen järjesti seurakunta K, johon kuului noin 18500 jäsentä. Reilu puolet alueen väestöstä oli seurakunnan jäseniä.¹⁴⁹ Seurakunta oli järjestänyt tanssituokioita reilun kahden vuoden ajan. Ne olivat saaneet alkunsa tuokioiden ohjaajan aloitteesta. Hän oli ehdottanut esimiehelleen ”tanssillisen perhekerhon” aloittamista, koska seurakunnan järjestämässä ”perinteisessä perhekerhossa” kävi vain vähän väkeä. Tanssituokiot olivat siis tulleet korvaamaan tavanomaisempaa perheille tarjottua toimintaa, joka ei houkutellut osallistujia. ”Tanssillinen perhekerho” oli osoittautunut tässä mielessä onnistuneeksi valinnaksi heti alusta alkaen: ”Ihmisiä tuli ovista ja ikkunoista, me ei mahduttu [lapsille suunnattuihin tiloihin], ja ihmisiä tuli ihan eri puolilta [kaupunkia], eli ei pelkästään lähialueelta, ja sitten todettiin, että me tarvitsemme isomman tilan.” (Lastanssi_ohj)¹⁵⁰

Tanssituokiot järjestettiin kerran viikossa arkiaamupäivänä kirkkorakennuksen yhteydessä olevassa seurakuntasalissa, josta pöydät oli siirretty salin perälle. Ryhmiä oli kolme peräkkäin, ja kunkin kesto oli puoli tuntia kerrallaan. Ensimmäinen ryhmä oli suunnattu 3–5-vuotiaille, toinen 1–2-vuotiaille ja kolmas alle 1-vuotiaille ja heidän vanhemmilleen tai muille mukana tuleville aikuisille. Lapset kävivät tanssituokioissa pääsääntöisesti äitiensä kanssa. Yleensä kussakin ryhmässä oli mukana 1–3 isää. Ohjaaja kertoi, että myös perhepäivähoitajat hoitolasten kanssa ovat tervetulleita.

Viereisessä huoneessa oli koko aamupäivän ajan ”perhekahvio”, jossa oli esillä pientä tarjottavaa ja leluja. Havaintojeni mukaan lapset ja aikuiset tulivat useimmiten ensin tanssimaan ja sitten menivät ottamaan tarjoilua, leikkimään ja juttelemaan. Kahvipöydässä keskustelun aiheet liittyivät yleensä lapsiin. Kenttäpäiväkirjani mukaan ihmiset asettuivat tiloihin mutkattomasti ja leppoisasti. ”Tunnelma on kuin ihmiset olisivat omassa olohuoneessaan.”¹⁵¹

Tanssirymää ohjasi seurakunnan lastenohjaaja, 38-vuotias nainen. Lisäksi paikalla oli toinen lastenohjaaja, joka auttoi käytännön järjestelyissä tai seurusteli perheiden kanssa. Tanssituokioita ohjaava lastenohjaaja työskenteli seurakunnassa vakituisessa, osa-aikaisessa

---

¹⁴⁹ Vuositilasto 2017.

¹⁵⁰ Siteeratessani haastateltavia olen hieman yleiskielistänyt ja yksinkertaistanut heidän ilmaisujaan, jotta lainaukset olisivat helpompia lukea.

¹⁵¹ Kenttäpäiväkirja 8.12.2017.

työsuhteessa. Hän oli haastatteluhetkellä ollut seurakunnassa töissä kolme vuotta ja korosti tulewansa taidekentältä. Kirkon työstä hänellä ei ollut aiempaa kokemusta. Hän oli aiemmin toiminut tanssialalla eri tehtävissä (tanssijana, tanssinopettajana ja koreografina). Hän kiteytti työnsä sisällön ”perheiden kohtaamiseksi”: tanssiryhmän lisäksi hänen työhönsä kuului myös muuta ryhmätoimintaa lapsille ja aikuisille sekä perheiden tukitapaamisia. Hän kertoi käyttävänsä kaikessa työssään tanssin ja kuvataiteen menetelmiä.

Joka kerta kaikissa kolmessa ikäryhmässä oli paikalla vähintään kymmenen aikuista ja ainakin saman verran lapsia; varsinkin isoimpien lasten ryhmässä monista perheistä oli kaksi lasta mukana. Yhteensä kävijöitä oli siis yksittäisen aamupäivän aikana 50–100. Kirkon eteisessä oli usein tungokseksi asti päällyysvaatteita riisuvia ja pukevia lapsia ja aikuisia, kahvihuoneen lattia täyttyi leikkivistä lapsista ja tuolit kahvittelevista tai lastaan syöttävistä aikuisista. Ohjaaja oli kävijämääristä ylpeä: ”Kun me tehdään tilastoja esimerkiksi varhaiskasvatuksen tai koko seurakunnan toiminnasta, niin tämä tanssituokio on todella iso piikki. Se nousee aivan erilleen sieltä kaikesta muusta.” (Lastanssi_ohj) Pääasiallisesti samat perheet kävivät tanssituokioissa viikosta toiseen, mutta aina silloin tällöin mukana oli myös uusi perhe.

Jokaisen ryhmän kanssa tanssituokio alkoi ja päättyi aina samoin seremonioin. Ryhmäläiset istuutuivat aluksi piiriin. Ohjaaja sytytti kynttilän ja lauloi aloituslaulun, johon me osallistujat yhdyimme. Sitten ohjaaja kävi tervehtimässä jokaista lasta pienen leikin avulla. Kullekin lapselle laulettiin tervehdyslaulu nimeltä mainiten. Jokaisessa ryhmässä tuokiot päätettiin rukoukseen, jossa siliteltiin lasta tai itseä ja pyydettiin siunausta. Viimeiseksi sanottiin vielä lorumuotoinen loppurukous, jossa pyydettiin siunausta ”kerhossa ja kotona”.

Tuokioiden tanssillinen sisältö rakentui tietyn teeman ympärille. Ensimmäinen havainnointikertani oli syksyn 16:sta kokoontumiskerrasta kahdeksas. Syksyn teemana olivat olleet värit ja kehon osat. Kun olin ensimmäistä kertaa mukana, vuorossa oli vihreä väri ja kehon osista sydän. Vihreää väriä oli esillä alttariksi tulkitsemallani sivupöydällä kankaiden ja esineiden (muun muassa ämpäri, lapio, käsinukke) muodossa. Ohjaaja käytti käsinukkea ja muita esineitä mukana toiminnassa. Päivän väriä käsiteltiin muun muassa kasveihin ja kasvamiseen liittyvien liikkeiden ja tanssien kautta. Taaperoiden ja vauvojen ryhmissä jaettiin tuokion loppuksi vihreät sulat, joilla voi kutitella lapsen tai omaa sydäntä. Kaikki tanssit tanssittiin yhdessä lapsen kanssa siten, että aikuinen saattoi tarvittaessa näyttää mallia lapselle tai avustaa tätä. Pienimpiä lapsia pidettiin sylissä. Ohjaaja mukautti toimintaa lasten ikään ja motorisiin taitoihin sopivaksi. Koska minulla ei ollut mukana lasta, roolini hieman poikkesi

muista osallistuvista aikuisista. Lyhyinä hetkinä roolini myös limittyi ohjaajan roolin kanssa esimerkiksi hänen pyytäessään minua pitelemään käsinukkea.

Seuraavalla havainnointikerrallani jatkettiin vihreän värin ja sydämen teemaa. Kolmannella havainnointikerrallani väri vaihtui siniseksi ja kehon osista vuorossa oli kaula. Tämä kerta oli pyhäinpäivän aatto, ja siihen kuului erityisohjelmana kynttilöiden sytytys seurakuntasalin vieressä olevassa kirkkosalissa. Ohjaaja kertoi pehmoeläinten avulla kuolemaa käsittelevän lempeän tarinan, jonka jälkeen me osallistujat kuljimme kirkkosaliin. Siellä jokainen sai vuorollaan sytyttää tuohuksen ja asettaa sen hiekka-astiaan. Neljännellä havainnointikerrallani oli joulujuhla. Se alkoi kirkkosalissa nukketatteriesityksellä, jonka toteuttamiseen osallistuivat lastenohjaajien lisäksi pastori ja kanttori. Mukana oli tavallisten osallistujien lisäksi myös joitakin isovanhempia. Esityksen jälkeen me kaikki noin 50–60 osallistujaa menimme seurakuntasaliin ja tanssimme kolmessa sisäkkäisessä piirissä aiemmilta kerroilta tutun tanssin. Olen kirjoittanut havainnointipäiväkirjaani:

Meitä on tosi paljon ja tunnelma on lämmin ja hälyisä. [...] [Ohjaaja] sanoo, että syksyn aikana on käyty läpi sateenkaaren värit, ja taputamme reisiin kehorytmit kaikissa sateenkaaren väreissä, päättyen lopulta valkoiseen. [Ohjaaja] sanoo, että Jumalan toiminta näkyy maailmassa värien kautta, ja se näkyy parhaiten myös ilon kautta, ja tanssi on yksi tapa ilmaista iloa. Sitten jokainen lapsi saa tanssidiplomin. Diplomi on pieni pahvilappu, ”you are sooo loved” -teksti toisella puolella ja ”tanssidiplomi”-teksti toisella.¹⁵²

Diplomien jaon yhteydessä kaikille taputettiin ja ohjaaja sai myös lämpimät aplodit. Lopuksi tarjolla oli joululeivonnaisia ja glögiä.

---

¹⁵² Kenttäpäiväkirja 8.12.2017.

Keitä taideryhmissä kävi?

”Kaikki ovat tervetulleita”

Esitin edellä, että osallistuminen taide- ja kulttuuritoimintaan ei toteudu suomalaisessa yhteiskunnassa tasa-arvoisesti eri väestöryhmissä. Sama tasa-arvon puute koskee taidekasvatusta.¹⁵³ Haastatteluissa sekä kirkkoherra että taideryhmien ohjaajat kuitenkin painottivat, että seurakunnan taideryhmät on suunnattu ”kaikille”. Myös useimmat osallistujat olivat sitä mieltä, että toiminta sopisi kenelle tahansa. Erityisesti lasten tanssissa haastattelemani osallistujat korostivat sitä, että kaikki toivotettiin tervetulleeksi: ”Kaikki on tervetulleita, jokainen saa tehdä niin kun itsestä tuntuu sopivalta ja hyvältä. Ja mihin omat rahkeet riittää.” (Lastanssi_os3) Haastatteluissa toistuu hyvin usein ajatus matalasta kynnyksestä: siitä, että seurakunnan taideryhmiin on helppo tulla. Matalan kynnyksen piirteinä haastateltavat esittävät erityisesti uskonnollisen sallivuuden (seurakunnan jäsenyyttä ei kysellä), hyväksyvän ja lämpimän ilmapiirin (varsinkin lasten tanssissa), maantieteellisen läheisyyden ja alhaisen hinnan.

Huolimatta avoimuuden korostamisesta puheen tasolla, ryhmien osallistujat olivat havaintojeni mukaan hyvinkin homogeeninen joukko. Ilmeisin tutkimieni taideryhmien osallistujia yhdistävä seikka oli se, että heistä suurin osa oli naisia (tai naisoletettuja). Myös kaikki kolme ohjaajaa olivat naisia. Perheiden tanssituokioiden osallistujat olivat käytännössä kaikki noin 25 ja 40 ikävuoden väliltä olevia pikkulasten vanhempia lapsineen (joukossa oli yksi säännöllisesti osallistuva isoäiti). Meditatiivisessa tanssissa ja kuvataidekurssilla suurin osa osallistujista oli iältään arviolta viisissä-kuusissakymmenissä. Meditatiivisen tanssin ohjaaja harmitteli, että nuoria aikuisia on vaikea saada tulemaan ryhmiin. Sukupuolen ja iän osalta ryhmiin osallistujat sopivat tutkimuksen pohjalta tiedettyyn yleiseen kuvaan sekä korkeakulttuurin harrastajien profiilista että uskonnollisen osallistumisen jakautumisesta eri väestöryhmissä: naiset ja iäkkäämmät ovat muita kiinnostuneempia sekä taiteesta että uskonnosta.¹⁵⁴

Sekä kuvataideryhmässä että meditatiivisen tanssin ryhmässä oli kummassakin yksi vakituinen osallistuja, jonka äidinkieli oli ruotsi. Lasten tanssituokioiden yhteydessä kuulin yhden henkilön puhuvan suomea murtaen ja arvelin hänen olevan venäläistaustainen. Muuten ryhmäläiset olivat lähes järjestään kantasuomalaisia. Havainnointiaikoinani ryhmissä ei käynyt etnisiin vähemmistöihin kuuluvia, ihonväriltään ei-valkoisia tai esimerkiksi vammaisia

---

¹⁵³ Westerlund et al. 2016, 3–5.

ja erityistä tukea tarvitsevia osallistujia.¹⁵⁵ Haastateltavat eivät problematisoineet esimerkiksi kielimuuria tai sitä, että toiminta toteutettiin usein tiloissa, joihin olisi ollut hankala päästä vaikkapa pyörätuolilla. Jotkut meditatiivisen tanssin kurssilaiset pohtivat, voisiko liikuntarajoitteinen osallistua tanssiryhmään: ”Kyllä varmaan jonkun verran pitää olla kuitenkin semmonen liikunnallinen ettei nyt ihan, ei oikein kepin kans varmaan pysty [naurahtaa].” (Medtanssi_os1) Toisaalta nimenomaan meditatiivisen tanssin kurssilla oli ensimmäisellä kerralla erittäin iäkäs osallistuja, joka tosin ei tullut enää seuraavilla kerroilla mutta jota yksi haastateltavani kommentoi:

Mun täytyy sanoo, että se ensimmäinen kerta kun tulin tänne ja täällä oli se vanhempi rouva joka hädin tuskin pääsi käveleen, niin se sykähdetti minua tosi paljon koska mä oon siellä vanhustyössä kuitenkin [...], mä olin aivan ”hoh” niin kun oikeesti että tää ihminen tulee tänne ja se on ton ikänen ja se hädin tuskin pääsee käveleen ja hän on aivan koukkusella, silti tulee tänne mukaan. Niin se oli mun mielestä hienoo. (Medtanssi_os4)

Haastateltava koki emotionaalisesti koskettavana ajatuksen, että tanssi on tasa-arvoisesti mahdollista myös huonokuntoisemmille. Meditatiivisen tanssin ohjaaja ja yksi tanssinopettajana työuransa tehnyt osallistuja olivat sitä mieltä, että liikuntarajoitteet eivät haittaa tanssia: ”miksei tuolitanssinakin voi [naurahtaa] tehdä, melkein mitä vaan voi. Ja myöskin pyörätuolissa voi tehdä”. (Medtanssi_os5)

Sekä taidetoiminnan ohjaajille että osallistujille oli ideologisesti tärkeää, että taideryhmään osallistuminen ei edellyttänyt mitään teknistä taitotasoa. Tässä mielessä seurakuntien taidetoiminta poikkesi esimerkiksi taiteen perusopetuksen tavoitteellisesta ajattelusta, josta erityisen hyvänä esimerkkinä on musiikkiopistojen vahva keskittyminen lahjakkaina ja taitavina pidettyihin nuoriin.¹⁵⁶ Vain yhdessä kuvataidekurssilaisen haastattelussa tuli esille ajatus, että osallistujalla olisi hyvä olla jonkinlaista taipumusta tai lahjakkuutta piirtämiseen (Kuva_os4). Muuten jo seurakuntien ilmoitukset taideryhmistä korostivat päinvastaista. Kuvataidekurssia mainostettiin seurakunnan esitteessä sanoilla: ”Aloitetaan alkeista, kaikentasoiset innokkaat rohkeasti mukaan!” Meditatiivisesta tanssista esite kertoi, että tarvitsee osata vain kävellä ja kääntyä. Lasten tanssituokioiden ohjaaja sanoi, että ainoaksi osallistumisen edellytykseksi on asetettu lasten suuntaa-antavat ikärajat, jotta toiminta on mahdollista suunnitella pedagogisesti mielekkääksi.

---

¹⁵⁴ Purhonen et al. 2011; Niemelä 2003b; Salminen 2014, 45.

¹⁵⁵ Esimerkiksi Katja Sutela kiinnittää huomiota siihen, että vammaiset henkilöt ja erityistä tukea tarvitsevat eivät usein voi osallistua taidetoimintaan yhdenvertaisina muiden kanssa (Sutela 2017, 71).

¹⁵⁶ Musiikkiopistoista, lahjakkuudesta ja ammattilaisuuteen koulumisesta ks. Westerlund & Väkevä 2010; Laes 2017, 2, 10, 29–30.

Osallistujien uskonnollisuus ja suhde seurakunnan toimintaan

Haastattelemistani 14:sta ryhmiin osallistujasta kaksitoista oli evankelis-luterilaisen seurakunnan jäseniä. Puolet heistä kuului siihen seurakuntaan, jonka taideryhmässä he olivat mukana. Puolet kuului johonkin muuhun evankelis-luterilaiseen seurakuntaan. Yksi meditatiivisen kurssin osallistujista kuului ortodoksiseen seurakuntaan.

Seurakuntaan kuuluneet haastateltavat olivat kaikkea muuta kuin yhdenmukainen ryhmä. Joukosta erottuvat kristityksi tai Jumalaan uskovaksi itsensä määrittelevät ja/tai seurakunnan aktiiviset jäsenet, jotka kertoivat esimerkiksi käyvänsä jumalanpalveluksissa, tekevänsä vapaaehtoistyötä seurakunnassa tai rukoilevansa säännöllisesti.¹⁵⁷ Näiden haastateltavien uskonnollisuus oli yksiselitteisesti evankelis-luterilaiseen kirkkoon sitoutunutta. Esimerkiksi yhdelle meditatiivisen tanssin osallistujalle ryhmään osallistuminen oli luontevaa jatkumoa sille, että vapaa-aika kului muutenkin paljon seurakunnan toiminnassa. Tanssiryhmään osallistuminen muodostui näin vain yhdeksi osaksi aktiivisena seurakuntalaisena elämistä. Toisaalta nuorin haastateltavani kuvasi olevansa paljon seurakunnan toimintoihin osallistuva kristitty, mutta jäseni silti uskontoa yksilöllistyneestä näkökulmasta:

Lastanssi_os4: Mä siis käytän muutenkin seurakunnan palveluita, ja olen kristitty, että en ihan pelkästään tapakristitty vaan muutenkin koen sen arvomaailman omaksi [...]. [Osallistun] joulun alla Kauneimpiin joululauluihin ja sitten mahdollisesti johonkin adventtihartauteen, ja sitten jouluna ja pääsiäisenä kirkkoihin. [...] Ja aina silloin tällöin käy jossain konsertissa tai jumalanpalveluksessa, mutta en mä joka sunnuntai käy niissä ihan perusjumalanpalveluksissa, että aina jos on jotain vähän erikoisempaa.

Heli: Miten kuvailisit sinun suhdetta hengellisyyteen noin yleensä?

Lastanssi_os4: No se on silleen aika omanlainen. Että just aika paljon itse tulee mietittyä niitä asioita ja rukoiltuakin itsekseen, että en mä siihen periaatteessa tarvitse mitään kirkkoa ympärille.

Haastateltavan ajatus itsenäisestä uskonnollisuudesta, johon ei välttämättä tarvita kirkkoyhteisöä, muistuttaa Grace Davien tunnettua ajatusta nykyajalle tyypillisestä ”uskomisesta ilman kuulumista” (believing without belonging”).¹⁵⁸ Kuitenkin haastateltava myös kertoo aktiivisesta osallistumisesta ja samastumisesta kirkkoon. Yhteisöön kuuluva ja yksilöllisyyttä korostava uskonnollisuus kohtaavat – kuten Johanna Lindh kirjoittaa, kyseessä on sekä–että- eikä joko–tai-kysymys.¹⁵⁹

Toinen tunnistettava joukko ovat löyhemmin seurakuntaan sitoutuneet jäsenet, jotka saattavat kertoa ristiriitaisesta, etäisestä tai kriittisestä suhteesta uskontoon. Heistä moni kertoi osallistuvansa seurakunnan kulttuuritarjontaan, jos johonkin. Löyhemmin seurakuntaan sitoutuneiden kirkon jäsenten joukossa on myös nuori (34-vuotias) haastateltava, joka kuvaa

¹⁵⁷ Aktiivijäsenyydestä ks. Salminen 2014, 43–46.

¹⁵⁸ Davie 1995.

¹⁵⁹ Lindh 2016, 61–62.

yksilöllistä ja eri puolilta aineksia ottavaa henkisyttä. Haastateltavan oli vaikea samastua institutionaalisten uskontojen moraalikoodeihin. Hän ei liioin kokenut uskontojen suhtautuvan ihmisiin käytännössä yhdenvertaisesti.

Lastanssi_os3: Mä en ehkä koe kirkkoa sinällään mulle itselleni kauhean läheiseksi. [...] Mutta sitten taas monet asiat, mitkä mielletään ehkä henkiseksi, niin voi tuntua itsestä sopivilta. Mutta mä en osaa oikein pistää sitä mihinkään kategoriaan. Että tunnistan monia asioita mutta en pysty sanomaan, että mistä lokerosta ne kuuluu. [...] Jos on jostain muusta uskonnosta tai suuntauksesta kyse, niin just sellasta sopivaa kokonaisuutta sinällään ei ole, vaan vähän niin kun osasia sieltä täältä tai sitten oikeastaan ehkä ne ydinideat mistä tahansa, niin tuntuu sopivilta, mutta sitten just se oheissälä mitä siihen tulee mukaan, niin ei sitten välttämättä niinkään.

Heli: Mikä on oheissälää?

Lastanssi_os3: No kaikennäköiset semmoset ... säännöt, että mikä olis sopivaa ja mikä ei olis, se on mun mielestä toissijaista. Se, että pitäisi olla jonkunlainen kelvataksen.

Ortodoksiseen seurakuntaan kuulunut haastateltava (Medtanssi_os5) jäsensi suhdettaan uskontoon sekä henkisyyden että ”vanhanaikaisen uskovaisuuden” termein. Haastateltava mielsi ortodoksisuuteen liittyvän erityistä spirituaalisuutta ja kuvasi harjoittavansa yksityisesti uskontoa, vaikka kävi harvoin oman seurakuntansa jumalanpalveluksissa. Lisäksi hän oli hyvin perillä luterilaisten seurakuntien toiminnasta, erityisesti kulttuuritilaisuuksista kuten konserteista ja musiikkifestivaaleista.

Pari haastateltavaa kertoo olleensa nuorena aktiivisesti mukana luterilaisen kirkon herätysliikkeessä. Toisen tausta oli lestadiolaisuudessa, mutta hän oli lähtenyt liikkeestä parikymppisenä ja luonnehti nyt olevansa yhtäältä agnostikko, toisaalta ”tyypillinen kansankirkon jäsen”, jonka elämään ei seurakunnan toiminta juuri kuulu muuten kuin kirkkokonserttien muodossa. Toinen haastateltava oli ollut nuorena mukana viidesläisyyteen päin kallellaan olevassa nuorisoherätyksessä, sitten eronnut kirkosta liittyäkseen lyhyen ajan kuluttua uudelleen, ja ollut vuosien varrella kiinnostunut erilaisista henkisyyden muodoista.

Siinä välillä oon aina käynyt jossain, mitä oli välillä jotain meditatiivista juttua, ja kaikennäköstä on kuitenkin kiinnostusta ollut enkelijuttuihin tai parannusjuttuihin, koko ajan jotain on siellä sivussa pyörinyt, että ei se silleen kadonnut, että kyllä mä jotenkin aina ajattelen, että kyllä mulla se joku suojelusenkeli [on] tässä matkan varrella ollut kaiken maailman teilläni. [...] Mä oon semmonen jännä epäilevä tyyppi ollut ikäni ja mä aina epäilen kaikkee, mä mietin ja mietin että miksi tollai on, mä kyseenalaistan asioita. Onko se nyt epäilevä Tuomas vai mikä se on. Mutta kuitenkin mulla on jännän vahva semmonen, että tuntuu, mä jopa voin kokea välillä semmosta tiettyä läheisyyttä semmoseen hengellisyteen, se on vaikee kuvailla sitä, että kun tuntuu aika turvalliseltakin, mutta sitten tulee se mun Tuomakseni sieltä ja asettaa kyseenalaseks kaiken [nauraa]. (Medtanssi_os4)

Haastateltava kuvaa monipuolista kiinnostusta uskontoon ja henkisiin virtauksiin, ja sen rinnalla kytevää älyllistä epäilyä. Häntä voisi luonnehtia henkisyydelle tyypillisellä kielellä ”etsijäksi”.¹⁶⁰ Juuri tällaiset ihmiset voivat joidenkin haastateltavien mielestä olla seurakuntien taidetoiminnalle otollista kohderyhmää. Yksi meditatiivisen tanssin osallistuja pohtii, että meditatiiviseen tanssin osallistuvan ei tarvitse olla kristillisessä mielessä

uskonnollinen, mutta jollain lailla myötämielinen uskonnolle. Tanssi sopisi hänestä sellaiselle, joka ”hakee sitä hengellisyyttä tai jotain korkeempaa voimaa, etsijälle”. (Medtanssi_os1)

Myös kirkkoherran mukaan seurakunnan taidetoiminta sopii omaa uskoa epäilevälle. Hänen käsityksensä mukaan taidetoiminta tavoittaa niitä, jotka eivät muuten osallistu seurakunnan toimintaan:¹⁶¹ ”Mä luulen, että ne on semmosia juttuja, mihin on helpompi tulla sellasen, joka miettii että no uskonko mää tai mikä tää nyt on. Sehän on sitten semmonen, no, sisäänheittoahan se tavallaan on. Mutta sekin on ok, että käy ainoastaan siinä porukassa.” (Khr) Kiinnostavaa on kirkkoherran ajatus ”sisäänheitosta”: hän arvelee, että taidetoimintaan osallistuminen voi tasoittaa tietä muullekin osallistumiselle seurakunnan toimintaan. Tässä mielessä taiteella on siis välinearvoa siihen, että seurakunta saa lisää kävijöitä. Lisäksi taidetoiminnalla on kuitenkin jonkinlainen itseisarvo, koska pelkkä siihen osallistuminen on kirkkoherran mielestä ”ok”. Lasten tanssituokioiden ohjaaja esitti samantapaisen näkemyksen taiteesta sisäänheittäjänä: tanssituokioihin osallistuvat ihmiset voivat luontevasti tulla mukaan vaikkapa lasten joulukirkkoon ja sitä mukaa muuhunkin seurakunnan toimintaan.

Yksi kuvataidekurssilainen pohti, että seurakunnan taidetoimintaan osallistuminen merkitsi potentiaalisesti ”uskovaisen” leimaa. Hän karttoi kertomasta ateistiystävillään käyvänsä juuri seurakunnan piirustuskurssilla, jotta ei joutuisi kiusallisiin keskusteluihin uskonnollisuudesta:

Kuva_os3: Kun jotkut ystävät, jotka on ateisteja, mä tiedän, kysyi että missä sä piirrät, niin mä aina sanon, että ”no se on siinä [L:n] kirkon vieressä, että te varmaan tiedätte missä on [L:n] kirkko, että siinä on sellanen toimitila, niin siinä on yks taiteilija joka opettaa”, mä yritän ulkoistaa sitä [nauraa].

H: Mitä tapahtuis, jos sä sanoisit että se on [L:n] seurakunnan toimintaa, mitä sä odotat että sulta jatkokysyttäis?

Kuva_os3: Niin, en mä tiedä kysyttäiskö mitään, vaan että kuinka uskovaiseks mä olen nyt tullutkaan. [naurahtaa] Mutta kun mä en halua sitä alkaa jotenkin selitellä.

Uskonnollisuus oli oikeastaan ainoa muuttuja, jonka suhteen haastateltavani aprikoivat ryhmien sopivuutta ”kaikille”. Jotkut ryhmiin osallistujat arvelivat, että uskonnottomalle kynnys voisi olla korkea:

Mä luulen, että monilla ainakin mun kavereilla jotka ei kuulu kirkkoon, tai jotka ei oo uskonnollisia, niin niillä on sellanen ajatus, että seurakunnan kerhoihin tai paikkoihin on vähän korkea kynnys tulla. Tai että he ei koe niitä omakseen. [...] Mutta mä oon ainakin kokenut, että kirkko haluaa vähän eroon siitä [palveluiden tarjoamisesta vain seurakunnan jäsenille]. Että seurakunnat olis avoimia kaikille. (Lastanssi_os4)

Haastattelemistani taideryhmien osallistujista vain yksi kuvataidekurssilainen ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhteisöön ja kutsui itseään ateistiksi. Haastattelukatkelmasta käy ilmi, että osallistujaa oli jännittänyt tulla seurakunnan taideryhmään. Seuraava sitaatti on

---

¹⁶⁰ Vincett & Woodhead 2016, 324.

vastaus kysymykseeni, mitä merkitystä hänelle on sillä, että taidekurssi on juuri seurakunnan toimintaa.

Kuva_os4: Mä ajattelin, että uskallanko mä tulla tänne, koska mä oon [naurahtaa] ateisti. Ja tota... sillä tavalla oikeastaan en näe sitten niin merkitystä sillä, että mä joskus [olen] senkin valinnan tehnyt ja siitäkin on aikaa. Mutta en mä tiedä, mä en oikein osaa sanoa, kauhean vaikea sanoa tohon asiaan mitään. Kaikki on hirveen kivoja ja silleen. Mä ajattelin heti, että mä kyllä aistin tai huomasin sen, että taitaa olla seurakuntalaisia tässä niin sanotusti, ja jotka on aikaisemmin niin kun ollut tossa, jotenkin tuntui että puhuivat niin kun kauhean tuttavallisesti tai näin että tietää toinen toisistaan paljon. Sitten mä ajattelin, että [naurahtaa] mitäs mä täällä teen [nauraa].

Heli: Miltä susta nyt tuntuu, pääsiks sä jotenkin eteenpäin tai yli tästä kokemuksesta?

Kuva_os4: Pääsin joo, joo. Kauhean kiva tänne tulla, ja kivoja ihmisiä on ja silleen välitöntä. (Kuva_os4)

Yllä olevassa katkelmassa haastateltava hieman selittelee katsomuksellista valintaansa. Vielä myöhemmin haastattelun aikana haastateltava palasi ”pehmentämään” ateismiaan eräänlaiseksi itsenäiseksi ja pohdiskelevaksi, uskonottomaksi henkisyudeksi. ”Kyllä mä itsekin siis ajattelen semmosia, joskus, en aina, hengellisiä asioita, niin kun mietin, pohdiskelen, mutta ei mitenkään silleen uskontokohtaisesti tai niin kun uskonnollisesti.”

(Kuva_os4)

Kukaan haastateltavistani ei problematisoinut sitä, olisiko toisen uskonnon edustaja tervetullut ryhmään. Taideryhmien ohjaajat korostivat, että osallistujien suhteella kirkkoon tai uskontoon ei ole toiminnan kannalta merkitystä. Lastentanssin ohjaaja ja kuvataidekurssin opettaja arvioivat, että ryhmässä kävi sekä niitä, joille toiminnan uskonnollisella viitekehyksellä ei ollut juuri väliä että niitä, joille se oli tärkeä. Lastentanssin ohjaajan mukaan ryhmässä kävi myös seurakuntaan kuulumattomia osallistujia.

On ollut ihmisiä, jotka tulee sanomaan, että ihanaa kun tänne voi tulla, vaikka mä en kuulu kirkkoon. Ja yksikin äiti tuossa kerran sanoi, että nyt mä uskallan kertoa, kun mä oon vähän tullut tänne silleen arastellen, että anteeksi että mä oon täällä, kun mä en kuulu kirkkoon. Sitten kun mä sanoin hänelle, että kuule, sä saat olla täällä ihan yhtä lailla kun kaikki muutkin, niin hän koki suurta helpotusta tästä. (Lastanssi_ohj)

Yksi tanssituokioissa kävijä oli jopa sitä mieltä, että suurin osa tuokioiden osallistujista on pikemmin uskonottomia kuin erityisen uskonnollisia: ”Musta tuntuu, että melkein valtaosa kävijöistä, veikkaisin, on vähän mun itseni kaltasia tai meidän kaltasia [naurahtaa] agnostikkoja tai jotakin, että ei nyt varsinaisesti kovin uskovaisia.” (Lastanssi_os1) Tosin muut haastatteleman lasten tanssiryhmän osallistajat kertoivat, että lapsen uskontokasvatus ja tutustuttaminen seurakunnan toimintaan luontevalla tavalla oli yksi syy osallistua ryhmään.

Meditatiivisen tanssin kurssin ohjaaja kertoi, että tutkimani kurssin nimeksi oli annettu pyhän tanssin sijasta meditatiivinen tanssi, koska hän arveli meditatiivisuuden korostamisen vetoavan pyhyiden painottamista enemmän potentiaalisiin osallistujiin alueella, jossa suuri

---

¹⁶¹ Sama käsitys esiintyy aiemmassa kirkon musiikkitoimintaa koskevassa tutkimuksessa (esim. *Haastettu kirkko* 2012, 132).

osa asukkaista ei kuulu seurakuntaan. Taustalla on mitä ilmeisimmin ajatus siitä, että seurakunnan alueen väestöä voi kiinnostaa henkiseksi mielletävä ”meditatiivisuus” enemmän kuin uskontoon kytkeytyvä ”pyhyys”. Haastateltavakseni ei tällä kurssilla kuitenkaan osunut seurakuntaan kuulumattomia osallistujia. Juuri meditatiivisen tanssin kurssilla haastattelemani osallistujat kertoivat pääsääntöisesti olevansa aktiivisia kristillisen uskonnon harjoittajia.

Ryhmiin löytäminen ja seurakunnan viestintä

Suuri osa haastateltavistani piti tärkeänä sitä, että taideryhmä oli maantieteellisesti lähellä kotia tai arjessa kuljettujen reittien varrella. Yhden kuvataidekurssilaisen sanoin: ”Tämä on kivasti kompaktisti asuinalueen ja työmatkan yhteydessä, niin ei tarvitse hirveesti mennä ympäri kaupunkia.” (Kuva_os4) Myös lasten tanssiryhmässä kolme neljästä haastateltavasta mainitsi läheisen paikan yhdeksi tärkeäksi syyksi ryhmään osallistumiselle. Tulos on sama kuin Soka et al. tutkimuksessa kuntien kulttuuri- ja liikuntapalveluista, jossa todettiin suomalaisten harrastavan mieluiten niitä kulttuurin ja liikunnan muotoja, jotka ovat tavoitettavissa kodin lähellä.¹⁶²

Toisaalta tanssiryhmiin tultiin kauempaakin, yleensä saman kaupungin eri puolilta. Yksi haastattelemani meditatiivisen tanssin kurssin osallistujista tuli kurssille lähes 40 kilometrin päässä sijaitsevasta lähikaupungista. Lasten tanssituokioiden ohjaaja vahvisti ajatusta: ”Täällä käy [naapurikaupungista] asti.” Suhteellisen pitkien matkojen päästä tuleminen ilmentää ryhmien merkityksellisyyttä osallistujille. Osallistumisen vuoksi ollaan valmiita matkustamaan pidempikin matka. Lisäksi se ilmensi vaivannäköä jo ryhmään hakeutumisen vaiheessa: ryhmäläisen oli pitänyt aktiivisesti hankkia tietoa ryhmän olemassaolosta. Koska meditatiivista tanssia ei tarjota säännöllisesti missään seurakunnassa, siitä kiinnostuneiden on pakkokin toimia näin.

Haastatteluissa korostuu seurakuntien viestinnän merkittävä asema. Yleensä taideryhmäläiset kertoivat seuranneensa oman tai maantieteellisesti läheisimmän seurakunnan tiedotusta ja löytäneensä kurssin siten. Kaksi lasten tanssituokioiden osallistujaa kertoi kuulleensa toiminnasta naapurilta. Seurakunnan taidetoiminta oli tullut osaksi kaupunginosan paikallistietoutta ja -kulttuuria, jota tanssituokioiden ohjaaja kuvasi ”yhteisölliseksi”. Puolet ryhmien osallistujista kertoi seuraavansa myös muiden kuin oman seurakunnan viestintää ja valitsevansa itselle sopivaa toimintaa eri seurakuntien tarjonnasta. Näin toimivia henkilöitä oli kaikissa tutkimissani ryhmissä. Nämä haastateltavat näyttäytyvät aktiivisina ja tottuneina (seurakunnan) palvelujen hyödyntäjinä. Esimerkiksi lasten tanssituokioissa haastattelemistani

---

¹⁶² Sokka et al. 2014, 20, 44.

osallistujista kaksi osallistui säännöllisesti eri seurakuntien vauvaperhetoimintaan. Toinen heistä kertoi käyvänsä vauvansa kanssa kolmen eri seurakunnan kerhoissa eri puolilla kaupunkia. Tämän haastateltavan puheessa kuului kuluttajamainen suhtautuminen seurakunnan toimintaan. Haastattelun aikana hän käytti kolmesti ilmaisua ”seurakunnan palveluiden käyttäminen”.¹⁶³

Haastateltavat harmittelivat sitä, että seurakuntien viestintä tavoittaa vain kirkon toimintaan jo lähtökohtaisesti kiinnostuksella suhtautuvia ihmisiä. Erityisesti kuvataidekurssin ohjaaja painotti, että seurakunnan olisi syytä markkinoida toimintaa laajalti esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Itse hän oli mainostanut äideille suunnattua kuvataidekurssia Facebookissa Naisasialiitto Unionin ”feministiäideille” suunnatussa ryhmässä: ”Siinä joutuu tekeen vähän töitä, mäkin laitoin sinne Feministiäiteihin semmosen pohjustuksen siihen mainokseen, että ei tarvitse pelätä mitään käännättämistä, että mä oon täällä opettamassa. Mä jouduin siihen tehdä tällaisen pohjustuksen, että me tehdään tällasta näin täällä ja että on hyvä feministipappi täällä mun kanssa tätä tekemässä, welcome.” (Kuva_ohj) Pelkkä tiedon levittäminen ei hänen mukaansa riittänyt, vaan hän koki tärkeäksi madaltaa ei-seurakunta-aktiivien osallistumiskynnystä painottamalla kohderyhmälle feminismiä ja torjumalla ajatuksen uskonnollisesta käännättämisestä.

Osallistujien sosioekonominen asema ja harrastusten kilpailuttaminen

Taideryhmien keskeinen kohderyhmä tuntuivat olevan ”tekemistä” vanhempainvapaalla tai eläkkeellä kaipaavat; lisäksi yksi kuvataidekurssilainen oli löytänyt ryhmän vuorotteluvapaalla ollessaan. Haastateltavistani viisi oli eläkkeellä, viisi työelämässä ja neljä vanhempain- tai hoitovapaalla. Viimemainitut olivat kaikki perheiden tanssituokioiden osallistujia. Kuvataideryhmän ja meditatiivisen tanssin ryhmän haastateltavani jakautuivat tasaisesti eläkkeellä ja työssä oleviin.

Kaikkien haastateltavieni ammatti tai koulutustaso ei ole tiedossani. Niillä, jotka kertoivat ammatistaan tai koulutuksestaan, oli sekä keskiasteen koulutustason (esimerkiksi lähihoitaja) että korkean koulutustason ammatteja (esimerkiksi luokanopettaja). Kuvataidekurssilaisista pari kertoi käyneensä jonkin visuaalisen alan koulutuksen (esimerkiksi sisustus- ja somistusala). Meditatiivisen tanssin kurssilaisista yksi oli eläkkeellä oleva tanssija ja tanssinopettaja.

---

¹⁶³ Ajatus kansalaisesta kuluttajana ja asiakkaana, ks. Kangas et al. 2018, 17–19.

Seurakunnan taideryhmien ilmaisuus tai maksuttomuus oli yksi haastattelupuheessa toistuva matala kynnys -teeman ulottuvuus. Myös kuntien kulttuuritoimintaa koskevassa tutkimuksessa palvelujen sopiva hinta on osoittautunut merkittäväksi niiden käyttöä selittäväksi tekijäksi sijainnin ohella.¹⁶⁴ Vain yksi haastateltavani kertoi olevansa ”vastuullisessa työssä, johtotehtävissä”, josta oletettavasti myös maksettiin hyvää palkkaa. Pikemmin haastatteluissa korostettiin omaa suhteellista vähävaraisuutta ja sitä, että seurakunnan taidetoiminnan edullinen hinta oli tärkeä osallistumisen mahdollistava tekijä. Haastateltavat ajattelivat, että taidekurssit ja -ryhmät muualla voivat olla kaupallisesti orientoituneita ja kalliita. Seurakunnan taidetoiminnan hintaa osallistujalle verrataan haastatteluissa esimerkiksi järjestöjen, taiteen perusopetuksen sekä kansalais- ja työväenopistojen tarjoamien taideharrastusten hintaan. Taideharrastusten kilpailuttamisesta hinnan perusteella saattoivat puhua myös työssäkäyvät osallistujat, ei vain eläkeläiset ja vanhempainvapaalla olijat. Myös lastentanssin ja kuvataidekurssin ohjaaja tunnistivat ryhmän maksuttomuuden tai halvan hinnan olevan keskeinen tekijä osallistujille.

Kilpailuttamisessa voi toki olla muitakin ulottuvuuksia kuin hinta. Toinen kuvataidekurssin osallistuja viittasi siihen, että seurakunnan taidekurssin valitseminen tarjolla olevien vaihtoehtojen joukosta ei johtunut ainakaan pelkästään siitä, että hänellä ei olisi varaa muuhun. Kyse oli ideologisesta valinnasta, jonka haastateltava teki siksi, että seurakunta profiloitui hänen mielessään epäkaupalliseksi, ”kotoiseksi” toimijaksi.

Mun mielestä nykyään on hirveesti semmosta liian organisoitua, ja sitten se on aika semmosta kovan rahan, missä puhuu ehkä enemmän isot brändit tai jotkut muut, semmosta kovin kaupallista, ja ne on aina semmosia, mitkä mua ei vaan vedä puoleensa, niin sitten tänne pystyi rauhallisin mielin tulemaan ja mun mielestä tulee vähän niin kun kotiinsa kuitenkin. (Kuva_os5)

Yksi lasten ja perheiden tanssituokioiden kävijä oli aiemmin käynyt lapsensa kanssa

Mannerheimin lastensuojeluliiton musiikkileikkikoulussa ja sitten päättänyt vaihtaa tanssiin.

Taiteen perusopetusta tarjoava tanssioppilaitos oli kuitenkin osoittautunut liian kalliiksi:

Me mentiin tonne Helsingin tanssiopiston tanssitunneille, jotka oli aika kalliita. Jotka varmaan ei sen takia alkanutkaan oikein pyöriä, että sinne ei ollut tarpeeksi osallistujia, ja mekin oltais varmaan lähdetty sieltä hinnan takia pois. Sitten mä kuulin naapurilta, että tässä on tämmönen, no, ilmainen ja hyvä ja tää on tässä lähellä, en mä ollut tiennyt tästä. Sit me alettiin kulkea tässä. [...] Tiettyllä tavalla tämän ilmaisuus tässä nykyisessä elämäntilanteessa¹⁶⁵ on kyllä aika merkityksellistä. Se Helsingin tanssiopiston homma olisi kaatunut siihen, ettei meillä olisi ollut varaa sitä käyttää. (Lastanssi_os1)

Haastateltavan mielestä seurakunnan tanssiryhmän tanssipedagoginen taso ei poikennut seurakunnan tanssiryhmästä. ”Täällä [seurakunnan ryhmässä] melkein tanssitaan ja liikutaan

---

¹⁶⁴ Sokka et al. 2014, 44–46.

¹⁶⁵ Haastateltava oli hoitovapaalla ja työskenteli osa-aikaisesti apurahan turvin.

enemmän kun siellä [tanssiopiston ryhmässä].” Myös laatu ja sisältö siis ymmärrettävästi vaikuttavat siihen, mitä toimintaa ihmiset valitsevat.¹⁶⁶

Lasten tanssituokioissa maksuttomuus ja se, ettei ryhmään tarvinnut ilmoittautua ennakoon, mahdollistivat kevyen sitoutumisen. Yksi tanssituokioiden kävijöistä luettelee osallistumista motivoivat tekijät, jotka toistuivat muissakin haastatteluissa – tanssin vetovoimaisuus, mielekkään tekemisen kaipuu hoitovapaalla, läheinen sijainti, maksuttomuus ja löyhä sitoutuminen: ”Mun mielestä oli kiva idea, että on niin kun tanssia, [...] ja sitten on tekemistä kivasti vauvan kanssa ja se on lähellä, siinä mun mielestä kaikki sellaset kivasti yhdistyy, ja ei tarte sitoutua, ajatella sitä, että pääseekö joka kerta tai että pitäis maksaa tai näin, vaan voi mennä vaan kokeilemaan.” (Lastanssi_os2) Se, ettei tarvinnut sitoutua käymään ryhmässä säännöllisesti, oli tärkeää monille osallistujille. Tätä selittää se, että monet kertoivat lastensa sairastelun estävän osallistumasta tanssituokioihin joka viikko.

Meditatiivisen tanssin kurssin haastateltavat eivät puhu kurssin halvasta hinnasta, ja kurssilla olikin tutkimistani ryhmistä kallein – toki silti erittäin edullinen – osallistumismaksu. Tällä kurssilla kysymys seurakunnan taidetoimintaan osallistuvien sosioekonomisesta asemasta tuli esiin havainnoidessani. Kurssille osallistunut toisen seurakunnan jäsen tuli ensimmäisen kokoontumiskerran yhteydessä keskustelemaan kanssani aiheesta. Hän kyseenalaisti sen, että seurakunta järjestää diakonian varoilla taideharrastustoimintaa ”hyväosaisille”, jollaisiksi hän kurssille osallistujat mielsi. Tämän osallistujan mukaan taidetoiminta ei liity seurakunnan perustehtävään ja diakoniarahat pitäisi suunnata ”todellisten kärsivien” auttamiseen. Lyhyydessäänkin tämä kohtaaminen oli yksi kenttätöön avainepisodeja: siitä avautuu yhtäältä seurakunnan taidetoimintaan osallistujien sosioekonomiseen asemaan liittyviä kysymyksiä ja toisaalta seurakunnan tehtäviin liittyviä periaatteellisia kysymyksiä.¹⁶⁷

Meditatiivisen tanssin kurssin ohjaajan haastattelussa pyysin häntä ottamaan kantaa kurssilaiselta kuulemaani kritiikkiin. Ohjaaja kertoi kohdanneensa tilanteita, joissa on käynyt käytännössä ilmi joidenkin kurssilaisten vähävaraisuus. Hän pohti, että diakoniatyöntekijät voisivat enemmänkin tuoda osallistujia ryhmiin kontaktiensa kautta mutta myös arvelee, että kirkon diakoniatyön piirissä olevat henkilöt eivät välttämättä koe tanssillista toimintaa itselleen läheiseksi: ”Voi olla alkoholiongelmaisia ja on niitä käytännön elämän ongelmia niin paljon, että jos sanotaan, että tulisit tämmöseen tanssiryhmään, niin se ei ikään kuin kosketa heitä, että se on liian vierasta”. Ajatus kuvastaa hyvin kulttuurisen pääoman eriarvoista

---

¹⁶⁶ Ks. Sokka et al. 2014, 45–46.

¹⁶⁷ Viimemainittuja käsittelen jäljempänä luvussa Seurakunta taidetoiminnan tarjoajana.

jakautumista: taidetoiminta koskettaa niitä, joiden elämänhallinta on jo valmiiksi hyvä, eikä ajatus siihen osallistumisesta käy esimerkiksi alkoholiongelmaisella edes mielessä. Toisaalta meditatiivisen tanssin ohjaaja myös kertoi tietävänsä, että tanssiryhmässä käy myös hyvätuloisia henkilöitä, jotka olisivat valmiita maksamaan kurssista enemmänkin: ”jotkut saa diakoniatyön hyötyä siitä, vaikka he ei tarvitsisi sitä”. Haastatteluista päätellen meditatiiviseen tanssiin osallistuvien sosioekonominen asema ei ratkaisevasti poikkea muista seurakunnan taideryhmiin osallistujista. Sen, että meditatiivisen tanssin kurssilaiset eivät haastattelussa kommentoineet kurssimaksua, tulkitsemme liittyvän lähinnä siihen, että heillä ei ollut vertailukohtaa taideoppilaitosten ja työväenopiston kurssimaksuihin. Meditatiivisen tanssin ryhmiä ei juuri järjestetä muualla kuin seurakunnissa, eivätkä osallistujat niin ollen voineet kilpailuttaa harrastustaan.

Osallistujien muut taideharrastukset ja kulttuurinen pääoma

Kuvataidekurssin lopputyönäyttelyssä pitämässään puheessa ryhmän opettaja sanoi, että suurin osa kurssilaisista oli tullut ryhmään sanoen, ettei ole koskaan piirtänyt eikä osaa piirtää. Haastattelujen mukaan tämä ei aivan pitänyt paikkaansa. Haastattelemini taideryhmien osallistujien kulttuurista pääomaa voi yleisesti ottaen luonnehtia melko korkeaksi. Moni heistä kertoi taideharrastuksen olleen aina osa elämää. Moni kävi ns. korkeakulttuurisissa tilaisuuksissa kuten näyttelyissä, teatterissa ja konserteissa. Moni myös mainitsi nimeltä taiteilijoita, suureksi osaksi ns. legitiimiin makuun kuuluvia kuten kansainvälisesti tunnettuja kuvataiteilijoita.¹⁶⁸ Osallistujien kulttuurimaku ei vaikuttanut suuntautuvan ”perinteiseen kansankulttuuriin”, jota uskontoa tärkeänä pitävät suomalaiset yleensä Purhosen et al. mukaan suosivat.¹⁶⁹ Erittäin aktiivisesti ja monipuolisesti taidetta harrastavtkaan haastateltavat eivät kuitenkaan välttämättä identifioineet itseään erityisesti taideharrastajiksi:

Ei me ehkä niin hirveen aktiivisia, tuntuu että kaveriperheet on paljon aktiivisempia, mutta siis mä oon toimittaja ja harrastanut kirjallisuutta pienen ikäni, ja lapselle luetaan, ja mummo laulaa sille ja laulattaa sitä tai leikittää sitä kotona paljon, ja mä teen samaa. Käydään me myös kuvataidenäyttelyissä perheenä, ja mä oon käynyt kaikissa kirjoittajapiireissä pienen ikäni, teen tällä hetkellä itse kirjaa apurahalla, ja se jollain lailla kuuluu meidän perheen elämään. Mutta mä en miellä meitä ihan hirveän voimakkaasti kuitenkaan taideperheeksi. No joo. Me käydään DocPointissa, me käydään Tampereen elokuvajuhlilla, me käydään Sodankylän elokuvajuhlilla, sitten me käydään teatterissa aina kun tulee jotain kiinnostavaa. [...] Ja kun me katsotaan [elokuvia], niin kyllähän me katsotaan lähinnä draamaa ja taideleffaa ja sellasta, dokumenttia. (Lastanssi_os1)

Joillain haastateltavillani oli nuorena ollut myös ammatillisia taiteellisia ambitioita, ja jotkut pohtivat ajatusta taiteeseen – nimenomaan kuvataiteeseen – suuntautumisesta vakavammin

¹⁶⁸ Korkeakulttuurista ja legitiimistä mausta ks. Purhonen et al. 2014, 23–24, 57.

¹⁶⁹ Purhonen et al. 2014.

myös tulevaisuudessa, esimerkiksi eläkkeellä. Tanssiryhmissä kävi myös tanssin ammattilaisia. Yksi heistä oli meditatiivisen tanssin kurssille osallistunut haastateltavani. Myös lasten ja perheiden tanssituokioissa kävi yksi ohjaajan tanssijakollega vauvansa kanssa.

Kaikki kuvataidekurssilaiset kertoivat aiemminkin piirtäneensä tai maalanneensa joko omaehtoisesti tai osallistuneensa järjestettyyn taideopetukseen. Monella harrastus tosin oli ollut tauolla vuosia tai vuosikymmeniä. Yhtä kuvataidekurssille tulo oli innoittanut aloittamaan useita muitakin visuaaliseen kulttuuriin liittyviä harrastuksia: hän oli ryhtynyt tekemään koruja ja ilmoittautunut myös huonekalujen verhoilu- ja entisöintikurssille. Kaksi kuvataidekurssilaista kertoi käyvänsä taidemuseoissa ja -gallerioissa katsomassa näyttelyitä suhteellisen säännöllisesti.

Melkein kaikki lastentanssin ja meditatiivisen tanssin osallistujat olivat ainakin kokeilleet joskus aiemminkin jotain tanssiharrastusta. Vain yksi heistä ei ollut kokenut tanssia aiemmin itselleen läheiseksi: ”Jossain lukioproskeissa mä oon ollut tanssijana, mutta mä oon ollut vähän aina ei-tanssijatyypin [naurahtaa] muuten, että ei ole urheilulajina hirveen lähellä sydäntä. Paitsi ehkä joku lavatanssi on hauskaa kesäsin, mutta mulla on aina ollut vähän huono rytmitaju [naurahtaa].” (Lastanssi_os4) Katkelma tarjoaa myös näkymän siihen, että taidetanssi on vain yksi osa tanssin kulttuureita: monille haastateltaville tanssista tulevatkin mieleen lavatanssit ja paritanssit, ja yllättävän moni muukin haastateltava puhuu tanssista ensisijaisesti liikuntamuotona. Neljä haastattelemistani tanssiryhmien osallistujista kävi säännöllisesti tai oli joskus käynyt katsomassa taidetanssiesityksiä (nykytanssia tai balettia). Lisäksi yksi kuvataidekurssilainen kertoi seuraavansa tanssitaidetta lapsensa harrastuksen kautta.

Paitsi että ryhmäläiset tuntuvat olevan aktiivisia taideharrastajia, monet osa heistä ovat muutenkin aktiivisia eri elämänalueilla. Tässä mielessä seurakunnan taideryhmiin osallistujat sopivat hyvin suomalaisen taiteen ja kulttuurin kuluttajan yleiseen kuvaan, ja myös edellä käsiteltyyn mielikuvaan ”hyväosaaisuudesta”: vaikka haastateltavani eivät vaikuta olevan taloudellisesti erityisen varakkaita, heistä monet ovat aktiivisesti yhteiskuntaan osallistuvia kansalaisia, joilla menee yleisesti ottaen hyvin. Tätä aktiivisuutta ei kuitenkaan pidä liikaa korostaa. Siinä missä toiset kertoivat olevansa monissa harrastuksissa ja vapaaehtoistoissa mukana, jotkut sanoivat elävänsä hyvin rauhallista, jopa yksinäistä elämää. Joidenkin elämää rajoittivat myös vakavat sairaudet.

Taideryhmät naisten toimintana: naisen oma hetki ja voimaantuminen

Tutkimuskohteessani yhdistyy kaksi sukupuolittunutta toimintakulttuuria:

uskonnonharjoittaminen ja taideharrastus. Yksi kuvataidekurssin osallistujista kertoi, että arveli kurssille tullessaan, että seurakunnan taidekurssilla olisi rauhallinen työympäristö ja enemmän naisia. Tämä arvio liittyy siihen, että haastateltava tiesi naisten olevan monella mittarilla miehiä aktiivisempia uskonnon harjoittajia, ja siten potentiaalisesti myös seurakunnan taideryhmien kohderyhmää.¹⁷⁰ Muuten haastateltavista harva kiinnitti erityistä huomiota siihen, että ryhmässä kävi enimmäkseen naisia. Ohjaajista kaksi otti tämän annettuna:

[Meditatiivisen tanssin ryhmissä] naiset on pääasiallisia osallistujia, että silloin tällöin tulee muutamia miehiä. [...] En mä oo sen kummemmin miehiä yrittänyt sitten ikään kuin houkutella koska, en mä tiedä miksi tää on naisten juttu enemmän, vaikea sanoa, tanssin harrastus ylipäänsä on enemmän naisten harrastus. (Medtanssi_ohj)

Siellä [kuvataidekurssilla] on ollut parina kertana myös miehiä mukana mutta ne ei ole jääneet sinne, että mä luulen, että ne on tulleet enemmän silleen vähän kokeilemaan. [...] Olis ihan kiva, jos olis miehiäkin tietty mukana mutta nyt se on tällöinen naisten ryhmä, siitä on muodostunut. (Kuva_ohj)

Kuvataidekurssin ohjaaja totesi, että ryhmässä parina kertana käyneet miehet eivät ole sitoutuneet siihen. Meditatiivisen tanssin ohjaajalle oli ylipääsemätön tosiasia, että miehet ja pojat eivät harrasta tanssia, ja heitä pitäisi siihen erikseen ”houkutella”.¹⁷¹ Hän arveli, että ryhmien naisvoittoisuus saattaa pelästyttää satunnaisesti käyvät miehet pois. Seurakuntien taideryhmien naisvoittoisuus vahvistaa entisestään kulttuurista käsitystä, että sekä tanssin että kuvataiteen harrastaminen on soveltuvampaa naisille.

Perheiden tanssituokioiden ohjaaja sen sijaan painotti, että ryhmässä käy myös miehiä enemmän kuin ”perinteisissä perhekerhoissa”. Hän tulkitsi, että tanssin toiminnallinen ulottuvuus vetoaa myös miehiin.

Ja vielä mahtavana pointtina tässä on se, että usein perhekerhossa, mitä mäkin olen ohjannut ihan perinteisiä, niin toki siellä on myös ollut isäiä mutta ne on aika vähissä, silloin tällöin yksi. Mutta täällä tanssituokioiden, täällä on isäiä, kun on toiminnallista. Ja tämä on se mun missio myöskin, että se ei ole vaan, että tää olis vain naisille, jotenkin että äideille, vaan nimenomaan se, että se voi tavoittaa ihmisiä, niin kun täällä käy mummoja, kummeja, pappoja, täällä on käynyt eri ikäisiä lasten kanssa, ja sitten tää että myös miehet on mukana, koska tässä ei istuta ja höpötetä, tehdään jotain. Tarkotan tällä myös sitä, että en jaa niin kun että miehet on just näin ja naiset on näin mutta tämän olen huomannut, että toiminnallisuus toimii myös tällöisissä perheissä missä esimerkiksi isä hoitaa lasta kotona. (Lastanssi_ohj)

Tässä tanssi ei ohjaajan näkemyksen mukaan toimikaan poissulkevana vaan päinvastoin mukaan kutsuvana elementtinä. Tanssimaan voi lapsen kanssa tulla kuka tahansa, koska tanssi

¹⁷⁰ Ks. Niemelä 2003b, 187–192.

¹⁷¹ Myös tutkimustieto tukee käsitystä tanssiharrastuksen sukupuolittuneisuudesta. Aihetta ovat Suomessa tutkineet esimerkiksi Kai Lehtikainen (2006) ja Isto Turpeinen (2015).

on toiminnallista eikä ”istumista ja höpöttämistä”. Ohjaaja kiirehtii kuitenkin painottamaan, että ei jaa käsitystä miehistä toiminnallisina ja naisista keskustelemina.

Linda Woodhead kirjoittaa, että suuri osa henkisyystyöstä kiinnostuneista on valkoihoisia, keskiluokkaisia naisia, joiden lapset ovat muuttaneet kotoa ja jotka etsivät tasapainoa toisille ja itselle elämisen välillä.¹⁷² Seurakunnan taideryhmiin osallistujia tuntuu oman aineistoni perusteella koskevan sama (tietenkin perheille suunnatut tanssituokiot pois lukien). Esimerkiksi kuvataidekurssin osallistuja, jonka lievästi kehitysvammainen lapsi oli jo nuori aikuinen, sanoi:

Nyt on tavallaan ollut semmonen rakokin ruveta jotain omaa sellasta mielekästä, mitä ei olis välttämättä ehtinyt tehdä, tai kyllä sitäkin olis varmaan ehtinyt tehdä mutta mulla on jotenkin semmonen intensiivinen suhde joka asiaan, että jos mä teen jotain asiaa, niin mä keskityn siihen niin tarkkaan intensiivisesti, että kaikki muu jää. [...] Lapsi on ollut se eka juttu ja sitten tuli nämä muut. (Kuva_os4)

Lähes kaikki kuvataidekurssin ja meditatiivisen tanssin kurssin haastateltavat olivat tällaisia keski-ikäisiä tai vanhempia naisia, joiden lapset asuivat jo omillaan.¹⁷³ Heidän elämässään oli aikaa ja tilausta ”omalle mielekkäälle”. Kuvataidekurssin nuorin osallistuja, jolla oli kouluikäiset lapset, merkityksellisti kurssille tuloaan henkireikänä lapsiperhearjessa. Oma harrastus mahdollisti itsen keskittymisen edes parin tunnin ajan viikossa.

Tää oli oikeastaan vähän sellanen kokeilu, nimenomaan, kun on pyörittänyt tätä perhe-elämää ja lapsia ja lasten harrastuksia ja muita, niin omat harrastukset on jäänyt tosi vähälle, ja mä ajattelin, että kyllä nyt kaks tuntia viikossa voi olla mun aikaa [nauraa]. [...] Se on semmosta aika täyttä arkea. Että ei kauheasti semmosia pysähtymisen paikkoja ole, jollei niitä oikeasti tee just tällä tavalla. Ja jotenkin kyllä huomannut tänä syksynä, että niistä vaan täytyy pitää kiinni, koska kyllä se vaan on itselle ja perheellekin etu, että oikeasti saa myöskin niitä semmosia omia taukoja ja omia juttuja. (Kuva_os5)

Haastateltava esittää, että viime kädessä äidin hetkellisestä omistautumisesta ”omaan juttuun” hyötyy koko perhe. Pidän haastattelukatkelmaa erinomaisena esimerkkinä naisen tasapainottelusta toisille ja itselle elämisen välillä.

Kuvataidekurssin opettaja kertoi, että koska ryhmästä oli muodostunut erittäin naisvoittoinen, hän oli ottanut ryhmän yhdeksi tavoitteeksi tukea naisten itsevarmuutta kuvataiteen tekemisen kautta.

Kun mä oon itse tämmönen tasa-arvofriikki, että mä oon mukana monessakin feministisessä toiminnassa ja mun mielestä tuolla kirkon piirissä ehkä kaivataan semmosia reippaita vetäjiä ja naisia, jotka sitä naisten semmosta, koska on niin paljon lahjakkaita ihmisiä ryhmässä mutta sitten monet tulee että ”en mä mitään osaa, en mä yhtään silleen osaa oikein”. Mä oon halunnut nimenomaan sitä puolta, mun mielestä monet naiset menee niin kun hirveen pieneen tilaan, että ne ei päästä itseensä tavallaan siitä, niin mä oon ajatellut, että mä otan tämän omaksi agendaksi tässä, että haluan kannustaa ja saada itse löytämään niitä omia ja sanomaan itsellensä että ”hei vitsi mähän oonkin tosi hyvä”. (Kuva_ohj)

¹⁷² Woodhead 2008, 158; ks. myös Sointu & Woodhead 2008.

¹⁷³ Kahdesta meditatiivisen tanssin kurssin osallistujan haastattelusta ei käy ilmi, onko haastateltavilla lapsia. Yhden nuoremman kuvataidekurssilaisen lapset olivat kouluikäisiä.

Jokaiseen kuvataidekurssikertaan kuului palautekierros, jossa jokaisen keskeneräinen työ asetettiin esiin. Tekijä itse sai sanoa siitä näkemyksensä ja muut antoivat myös palautetta. Ensimmäisellä havainnointikerrallani opettaja tähdensi, että sääntönä on, ettei itseä ja omaa tekemistä saa vähätellä. Useammat kuvataidekurssilaiset mainitsevat haastatteluissa, että opettajan tapa antaa palautetta on rakentava ja vahvuuksiin keskittyvä.

Huomionarvoista on, että haastattelussa opettaja tähdensi erityisesti kirkkoinstituution piirissä kaivattavan ”reippaita naisia” ryhmien vetäjinä. Sama opettaja kuvaili minulle haastattelussa myös seurakunnan järjestämää naisten hyvinvointitapahtumaa, ja kertoi seurakunnan ”feministipapin” kanssa aiemmin pitämästään piirustuskurssista, joka oli suunnattu vauvojen ja taaperoiden äideille.

Monet halus ottaa synnytykseen liittyviä kuvia, että he saivat itse valita, että me tehtiin sitten teemalla, että se tois semmosta, että pääsis käsittelemään sitä aihetta, mistä haluaa ehkä jakaa niitten toisten äitien kanssa liittyen siihen, kun se elämä muuttuu niin paljon ja minkälainen se synnytys on ollut ja kaikkee. [...] Kyllä mä luulen, että heille on merkitystä, että saa sen oman hengähtämisajan, kun lapset on pieniä niin sä olet aivan siinä, tiedätkö, ja ei ole mitään aikuista seuraa tai sitä omaa pientä hetkeä, että se menee aivan lasten ehdoilla. (Kuva_ohj)

Opettajan mukaan tämä kurssi oli tarjonnut naisille tilaisuuden käsitellä piirtämällä ja keskustelemalla omassa elämäntilanteessa tärkeää tapahtumaa, synnytystä. Tässäkin katkelmassa korostuu ajatus naisen mahdollisuudesta keskittyä hetkeksi itseen.

Eräänlainen kirkon ottaminen naisten haltuun oli pohjavireenä muidenkin ohjaajien haastatteluissa ja havaintojeni mukaan myös toiminnassa. Vaikka lasten tanssituokioiden ohjaaja tähdensi, että ei halua tanssituokioiden olevan mikään äitiryhmä (ks. ed.), erityisesti pienimpien lasten ryhmässä oli lähes pelkästään naisia. Läpi tanssituokioiden ohjaaja suuntasi niin aikuisille kuin lapsille voimaistavaa puhetta, josta välittyi sukupuolten tasa-arvon tarkka huomioiminen. Esimerkiksi jokaisen ryhmän aloittavassa kynttilänsytytysseremoniassa ohjaaja lauloi yleensä ensin ”Pienen kynttilän sytytän / iloksi lapsille” ja sitten ”Pienen kynttilän sytytän / iloksi aikuisille”, mutta kun ryhmässä oli pelkästään äitejä ja vauvoja, laulettiin ”iloksi äideille”. Kun tässäkin seurakunnassa oli tulossa naisten hyvinvointitapahtuma, ohjaaja mainosti sitä ryhmissä muistaen myös mainita, että tapahtumassa on ”ihana naisten messu”. Nais erityisyyttä siis korostettiin silloin, kun sille tarjoutui sovelias tilaisuus.

Meditatiivisen tanssin kurssin ohjaaja yhdisti tanssin mukaan tuomisen seurakuntatyöhön siihen, että käsitys ruumiillisten käytäntöjen sopivuudesta seurakuntaan on murtumassa pappisviran naisistumisen myötä. Hän arveli, että tanssin käyttö seurakunnassa ei olisi mahdollista ilman naispappeutta: ”mä luulen, että jos olis pelkästään miehiä pappeina niin tää ei toteutuisi, että tää on ollut enemmän naisten juttu.” Ilmiöön liittyy myös edellä

käsittelimäni tanssin sukupuolittuneisuus harrastuksena ja kiinnostuksen kohteena. Eerolan gradun mukaan seurakunnan naistyöntekijät käyttävät lähes kaikkien taiteenlajien menetelmiä työssään enemmän kuin miehet.¹⁷⁴ Tanssinohjaajan tulkinta siitä, että ruumiillisuutta korostavien työmenetelmien tulo seurakuntatyöhön liittyy papin profession naisistumiseen, voi hyvinkin pitää paikkansa. Jo Satu Saarisen vuonna 2005 julkaistussa väitöskirjassa haastatellut naispapit kokivat uudistaneensa pappeutta arkisempaan ja lähelle tulevampaan suuntaan. He korostivat arjen ruumiillisuuteen kytkeytyviä käytäntöjä kuten hoivaa, kosketusta ja kokonaisvaltaista läsnäoloa työvälineinään – ja niitä myös seurakuntalaiset odottivat heiltä.¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ Eerola 2011, 43–47.

¹⁷⁵ Saarinen 2005, 151–158, 167–169.

Seurakunta taidetoiminnan tarjoajana

Taidetoiminnan legitimoiminen seurakunnassa

Edellä (s. 50) tarkastelin kenttätöyssä käymääni keskustelua, jossa yksi meditatiivisen tanssin osallistujista esitti, että taideryhmien tarjoaminen ei ole seurakunnan ”ydintoimintaa” eikä liity sen ”perustehtävään”. Kirkko ja julkiset palvelut -ohjausryhmän raportti (2016) toteaa, että kirkon roolin ”yhteiskunnallisten palvelujen tuottajana” tulee perustua kirkon perustehtävään tai edistää sen toteutumista. Raportin mukaan kirkon tehtävänä on ”toimia niin, että ihmisissä syntyisi usko Jumalaan ja rakkaus lähimmäisiin”.¹⁷⁶ Kirkkolaki puolestaan määrittelee seurakunnan tehtävät käytännöllisemmästä näkökulmasta. Niitä ovat jumalanpalvelusten pitäminen, kasteen ja ehtoollisen toimittaminen ja muut kirkolliset toimitukset, kristillinen kasvatus ja opetus, sielunhoito ja lähetystyö sekä ”muut kristilliseen sanomaan perustuvat julistus- ja palvelutehtävät”.¹⁷⁷

Haastattelemistani taidetoiminnan ohjaajista tanssiryhmien ohjaajat ottivat kantaa seurakunnan perustehtävään. Ei yllätä, että he pitivät taidetoimintaa keskeisenä seurakunnan työssä. Lasten ja perheiden tanssituokioiden ohjaaja koki olevansa työssään ”perustehtävän äärellä”, vaikka ”välineet” tehtävän toteuttamiseen ovat epätavanomaiset. Meditatiivisen tanssin ohjaaja arvioi, että seurakunnan tehtävä on ”Kristus-kokemuksen tuominen ihmisille ja se armo, lohdutus ja hyväksyntä, ja mun mielestä ainakin tässä pyhässä tanssissa se nimenomaan toteutuu”. Kirkkoherra sanoittaa perustehtävää samanhenkisesti: ”Meillä on kaks tehtävää, meidän tehtävä on lohduttaa ja rohkasta. Meillä on kaks keinoja siihen: armo ja rakkaus.” Molemmissa seurakunnan tehtävän verbalisoinneissa toistuvat armon ja lohdutuksen käsitteet, ja myös ”hyväksynnän”, ”rohkaisemisen” ja ”rakkauden” teemat vaikuttavat olevan lähellä toisiaan.

Kysyessäni kirkkoherran eksplisiittistä perustelua taidetoiminnan järjestämiseen seurakunnassa, hän vastasi:

Lähtökohta varmaan on se, että saadaan sitäkin kautta taklattia yksinäisyyttä. Siinä mielessä diakoninen kulma. Sitten toinen voi olla se, että meillä saattaa olla semmosia osajia, jotka voi ruveta vetämään sitä. Sitten musta seurakunnassa pitää kokeilla asioita. Se on yks. Katsoa, että onko tää meidän juttu. [...] Mutta kyllä meidän tehtävä on välittää myös sitten jotain evankeliumista ja muusta. Niin kuka sanoo, ettei näissä taideryhmissä se levittyis. Kun ihminen tulee kirkolle, se tietää tulevansa kirkolle. (Khr)

Kirkkoherran perustelussa taidetoiminnalle hahmottuu neljä legitimaatiotapaa. Yksi on diakoniaan liittyvä sosiaalinen perustelu. Toinen perustelu nousee seurakunnan työntekijöiden

---

¹⁷⁶ Kirkko ja julkiset palvelut 2016, 12.

¹⁷⁷ Kirkkolaki 26.11.1993/1054 luku 4 § 1.

erityisosaamisalueista. Kolmantena perusteluna on uusien asioiden kokeilemisen periaatteellinen arvo. Neljäntenä perusteluna on evankeliumin ainakin potentiaalinen levittyminen taideryhmissä – jo sen kautta, että ne tapahtuvat kirkkoinstituution ja kirkkorakennuksen yhteydessä. Näitä kaikkia perusteluja käsittelen tässä luvussa.

Kirkkoherra toisti haastattelussa useita kertoja ajatuksen, että taide on tai sen pitäisi olla läsnä *kaikessa* seurakunnan toiminnassa. Kirkkoherran mukaan hänen seurakunnassa on pyritty sekä järjestämään erillisiä taidekursseja että ajattelemaan taidetta kattavasti osana kaikkea toimintaa. Kirkkoherra painottaa haluavansa määritellä taiteen hyvin laajasti; esimerkiksi seurakunnan ruoanlaittokurssit, liikuntaan ja urheiluun liittyvät tapahtumat ja erilaiset muut pop up -tapahtumat lähestyvät ”jotain semmosta elementtiä, jossa taidekin operoi” (Khr). Kirkkoherra huomioi, että jumalanpalveluksessa taide-elämys on läsnä kirkkorakennuksen arkkitehtuurissa ja musiikissa. Kirkkoherran ajatuksia voidaan tulkita taiteistumisena monesta näkökulmasta. Ensinnäkin kirkkoherra venyttää taiteen käsitettä koskemaan erilaisia kulttuurin osa-alueita kuten ruoanlaiton ja urheilun.¹⁷⁸ Toisekseen kirkkoherra painottaa haastattelussa kuvan ja visuaalisuuden merkitystä, mitä Naukkarinen pitää yhtenä estetisoitumisen ulottuvuutena.¹⁷⁹ Kolmanneksi, kirkkoherran ajatusta siitä, että taide oikeastaan läpäisee kaiken seurakunnan toiminnan, voi ajatella tyyppiesimerkkinä taiteistumisesta: kaikki seurakunnassa tehtävä voi olla taidetta, jopa jumalanpalvelus.

Diakonia ja lapsityö taidetoiminnan kehyksinä

Molempien tutkimieni seurakuntien Syksy 2017 -esitteiden sivuilla suurin osa tarjolla olevasta toiminnasta jaotellaan ikäryhmien mukaan: aikuiset, lapset ja perheet, nuoret. Seurakunta L:n esitteessä meditatiivisen tanssin kurssi ja kuvataidekurssi on sijoitettu Aikuiset-otsikon alle erilaisten yksittäisten tapahtumien, viikoittain kokoontuvien ryhmien ja kurssien sekä retkien ja rettiittien kanssa. Perheiden tanssituokioiden ovat seurakunta N:n esitteessä lapsille ja perheille suunnatun toiminnan omalla aukeamalla. Lasten musiikkileikkikoulut sen sijaan esitellään samalla sivulla muiden musiikkiryhmien kanssa. Kirkkoherra pani myös merkille ikäryhmäjaottelun:

Kun katsoo näitä meidän esitteitä, että mitä näistä nousee esiin, ja näkyville, niin näähän on monesti aika ikäryhmäsidonnaisia. Ne missä ei oo, on musiikki, ja sitten ruoka, eli ne on tullut tavallaan omiksi aihealueiksi tänne kokonaisuuteen. Ja hiljaisuus ehkä kolmantena. [...] Mä ajattelen, että [taide, kulttuuri ja liikunta] on just niitä, joissa se ikäryhmäjaottelu ei välttämättä olekaan niin voimakas. (Khr)

¹⁷⁸ Ossi Naukkarinen (2005, 9, 18) esittää samat esimerkit. Tästä voidaan päätellä, että ruoka ja urheilu ovat erityisen taiteistuneita toiminnan muotoja nykykulttuurissa.

¹⁷⁹ Naukkarinen 2005, 16–18.

Ikäryhmäsidonnaisuus liittyy (suurempien) seurakuntien tapaan organisoida toimintaansa *työaloiksi*. Työalaorganisaatio ja ”työaloihin perustuva toimintakulttuuri” ovat kehittyneet seurakuntiin 1950-luvulta lähtien.¹⁸⁰ Työalat perustuvat paitsi ikäryhmiin, myös kirkkolain (1993/1054) määäämiin seurakunnan tehtäviin. Työalapohjainen toimintamalli on mahdollistanut sen, että työntekijät voivat erikoistua tiettyyn toimintamuotoon (ja käyttää niissä haluamiaan menetelmiä – vaikkapa taidelähtöisiä). Työalan käsitteen rajat ovat kuitenkin epämääräiset. Esimerkiksi musiikkia yhtäältä voidaan pitää omana työalanaan seurakunnissa, toisaalta musiikkitoiminta kytkeytyy erityisesti jumalanpalveluselämään, kolmanneksi se läpäisee monia muita työaloja.

Tutkimani taideryhmät sijoittuvat hieman vaivalloisesti kirkon työalakategorioihin, ja tutkimushaastatteluni haastavat työala-ajattelua. Kirkkoherran mukaan hänen seurakuntansa osallistava taidetoiminta on ”noussut” diakoniasta ja lapsityöstä, mutta ei rajoitu siihen. Käytännössä kuvataidekurssi ja meditatiivisen tanssin kurssi sijoittuivat seurakunnan organisaatiossa väljästi diakonian työalalle. Meditatiivisen tanssin kurssin ja kuvataidekurssin ohjaajat olivat seurakunnan ulkopuolisia, mutta kuvataidekurssin yhdyshenkilönä seurakunnassa oli seurakunnan diakoniatyöntekijä ja meditatiivisen kurssin yhdyshenkilönä oli diakoniasta, sielunhoidosta ja vapaaehtoistyöstä vastaava pappi. Seurakunnan kuvataidekurssi oli kirkkoherran mukaan saanut alkunsa johtavan diakoniatyöntekijän aloitteesta. Toisessa tutkimassani seurakunnassa perheiden tanssituokioiden olivat leimallisesti lapsi- ja perhetyön työalalle kuuluvaa toimintaa, jonka niiden ohjaajakin nimesi perinteisellä seurakuntatyöhön liittyvällä nimellä ”perhekerhoksi”. Kirkkoherra arvioi, että seurakunnan varhaiskasvatuksessa ”varmaan lähestulkoon joka päivä on jotain taiteen kanssa tekemistä”. Myös aiemman tutkimuksen mukaan juuri seurakunnan lapsityöntekijät käyttävät taidemenetelmiä aktiivisesti työssään.¹⁸¹

Olin siis tullut valinneeksi tutkittavakseni ryhmät, jotka sijoittuivat tyypillisille taidetoimintaa toteuttaville ja taidemenetelmiä käyttäville työaloille. Sattumaa tuskin on, että samat työalat ovat kirkon naisvaltaisimmat alat: sekä lapsityössä että diakoniatyössä yli 90 % työntekijöistä on naisia.¹⁸² Diakoniaan ja lapsityöhön kytkeytymisen kautta taide liittyy seurakuntatyön naistapaisiin puoliin – hyvinvoinnin edistämiseen, auttamiseen, kasvatukseen ja hoivaan – ehkä ei niinkään ”kovaan” teologiseen ytimeen.

---

¹⁸⁰ *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* 2007, 25.

¹⁸¹ Eerola 2011, 47, 49.

¹⁸² Kirkon henkilöstö 2016.

Sosiaalisuus taideryhmissä

Haastattelun kuluessa kirkkoherra tarkensi ajatusta taidetoiminnan diakoniatuella pohjaisuudesta sanomalla ”se on niin kun vertaistukea ja muuta”. Kysyessäni kirkkoherran näkemystä käymääni keskusteluun, jossa taidetoimintaa kritisoitiin diakoniavarojen tuhlaamisesta hyväosaisille, kirkkoherra sanoi kieltäytyvänsä ajattelemasta, että ”diakonia on ainoastaan köyhien apu”. Hän näki diakonian kokonaisvaltaisena ajattelutapana, jossa ”kyse on hyvinvoinnista, siitä, että ihminen voi rakentua kokonaisuudeksi”. Tämä kysymys koskettaa kirkkoherran mukaan myös paremmin toimeentulevia.

Kirkkoherran käsitys diakoniasta kielii kirkon eräänlaisesta henkistymisestä: diakonian tehtävä ei ole vain tarjota taloudellista apua vaan tukea ihmisen hyvinvointia ja kokonaisvaltaista kasvua erityisesti sosiaalisuuden avulla (vertaistuki, yksinäisyyden torjunta). Kuvataidekurssin opettaja ja lasten tanssituokioiden ohjaaja painottivat yhdessä tekemisen merkityksellisyyttä. Lasten tanssituokioiden ohjaaja hahmotti tanssituokiota ”perheiden tukemisena” myös siinä mielessä, että niiden yhteydessä oleva kahvitauk tarjosi tilaisuuden sosiaalisille kohtaamisille:

Kun tuntuu, että on pedagoginen ja siellä keskitytään siihen, mutta sitten voidaan jäädä jutteleen ja tutustua, luoda kontakteja, ehkä tulee tukiverkosto, esimerkiksi noissa vauvaperheissä. [...] Sitten on myös kuullut paljon sellaisia, jotka on muuttanut jostain eri paikkakunnalta, ja hakee jotain yhteisöä, mihin lähtis tulemaan mukaan, ja on löytänyt tästä seurakunnan jutusta semmosen mihin on helppo tulla. (Lastanssi_ohj)

Taiteen hyvinvointivaikutusten tutkimuksessa sosiaaliset tukevat vaikutukset ovat olleet paljon esillä.¹⁸³ Huolimatta sosiaalisuuden, verkostoitumisen, vertaistuen ja yhdessä tekemisen korostuksesta kirkkoherran ja taideohjaajien haastatteluissa, ei kukaan haastattelemani osallistujista kertonut esimerkiksi juurikaan tutustuneensa toisiin ryhmäläisiin. Eläkkeellä oleva haastateltavani kertoo elämäntilanteestaan:

Kuva_01: Siellä [työtoiminnassa] tapaa ihmisiä ja tommosta, että on meno johonkin. Muuten on aika yksinäistä, hiljaista, välillä käyn uimassa, mitä nyt kykenen.

Heli: Onko tuolla taidekurssilla ihmiset tutustuneet yhteen toisiinsa tai onko siinä semmoista ulottuvuutta?

Kuva_01: Musta tuntuu, että siellä on ainakin pari ihmistä, jotka on tunteneet aikaisemmin mutta se on jotenkin niin lyhyt aika, kun se on kaks tuntia, ja kerran viikossa, niin sitä kuitenkin haluaa paneutua siihen tekemiseen. Jos se olis vaikka kolme tuntia, niin vois pitää jonkun väliajan siinä ja ottaa kahvit ja jutella, se olis eri juttu.

Haastateltavan mielestä lyhyt ja intensiivinen kurssiaika ei mahdollista vertaistukea ja sosiaalisuutta, jotka kirkkoherra tarjoaa oikeutuksena toiminnan järjestämiselle. Toinen kuvataidekurssilainen piti kurssin tunnelmaa ”ihanana” juuri sen takia, että siellä ei ole pakotettua keskustelua. Yksi meditatiivisen tanssin kurssilainen kuvailee: ”Tunnelma on [...]”

¹⁸³ Ks. esim. Laitisen (2017, 32–33) ja Honkasalon & Laukkasen (2015) tutkimuskatsaukset.

vapaa ja rento, vaikka ihmiset ovat kaikki vieraita toisilleen, me ei tiedetä toisistamme mitään, mikä ei oo huono asia [naurahtaa] ollenkaan.” (Medtanssi_os5)

Vaikka lastentanssin ohjaaja puhuu haastattelussa sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden merkityksestä, hän myös painottaa, että tanssitoiminta kokoaa ihmisiä erilaisista yhteiskunnallisista asemista ja eräällä tavalla kätkee statusten merkityksen: ”Mä olen tavannut tässä työssä tosi paljon erilaisia ihmisiä, erilaisia perheitä, tavallaan sun semmonen status [häviää], että täällä sä oot anonymisti. Eli sä tulet tänne ilman että kukaan tietää susta, jos sä et halua, niin se on myös tosi olennainen asia, mikä on selvästi myös tässä toiminnassa toiminut tärkeänä tekijänä.” (Lastanssi_ohj) Haastatteluissa kävi ilmi, että taideryhmiin osallistujilla oli mitä erilaisimpia elämäntilanteita. Joillain haastateltavilla oli esimerkiksi vaikeita pitkäaikaissairauksia, ja yksi oli työkyvyttömyyseläkkeellä hänelle sattuneen tapaturman vuoksi. Ryhmätilanteissa ihmisten elämäntilanteet tai niihin liittyneet yksilölliset merkitykset eivät kuitenkaan tulleet esiin. Tätä kuvaa yhden haastateltavan kertomus tanssimiseen liittyneestä vahvasta tunnekokemuksesta. Haastateltava kertoo, että häntä alkoi itkettää tanssiessa, mutta hän yritti hillitä tunteitaan:

Tuli semmonen voimakas tunne siinä, kun tuli se *Var inte rädd*.¹⁸⁴ Ja just silloin mä olin taas kuullut tästä [sairauden etenemisestä] lisää, niin se tuli vaan silleen hirmu voimakkaana. Mä ajattelin, että mä en kehtaa olla täällä, että kohta mä täällä pärskytelen [naurahtaa], että se vaan tuntuu, että jos olis vähän pienempi porukka, tai jotain, niin tuntuis luonnikkaalta semmoset kokemukset. (Medtanssi_os4)

Haastateltava koki, että isossa ryhmässä tunteiden näyttäminen oli kiusallista. Tulkitsen, että tämä liittyy paitsi ryhmäkokoon, myös lastentanssin ohjaajan kuvaamaan ”anonymisyyteen”: taideryhmiin kuului ajatus siitä, että ryhmäläiset kontrolloivat itse, minkä verran paljastavat itsestään ja elämästään toisille. Erityistä tutustumista tai ystävystymistä haastateltavani eivät ryhmistä vaikuttaneet etsivän. Se, että ylipäänsä osallistuu johonkin sosiaaliseen toimintaan, tuntui haastateltavilleni riittävän: ”Että tulee tänne ja näkee ne kaikki ihmiset ja sen ohjaajan, ja tekee jotain muuta kun mitä yleensä tekee.” (Lastanssi_os4)

”Aina joutuu selittelemään” – taiteen ja taideammattilaisten asema seurakunnassa

Kirkkoherra perusteli taidetoiminnan järjestämistä seurakunnassa myös sillä, että käytettävissä voi olla taidemenetelmiä osaavia työntekijöitä. Vaikka kirkkoherra nosti esiin nimenomaan henkilöstön osaamisen, on selvää, että myös muut resurssit vaikuttavat taidetoiminnan järjestämiseen. Tila mainitaan haastatteluissa usein resurssina, joka joko mahdollistaa tai rajaa taidetoiminnan järjestämistä. Kuvataideryhmän opettaja huomioi, että

---

¹⁸⁴ Meditatiivisen tanssin kurssilla usein käytetty kappale, jonka lyriikassa lohdutetaan ja kehoitetaan olemaan pelkäämättä.

jos seurakunnilla jotain on, niin tiloja. Esimerkiksi kirkkorakennusten auloja voitaisiin hänen mielestään enemmän käyttää enemmänkin näyttelytoimintaan, niin kuin molemmissa tutkimissani seurakunnissa tehtiinkin. Toisaalta tila toimii myös taidemuotoja rajoittavana tekijänä. Esimerkistä käy se, ettei seurakunta L:ltä löytynyt tilaa, jossa voisi vaikkapa maalata öljyväreillä, tai se, että seurakunnan kirkkoherra kertoo rytmimusiikin esittämisen olevan heidän kirkkosalissaan vaikeaa pitkän kaiun takia.

Joka tapauksessa kirkkoherran ajatus kuvastaa sitä, että seurakunnan taidetoiminta on vahvasti sidoksissa yksittäisiin henkilöihin.¹⁸⁵ Eerolan pro gradu -tutkimuksen mukaan seurakunnan työntekijöiden oma taideharrastuneisuus vaikutti erittäin paljon siihen, käyttivätkö he taidetta työssään.¹⁸⁶ Toisin päin ajatellen: taidetta itse harrastamattomat eivät liioin käytä sitä työmenetelmänä. Meditatiivisen tanssin ohjaaja ajatteli, että työntekijöiltä puuttuva omakohtainen kokemus taiteesta johtaa siihen, että seurakunnissa ei ole oivallettu ”taiteellisuuden merkitystä”.

Haastattelemani lastentanssin ohjaaja tiedosti vahvasti, että lasten ja perheiden tanssituokiot olivat kytköksissä häneen henkilönä. Hän oli luonut koko konseptin, jollaista ei tiettävästi ollut tarjolla missään muussa seurakunnassa. Hän olisi mielellään siirtänyt osaamistaan muillekin:

Tässähän ei oo ollut mitään valmista sabluunaa, mistä mä oon tullut, vaan tää ryhmä tai tää toiminta täällä [N:n seurakunnan] kirkolla on niin kun mun näköistä. [...] Mun suuri toive on, että mä tykkäisin kouluttaa. [...] Tää, mitä me tehdään, ei oo mun omaisuutta, tää ei oo yhtä kuin minä, että jos mä oon poissa, niin sitten tää ei pyöri, tai että jos mä lähtisin tästä seurakunnasta johonkin muualle, niin se loppuis siihen. Se on musta ihan karmee ajatus. (Lastanssi_ohj)

Myös meditatiivisen tanssin ohjaaja olisi mielellään halunnut kouluttaa seurakunnan työntekijöitä käyttämään liikettä ja tanssia työssään. Molemmat tanssinohjaajat olivat sitä mieltä, että käyttääkseen tanssia seurakunnan työssä ei tarvitse olla tanssiammattilainen.

Vaikka taidemenetelmiä osaavat työntekijät ovat kirkkoherran mukaan yksi syy taidetoiminnan järjestämiseen, oli hänen seurakunnassaan tutkimiini taideryhmiin palkattu ulkopuolinen ohjaaja. Haastattelemistani taidetoiminnan ohjaajista lastentanssin ohjaaja oli vakituksessa työsuhteessa seurakunnassa, kuvataidekurssin ohjaaja ja meditatiivisen tanssin ohjaaja tulivat seurakunnan ulkopuolelta. Kaikki kolme saivat toimeentulonsa useammasta lähteestä. Meditatiivisen tanssin ohjaaja ohjasi kursseja seurakunnissa ja muissakin kohteissa eri puolilla Suomea kevytyrittäjänä työskennellen. Hänen työnsä oli yrittäjämäistä ja epävarmaa:

---

¹⁸⁵ Roiha 2014, 26; Salminen 2016, 109.

¹⁸⁶ Eerola 2011, 47–49.

Pääkaupunkiseudulla mulla on ollut aina viikottainen ryhmä [...] vielä pitäis saada ainakin kaks paikkaa, että sais kuukausiansionsa hyvin. Ja sitten nää satunnaiset tai vähän vakituisemmat ohjaukset muualla. Mä jatkuvasti otan yhteyttä eri paikkoihin, että onko kiinnostusta, ja välillä tarppää ja välillä ei. [...] Hirveesti oon tietenkin ilmaistytöitä tehnyt, siis just kaikki nää yhteydenotot ja muut, mitkä ei sitten toteudukaan. (Medtanssi_ohj)

Kuvataidekurssin ohjaaja sanoi tekevänsä kolmen alan töitä (kuvataide, valokuvaus ja elokuva) lyhytaikaisissa työsuhteissa ja apurahoilla. Lastentanssin ohjaaja oli seurakunnassa puolipäivätyöissä. Seurakuntatyön ohella hän työskenteli omassa yrityksessä, joka tarjosi muun muassa jooga- ja tanssitunteja.

Taidealalla useampien tulonlähteiden yhdistäminen ja eri ammattiasemissa työskentely on enemmän sääntö kuin poikkeus.¹⁸⁷ Ohjaajien työllistymisen tapaa voi yhtäältä tarkastella prekarisaation näkökulmasta. Käsitteellä viitataan työelämän monentasoiseen epävarmistumiseen.¹⁸⁸ Taidealalla prekarisaatio koskettaa naisia erityisellä tavalla. Naisten osuus on suurin pienituloisimmissa työmarkkina-asemissa kuten vapaina taiteilijoina, ja naistaiteilijoiden tulotaso on systemaattisesti miestaiteilijoiden tulotasoa alhaisempi.¹⁸⁹ Toisaalta haastatteleman taidetoiminnan ohjaajat on mahdollista nähdä myös aktiivisina toimijoina, jotka ovat rakentaneet itselleen sopivan työn eri taiteenalojen ja/tai taidekentän ja seurakuntatyön välimaastossa. Tämä on mahdollistanut heille omien kiinnostuksen kohteiden toteuttamisen ja yhdistämisen työssä. Tällaisia töiden ja ammattien hybridisiä yhdistelmiä luovia (nais)taiteilijoita on taidelaitosten ja muiden instituutioiden välimaastossa yhä enemmän, kun osallistavaa taidetta otetaan käyttöön yhteiskunnan eri sektoreilla.¹⁹⁰

Kuvataidekurssin opettaja ja lastentanssin ohjaaja toimivat työssään taidekentän ja seurakunnan rajamaastossa tasapainotellen. Vaikka taidetoiminnan ohjaajat ylittivät instituutorajoja vapaaehtoisesti, se ei ollut heille kivutonta. Molemmat käyttivät sanaa ”selittely” kuvatessaan diskursiivisia keinojaan vuorovaikutuksessa taidemaailman ja seurakunnan välillä. Kuvataidekurssin opettaja sanoi, että taidepiirien uskonnottomuus on ”hiljainen sääntö”: ”jos tulee puhetta [uskonnosta] niin ihmiset heti jotenkin kavahtaa vähän”. Hän koki joutuvansa aina ”selittämään ja avaamaan” taiteilijakollegoille työtään seurakunnassa. Lastentanssin ohjaaja kertoi, että hänen positiotaan kyseenalaistetaan sekä taidekentän että seurakunnan suunnista.

Mä oon siis tiedätkö semmosessa ristitulessa, että kun mä oon seurakunnalla töissä tanssijana tai tanssinopettajana, tai nyt siis perhetyöntekijänä, niin mä saan aina selitellä sitä, että ”mä oon täällä tanssijana, todellakin oon täällä kirkossa töissä. Ja mä toisin tätä tanssia tänne teille, joo, se ei oo pahasta vaan se on ihan hyvästä”. Ja sitten kun mä oon tuolla toisella kentällä, sitten mä saan selitellä, miks mä

¹⁸⁷ Ansio & Houni 2013, 66–68; Rensujeff 2014, 95–98.

¹⁸⁸ Ks. esim. Jakonen 2014.

¹⁸⁹ Roiha et al. 2015.

¹⁹⁰ Ansio et al. 2018.

oon seurakunnalla töissä. ”Mitä tanssia se semmonen on, mitä seurakunnalla tehdään.” Kyllä. Mä oon joka paikassa semmosessa [naurahtaa] välimaastossa. Henkilökohtaisesti itse koen tekeväni aivan samaa työtä aivan kaikkialla. Mutta aina se semmonen selittely on siellä olemassa. (Lastanssi_ohj)

Meditatiivisen tanssin ohjaaja ei kuvaa haastattelussa tällaista selittelyä. Hän ei niinkään ylittänyt työssään taide- ja kirkkoinstituution rajoja. Hänen työssään oli keskeistä tilan raivaaminen tanssille seurakunnassa, ei seurakunnassa tehtävän tanssin (tai yleensä taiteen) merkityksen puolustaminen tanssikentällä.

Yhden meditatiivisen tanssin kurssilaisen haastattelussa kiteytyy kaksi näkökulmaa tanssin sopivuudesta seurakuntaan:

Mun on kyllä vaikea tänä päivänä ajatella, ainakaan pääkaupunkiseudun seurakunnissa, että joku sitä [tanssitoiminnan järjestämistä] nyt vastustaisi. [...] Eiköhän se ole jo vuosikymmenten takana, että tanssinaan liitetään joku synnillisuus. [...] Onhan siinä sitten se toinen näkökulma, että vaikei nyt suoranaisesti tiukasti vastustais jonkun synnillisyyden takia, niin voihan olla ajatus, että niin kun tarviiko. Että onko tää nyt kauheen keskeistä. Että voidaan kokea tarpeettomaksi tai vähän oudoksi, kun ei tunneta asiaa. (Medtanssi_os2)

Yhtäältä taiteeseen, erityisesti tanssiin, liittyy potentiaalisesti ”syntisyys”, minkä pari muutakin tanssiryhmien osallistujaa huomioi. Toisaalta taidetoimintaa voidaan kyseenalaistaa sen ”tarpeettomuuden” ja ”outouden” perusteella siitä näkökulmasta, että se ei ole keskeistä seurakunnan tehtäväkentässä – juuri niin kuin meditatiivisen tanssin kurssilla kohtaamani henkilö teki (ks. s. 50).

Tanssinohjaajat olivat kohdanneet työssään tanssin syntisyyteen liittyvää kritiikkiä. Meditatiivisen tanssin ohjaaja koki, että ajatus tanssin sopimattomuudesta seurakuntaan on lähinnä ”vanhoillisten seurakuntalaisten” mutta myös jonkin verran seurakunnan työntekijöiden ongelma:

[Käsitys, että tanssi on syntiä, tulee] jotenkin tämmöisestä lavatanssien synnillisyydestä, kun ihmiset menee hakemaan kumppania ja käytetään alkoholia ja jotenkin seksuaalisuuteen kietoutuu. Kun nainen liikkuu, niin mies voi kokea seksuaalisia tunteita, ja sehän on kiellettyä. [...] Mä näkisin, että se on miehin, patriarkaalisen kirkon asenne, joka on siirtynyt niin kun naisten asenteeksi myöskin ja sitten ikään kuin koko sen instituution asenteeksi, joka nyt sitten on purkautumassa. (Medtanssi_ohj)

Lastentanssin ohjaaja kertoi saaneensa tanssituokioiden alettua seurakuntaan postikortin, jossa vanhempi henkilö oli kritisoinut tanssitoiminnan järjestämistä seurakunnassa.

Mua harmitti se, että mulla oli semmonen tunne, että tämä ihminen joka sen on kirjottanut, ei tiedä mitä täällä tapahtuu. Koska kysymys ei oo sellasesta tanssista, mikä veis johonkin pahaan, tai mikä olis joku seurustelu, joka liittyis millään tavalla esimerkiksi vaikka johonkin seksuaalisuuteen, se ei millään tavalla vastaa niitä mielikuvia. (Lastanssi_ohj)

Kumpikin tanssinohjaaja ajatteli syntikäsityksen kytkeytyvän sukupuoleen, ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen sekä kapeaan kuvaan siitä, mitä tanssi on. Meditatiivisen tanssin ohjaajan puheessa kuuluu feministiteologinen ajatus kristinuskon sisäänrakennetusta seksismistä ja

naisen ruumiin näkemisestä seksuaalisen kiusauksen symbolina.¹⁹¹ Molemmat tanssinohjaajat valittelevat ”tanssisivistyksen puutetta” seurakunnissa. ”Ymmärretään vaan, että on lavatansseja, ei mitään muita tanssin lajeja, että ikään kuin tanssisivistys puuttuu aika paljon sieltä.” (Medtanssi_ohj) Kyse on tulkintani mukaan samasta ilmiöstä, josta edellä siteeraamani meditatiivisen tanssin ryhmäläinen puhuu tanssin ”outoutena”. Aiemman tutkimuksen mukaan seurakunnan työntekijät käyttävät työssään juuri tanssia erittäin vähän.¹⁹²

Tanssiin liittyvät syntisyyden mielikuvat ja tanssisivistyksen ohuus vaikeuttivat käytännössä esimerkiksi lastentanssin ohjaajan työtä. Hän kuvasi olevansa jatkuvasti työssään puolustuskannalla, mikä kuormitti häntä:

Olen kokenut, että kilpi edessä täällä menen tässä työssäni seurakunnalla. Välillä väsyn tosi paljon siihen. Tuntuu, että saa aina puolustaa sitä, että mitä tanssi tarkoittaa ja voiko se kuulua kirkon toimintaan ja seurakuntaan. [...] Musiikki on jo niin voimakkaasti aivan kerta kaikkiaan seurakunnan asia, ei musiikkia tarvii missään selitellä [...] mutta tanssi on vielä semmosessa, ja nimenomaan tää sana tanssi, on vielä sellasessa asemassa, että sitä saa selitellä. (Lastanssi_ohj)

Myös meditatiivisen tanssin ohjaaja ja kirkkoherra huomioivat musiikin legitiimin aseman seurakunnassa. Huolimatta laajasta tavastaan määritellä taide, kirkkoherra korosti haastattelussa useita kertoja musiikin erityistä sopivuutta kirkkoon, ja vetosi esimerkiksi Lutheriin: ”Lutherin ajatus musiikista on, että se on Jumalasta, se karkottaa perkeleen.” (Khr) Kuvataiteeseen ei haastatteluissani liitetä synnillisyyden mielikuvia. Kirkkoherra toivoisi enemmän kuvan käyttöä seurakuntatyöhön: ”Musiikki lähtökohtaisesti on luonteva, mutta myös kuvien maailma, me ollaan liikaa sanan kirkko, meidän pitäis päästä enemmän kuvan kirkoksi.” (Khr) Aineistoni siis osoittaa sitä entuudestaan tiedossa ollutta seikkaa, että eri taiteenlajit ovat seurakuntatyössä keskenään huomattavan erilaisissa asemissa.

Mielikuvat seurakunnasta: edistysmielinen, arkeen liittyvä ja mukaan kutsuva

Äiti Amman liikkeeseen osallistuvia naisia tutkinut Johanna Ahonen kirjoittaa, että hänen informanteilleen luterilaisuus edusti muodollista, dogmaattista, hierarkkista, patriarkaalista ja vanhakantaista uskontoa, kun taas henkisyys merkitsi heille jotakin iloista, kokeilevaa, tasa-arvoista ja luovaa.¹⁹³ Lasten tanssituokioiden ohjaaja kuvaili omia aikaisempia mielikuviaan seurakunnasta samassa hengessä:

Esimerkiksi silloin, kun mä olin lapsen kanssa kotona, niin mä mietin, että mitä seurakunnalla voi olla mulle annettavaa. Mä en hirveästi ottanut selvää, että mitä seurakunnalla on, ja mun mielikuva seurakunnasta oli se, että siellä on ne messut, missä ne muutamat mummot käy, missä lauletaan

¹⁹¹ Feministiteologisen ajattelun keskeisistä piirteistä ja argumenteista ks. esim. Vuola 2006.

¹⁹² Eerola 2011, 41, 43.

¹⁹³ Ahonen 2014, 227.

surullisia virsiä, missä pitää istua kivikovilla penkeillä selkä suorana, jossa mä en uskalla olla oma itseni ja hengittää. (Lastanssi_ohj)

Tultuaan seurakuntaan töihin hänen käsityksensä oli muuttunut. Monen muunkin haastateltavan asennetta leimasi myönteinen yllättyminen seurakunnan taidetoiminnasta – ylipäättään sen olemassaolosta ja toisaalta sen toimintaotteesta.

Kati Niemelän mukaan evankelis-luterilaiseen kirkkoon on vielä 1990-luvulla liitetty paljon mielikuvia vanhanaikaisuudesta ja kankeudesta.¹⁹⁴ Tutkimukseni mukaan seurakunta haastaa taidetoiminnalla näitä käsityksiä. Taidetoimintaa järjestävään seurakuntaan yhdistyi haastateltavien puheessa erityisesti kaksi mielikuvaa. Ensimmäistä kutsun Gordon Lynchin seurat *edistysmielisyydeksi*.¹⁹⁵ Taidetoiminta seurakunnassa oli haastateltaville merkki avarakatseisuudesta ja uudistumisesta yhteiskunnan mukana – nyky-yhteiskunnan arvojen mukaisesta uskonnollisuudesta. Ajatus toistui kaikkien kolmen taideryhmän osallistujien haastatteluissa esimerkiksi seuraavin sanoin:

Heli: Millainen seurakunta tämä on, kun tämä tarjoaa taidekurssia myös?

Kuva_os3: Mun mielestä hyvin vapaamielinen [naurahtaa]. Siis niin kun moderni.

Heli: Mitä sun mielestä L:n seurakunnasta kertoo, että täällä on tämmöistä taidekurssia tarjolla?

Kuva_os4: Kyllä se kertoo semmosta ehkä ennakkoluulottomuutta. Se on ehkä pohdittu ja vähän valveuduttu, niin kun valveutuneisuutta. Että niin kun monenlaista eri [toimintaa].

Mä luulen, että L:n seurakunnassa on hyvät työntekijät, sellaset, jotka ymmärtää että pitää seurata myös aikaa. Että ei katsota taaksepäin vaan mennään eteenpäin ja otetaan uusia asioita esiin. (Medtanssi_os5)

Samaan ajatusryppäeseen liittyy kirkon uudistuminen ja uusien toimintamuotojen kokeileminen. Kirkkoherra sanoi perustelut taidetoiminnalle muun muassa sanomalla: ”Seurakunnassa pitää kokeilla asioita.” Meditatiivisen tanssin ohjaaja pohti syitä sille, miksi seurakunnat haluavat tarjota tanssillista toimintaa: ”Kirkkohan haluaa uudistua tällä hetkellä, ja he kokee, että tämä on yks tapa uudistua, yks uudistumisen muoto, että otetaan kehoillisuutta enemmän toimintaan”. Yksi haastateltava ajatteli, että liberaaliksi ja dogmeja korostamattomaksi mielletyn taidetoiminnan tarjoamisessa on kyse myös reagoimisesta seurakunnan alueen väestörakenteeseen, sen koulutustasoon ja jopa puoluekantoihin:

Musta tuntuu, että täällä on kohtuullisen koulutautunutta [väestöä], esimerkiksi [seurakunta N:n alueella] äänestetään vihreitä, joka on perinteisesti tutkijapuolue, vihreitä ja Vasemmistoliittoa, joka on hyvin ei-uskovainen puolue kommunismin perinteestä tai jostain sieltä, siis kyllähän paikallisen seurakunnan täytyy jotenkin väestöpohjaansa reagoida. Musta tuntuu, että kovin vankka julistuksellisuus ei täällä kerta kaikkiaan toimisi. (Lastanssi_os1)¹⁹⁶

---

¹⁹⁴ Niemelä 2003a, 139–140.

¹⁹⁵ Lynch 2007.

¹⁹⁶ Haastateltavan näkemys saa tukea tutkimuksesta: Niemelän mukaan uskonnollisuus ei heijastu nyky-Suomessa puoluekannatukseen samalla tavoin kuin joitain vuosikymmeniä sitten, mutta silti Vasemmistoliiton ja Vihreiden kannattajat pitivät itseään vähemmän uskonnollisina kuin muiden puolueiden kannattajat (Niemelä 2003, 211–212).

Toista seurakunnan taidetoimintaan liittyvää mielikuvarypästä nimitän termeillä *arkeen liittyminen ja mukaan kutsuminen*. Haastateltavat kokivat, että taidetoimintaa järjestämällä seurakunta osoitti halua ottaa vastaan kaikenlaiset ihmiset ja olla mukana ihmisten arjessa. Tämä käsitys esiintyy haastatteluissa vielä useammin kuin edistysmielisyys, ja erityisen paljon siitä puhuvat lasten tanssituokioihin osallistuneet haastateltavat. Mukaan kutsumista ja jokapäiväiseen elämään liittymistä painotti myös kirkkoherra perustellessaan, miksi seurakunta järjestää taidetoimintaa: ”L:n seurakunta pyrkii tarjoamaan jokaiselle jotakin. Että ei nyt ihan elämälle vieraita olla.”

Varsinkin iäkkäämmät haastateltavat mainitsivat, että lapsuudessa kirkko oli etäinen auktoriteetti ja normien asettaja. 76-vuotias haastateltava peilaa kokemuksiaan käsityksiinsä kristillisten kirkkojen toiminnasta muualla maailmassa: ”Kun näkee mediassa vaikka elokuvia, miten on vaikka esimerkiksi Amerikoissa, että muualla on kirkolla aika paljon tällasta, miten mä sanoisin, tavallista toimintaa. Niin kun lapsille ja tällasta. Kun mä olin lapsi, niin kirkko oli siellä kaukana ja hirveen semmonen auktoriteetti, niin tämmöset asiat normalisoi sitä [nauraa].” (Kuva_os2) ”Tavallinen toiminta” viittaa tulkintani mukaan samaan, mistä haastateltavat puhuvat seurakunnan toiminnan mutkattomana asettumisena osaksi ihmisten arkea. Näissä mielikuvissa seurakunta irtoaa kapeasti rajatusta uskonnollisen instituution tehtävästä ja erillisestä uskonnon sfääristä. Kuvataidekurssin nuorin, 34-vuotias, osallistuja pohti:

Mun mielestä toisaalta semmosta, mitä ehkä seurakuntien toiminta on kaivannutkin, että se nimenomaan ei ole, ei mielletä sitä semmosena niin kun seurakunnan toimintana, jotenkin uskonnon harjoittamisena ja muuna, vaan että ihmiset niin kun luontevasti pystyy tulemaan mukaan siihen. Toki siellä on taustalla arvot ja muut, mitä itse arvostaa ja pitää lähellä, mutta jotenkin mun mielestä siitä on tullut semmonen hyvällä tavalla maanläheisempi. (Kuva_os5)

Yksi lasten tanssituokioiden osallistuja käytti avoimuuden ja laajentumisen metaforia puhuessaan taidetoiminnasta seurakunnan työssä: ”Mun mielestä se kertoo vauvaystävällisyydestä ja avoimuudesta, että annetaan kirkon laajentua niin kun ihmisten näköiseksi.” (Lastanssi_os4) Ajattelen, että kirkon muovautuminen ”ihmisten näköiseksi” on peilikuva prosessille, jossa ihmiset muovaavat uskontoa yksilölliseksi ja omannäköiseksi (kuten omassa aineistossani erityisesti Lastanssi_os3).

Kuvataidekurssin opettaja mainitsi sekä haastattelussa että havainnointitilanteissa seurakunta L:n järjestämistä tilaisuuksista paikallisessa olutravintolassa.¹⁹⁷ Haastattelukatkelmassa kietoutuvat yhteen arkeen liittymisen ja edistysmielisyyden mielikuvat.

---

¹⁹⁷ Vastaavanlaisia tilaisuuksia järjesti myös seurakunta K.

Mun mielestä nuo [seurakunta L:n] papit, niin kun kirkkoherra itsekin, haluaa tulla alas tavallaan sieltä, ihmisillä on semmonen käsitys että ”oo, pappi”, että ne suuressa ylhäisessä yksinäisyydessään mustassa kaavussa palattaa siellä pöntössä, että se on kauheen mahdollisimman kaukana, että ne on halunneetkin tuoda sen oman inhimillisen puolensa. [...] Että se toiminta olisi niin kun yhteistä tekemistä, että sitä kautta, ja sitten tuoda oman persoonansa siihen, että ihminen on hänkin täällä. Se on hirveen kiva, että papit on alkaneet tekeen tollasta työtä, että ne haluaa erottua, ne tulee persoonina eli lähentyy ihmisiä samalla siinä, että voi tulla jutteleen. Ja sitten [kirkkoherralla] on semmonen kerran kuukaudessa, milläs nimellä se nyt menee, bisset kirkkoherran kanssa, tai joku tämmönen, voi käydä juomassa oluet ja sitten aina joku teema. [...] Olin kerran kuuntelemassa, just homoavioliitoista, ja musta se oli ihan älyttömän mahtavaa, että tollasta pitäisikin olla. Varmasti kehittyä vielä enemmän, että koko ajanhan nuo papit tuolla tekee kaikkea, että ne miettii, millä lailla saisi ihmisiä enemmän mukaan. (Kuva_ohj)

Seurakunnan hengellisen johtajan näyttäytyminen baarissa, oluen juonti ja samaa sukupuolta olevien avioliitoista keskustelu ovat kuvataidekurssin ohjaajalle tärkeitä symboleita nykyaikaiselle, liberaalille seurakuntaelämälle. Samalla ne edustavat kirkkoinstituution läsnäoloa ihmisten tavallisen elämän tilassa vastakohtana ”pöntön” eli saarnatuolin ”ylhäiselle yksinäisyydelle”. Haastateltava esittää myös seurakunnan työntekijöiden pyrkivän irtoamaan instituution tarjoamasta roolista ja ”tuovan oman persoonansa” työhön mukaan. Työn yksilöllistyminen ja sen tekeminen oman persoonan kautta on ensinnäkin monissa ammateissa tyypillinen 2000-luvun työelämän piirre.¹⁹⁸ Toisekseen seurakunnan jäsenten ja työntekijöiden kumppanuus ja sen myötä tavoiteltu seurakuntalaisten toimijuuden vahvistuminen on yksi kirkon strateginen tavoite. Seurakuntalaiselle ei haluta viestiä vain, että hänen luokseen tullaan, vaan häntä kutsutaan rakentamaan seurakuntayhteisöä tavoilla, jotka ovat hänelle itselleen merkityksellisiä.¹⁹⁹

Yllä siteeratussa kuvataidekurssin opettajan haastattelukatkelmassa esiintyy myös ajatus osallistamisesta ja toiminnallisuudesta – ”että toiminta olisi yhteistä tekemistä”. Samaa sanoi lasten tanssituokioiden ohjaaja: ”Tänä päivänä ihmiset erityisesti tarvii ja haluaa toiminnallisia asioita, että kokee olevansa mukana.” Toiminnallisuus tarjoaa lasten tanssituokioiden ohjaajan ajatuksen mukaan syvemmän kokemuksen mukana olosta, osallisuudesta seurakuntaan. Toiminnallisuus ja yhteisöllisyys ovat nykyaikaisen kaupunkilaisen kristillisyyden ulottuvuuksia dogmeja painottavan puheviestinnän sijaan: ”[Seurakunta L:n diakoniatyöntekijällä] on mun mielestä semmonen idea siinä [taidekurssissa], joka on ihan hienoa, niin kun [kirkkoherrallakin], että kristillisyyys syntyy yhdessä tekemisestä ja olemisesta, ei mistään paasaamisesta, vaan siitä että tehdään yhdessä” (Kuva_ohj). Ajatus on samankaltainen kuin edellä siteeratulla lastentanssin osallistujalla, jonka mukaan ”julistuksellisuus ei toimisi” korkeasti koulutettujen vihervasemmistolaisten jäsenten seurakunnassa.

¹⁹⁸ Esim. Julkunen 2008, 121–124.

¹⁹⁹ Thitz 2012, 23–28.

Kiinnostavaa on, että meditatiivisen tanssin kurssin osallistujat tai ohjaaja eivät nosta haastatteluissa esiin mielikuvaa arkeen liittymisestä ja mukaan kutsumisesta. Meditatiiviseen tanssiin voi liittyä vakavia ja hartaita mielikuvia, jotka lastentanssin ohjaaja kiteyttää karikatyyrimaisesti kuvatessaan, millaisia käsityksiä tanssin ammattikentällä on tanssista seurakunnassa: ”ahaa, se seurakunnassa tehtävä tanssi on sitä pyhää tanssia, missä kaavut päällä ollaan ja ollaan ylevästi ja näin”. Varsinkin pyhän tanssin käsite saattaa meditatiivisen tanssin ohjaajan mukaan jopa työntää luotaan pikemmin kuin kutsua mukaan: ”enhän mä oo mikään pyhä, että miten mä voin tulla sellasta harrastamaan ja tanssimaan” (Medtanssi_ohj). Ruumiillisuuden ja taiteellisuuden ulottuvuuksien kautta meditatiivinen tanssi mielletään nykyaikaiseksi, mutta ei niinkään arkeen liittyvän uskonnon osaksi.

Jumala-kokemus ja hyvä olo – uskonnollisuus ja spiritualiteetti taideryhmissä

”Kuka sanoo, että [evankeliumi] ei taideryhmissä levittyisi”, pohti haastatteleman kirkkoherra. Tässä luvussa tarkastelen taideryhmien toiminnan uskonnollisia ja spirituaalisia ulottuvuuksia. Haastateltaville puhuin johdonmukaisesti ’hengellisyydestä’ tarkoittaessani taideryhmään liittyviä spirituaalisia merkityksiä. ’Henkisyttä’ pidin liian laajana terminä haastattelutarkoitukseen ja arvelin sen voivan assosioitua haastateltavilla sekulaareihin käytäntöihin; käytän kuitenkin henkisyttä analyttisenä terminä. En toisaalta halunnut puhua haastateltaville vain ’uskonnollisuudesta’, koska arvelin sen rajaavan haastateltavien ajatuksia institutionaaliseen kristillisyyteen. Haastateltavat itse käyttivät kaikkia näitä termejä.

Kirkkorakennukseen ja -tilaan liittyvät merkitykset

Sanoessaan ”kun ihminen tulee kirkolle, se tietää tulevansa kirkolle” haastatteleman kirkkoherra viittasi siihen, että kirkkorakennus assosioituu jo lähtökohtaisesti kristillisyyteen ja kirkkoinstituutioon. Esimerkiksi kuvataidekurssin osallistujat liittivät nimenomaan kirkkorakennukseen myönteisiä merkityksiä – he tiedostivat tulevansa kirkolle hyvin konkreettisesti.

Jotenkin mulle tulee hyvä, rauhallinen olo, kun mä meen sinne. Ja semmonen keskittynyt, jotenkin semmonen ihan erilainen kuin menisin jonnekin muualle. [...] Heti kun sinne menee niin jotenkin se ympäristö tai tila ottaa silleen niin kun. Että kyllä mä nautin ihan hirveästi olla siellä. (Kuva_os1)

Kyllä mä jotenkin koen, että on se aika ihanaa, että mä tuun just tänne. [Seurakunta L:n kirkko] on mun mielestä hauskassa paikassa, kun se on oikeestaan mistä suunnasta tahansa kun tulee kotiin niin se on semmonen maamerkki tässä, aina menee ohi kun tulee ja menee, niin musta [on] aika ihana pysähtyä tänne. Mä oon semmonen, mä tykkään arkkitehtuurista ihan hirveesti, niin mä aina ohikulkiessani ihailen kaikkienkokoja tiilten asentoja ja kaikkia muita, niin se on kanssa semmonen tärkeä juttu. (Kuva_os5)

Kirkkorakennuksen ilmapiiri vei ensimmäisenä siteeratun haastateltavan rauhalliseen ja keskittyneeseen tunnelmaan aina hänen tullessaan sinne. Jälkimmäiselle haastateltavalle taidekurssille tuleminen edusti ylipäättään irrottautumista tavallisista toimista ja ajan ottamista itselle. Tätä korosti pysähtyminen kirkolle, jonka ohi hän kulki päivittäin. Lisäksi häntä kiinnosti kirkkorakennuksen arkkitehtuuri (jonka muutkin kuvataidekurssin osallistujat mainitsivat merkityksellisenä itselleen). Kirkko oli visuaalisen kauneuden kokemisen paikka.

Kuvataidekurssilla ja lastentanssin ryhmässä toimittiin pääsääntöisesti seurakuntasalissa ja neuvotteluhuoneessa, mutta myös kirkkosalia käytettiin toisinaan. Kuvataidekurssilla käytiin yhdellä havainnointikerrallani kirkkosalissa piirtämässä sieltä valittuja yksityiskohtia. Haastateltavani kokivat tämän ristiriitaisesti. Yhtäältä he kuvasivat kirkossa työskentelyn erityisyyttä verrattuna arkisempaan neuvotteluhuoneessa piirtämiseen. Yhdelle osallistujalle

kirkossa piirtäminen oli erityisen merkityksellistä, koska hän oli lapsena asunut saman kirkon lähellä ja kertoi ”tykkäävänsä hirveästi” siitä (Kuva_os2). Toinen haastateltava luonnehti kirkossa piirtämisen tunnelmaa hartaaksi ja herkistäväksi. Kolmas haastateltava kuvasi kirkkotilan eräänlaista haltuunottoa ja sen voimaistavaa vaikutusta: ”ooh, hienoa, kirkossa ollaan piirtämässä, saa täällä vapaasti mennä mihin tahansa” (Kuva_os3). Toisaalta sama haastateltava koki kirkossa piirtämisen ”pakkopullana”. Myös haastateltava, joka luonnehti itseään ateistiksi, piti kirkossa työskentelyä piirustusteknisesti vaativana, piirrettävän yksityiskohdan valintaa hankalana ja kirkkosalia kaiken kaikkiaan ”oudolta” ja ”vieraalta” tuntuvana.

Lastentanssissa kirkkosalia käytettiin pyhäinpäivään liittyvässä kynttilöiden sytytyksessä sekä joulujuhlan nukketatteriesityksessä. Haastattelemani lastentanssiryhmäläiset pitivät kirkkosalin käyttöä hyvänä ideana, koska ajattelivat sen tekevän kirkon tilan tutummaksi erityisesti lapsille:

Sillä tehdään se kirkkosali sellaseksi, että se ei oo pelottava, outo paikka. Vaan just helposti lähestyttävä. [...] Useimmiten kaikki [kirkkotilan] pinnat on kovia, kaiku ihan erilainen, sitten tulee vähän kylmä, kun se on vähän pelottavaa ja muuta. Että siellä vois tehdä jotain mukavaa, sais liikkua vapaasti, sais puhua vapaasti, niin tosiaan se muuttais sen helpommaksi. (Lastanssi_os3)

Kirkkotilan tavallisesta poikkeava ja nimenomaan ”vapaa” käyttö yhdistää edellä siteerattua lastentanssin osallistujaa ja kuvataidekurssilaista, jota viehätti lupa mennä minne vain kirkkosalissa. Haastateltavien puhe pitää implisiittisesti sisällään ajatuksen, että tavallisesti kirkkotilassa liikkuminen ja kehon käyttö (esimerkiksi puheäänen voimakkuus) ovat erittäin säädeltyjä. Tuttuus, lähestyttävyys ja vapaus ovat tässä(kin) haastateltaville tärkeitä arvoja. Kirkkotilan ”vapauttaminen” helposti lähestyttäväksi taidetoiminnan kautta liittyy tulkintani mukaan edellisessä luvussa käsittelemääni seurakuntalaisten kutsumisesta kumppanuuteen ja osallisuuteen, joka näkyy myös kirkon strategioissa.²⁰⁰

Meditatiivisen tanssin kurssilla kaikki viisi kokoontumista pidettiin seurakuntasalissa. Tanssinohjaaja piti tärkeänä, että tanssille varattu tila on ”esteettinen” ja tilaa on tarpeeksi, jotta mahtuu liikkumaan. Hänellä oli yksityiskohtaisiakin toiveita hyvälle tanssitilalle: korkea tila, puulattia tai kivilattia, ei häiriöääniä muualta, ja ”ikkunoita johonkin suuntaan soisi olevan, että niin kun se ulottuvuus, että laaja tila”. Kauniin, avaran ja korkean tilan hän koki tukevan tanssien päämäärää: ”Kyllä mä koen, että tää pyhä tanssi toteutuu parhaiten kauniissa tilassa. Kirkkosali yleensä, mutta [L:n] kirkon mä koen ankarana. Se on toisaalta kaunis tila, mutta joskus kirkkotila tuntuu niin ankaralta, että se häiritsee sitten siinä.” (Medtanssi_ohj)

---

²⁰⁰ Thitz 2012, 23–25.

Tilan esteettisyyden korostaminen alleviivaa meditatiivisen tanssin taiteellista luonnetta ja toisaalta myös uskonnollisen kokemuksen esteettistä ulottuvuutta.

Uskonnollinen kieli ja aiheet taideryhmissä

Kuten olen edellä kuvannut, sekä lastentanssin että kuvataidekurssin ohjaajalle oli tärkeää, että kurssin ilmapiiri oli avoin sekä kristityille että uskonnottomille. Lasten tanssituokioiden ohjaaja tarkasteli tätä avoimuutta erityisesti kieleen liittyvänä kysymyksenä. Hän koki seurakuntatyönsä ja yrittäjätyönsä yhdistyvän kokonaisuudeksi, jossa sisältö on sama ja erot liittyvät lähinnä kielen käyttöön uskonnollisessa ja sekulaarissa ympäristössä:

Mä koen, että esimerkiksi tämä tanssituokio menee ihan käsi kädessä siinä mitä mä teen [omassa yrityksessä]. Täällä seurakunnassa tietenkin mä vähän eri tavalla sanotan, kun sitten se mun oma yritys on semmoinen, että se ei liity mihinkään katsomukseen tai mihinkään poliittiseen suuntaukseen tai uskonnolliseen tai muuhun, niin mä sanotan niitä asioita vähän eri tavalla. Mutta aivan samaa asiaa tehdään, aivan samaa asiaa. [...] Mä oon myös halunnut ohjata sen tyypistä, että on matala kynnyksellä tulla. Miten mä sanoitan niitä asioita, niin on sen tyypisiä, että niitä voi ottaa itselleen, ja sitten jos tuntuu että ”okei tämä ei nyt ehkä ihan mua kosketa”, niin sitten se voi tavallaan vaan mennä. Mutta kyllä se ihan selkeesti on tärkeää, että kun me ollaan kirkon sisällä ja tämä on seurakunnan toimintaa, ja tää on nimenomaan tämmöstä kristillistä tanssia mitä me tehdään, että on aina se hengellinen sanoma siellä sisällä. (Lastanssi_ohj)

Ohjaajan näkemyksen mukaan osallistujia saattoi itse valita, haluaako ”ottaa itselleen” vai sivuuttaa hengellisen puheisällön. Myös tanssituokioiden osallistujat kommentoivat uskonnollista kieltä ja sen merkitystä osallistujille. Yksi arveli, että tanssituokioihin voi tulla kuka tahansa, ellei häiriinny ohjaajan kielellisistä viittauksista kristillisyyteen (Lastanssi_os3). Toinen sanoi, että hänestä tanssituokioissa ei ole ollut ”kauhean uskonnollinen tunnelma”: ”Aika vähän siellä kuitenkin on puhuttu kirkon asioista, vaikka on siellä joku loppurukous aina ja näin. Siellä ollaan keskitytty siihen tanssiin.” (Lastanssi_os4) ”Tanssiin keskittyminen” alleviivaa sitä, että tanssiharjoitteita ohjatessaan ohjaaja ei käyttänyt leimallisesti kristillistä kieltä vaan esimerkiksi luontoon ja eläimiin liittyviä mielikuvia (”tömistellään norsuina”) lastentanssin pedagogiikalle tyypillisellä tavalla.

Yksi lastentanssin osallistuja koki ohjaajan puheen ”uskonnollisen matskun” hieman kiusallisena:

Tää on tosi matalan kynnyksen paikka, tässä ei sellasta uskonnollista matskua ihan hirveesti ole. Se mikä on, musta tuntuu aavistuksen kiusalliselta, se on ihan muutamissa kohdissa, tuntuu ehkä kiusalliselta ennen kaikkea sen takia että se on niin epäsuoraa. Se on vähän niin kun sitä häpeiltäisi [naurahtaa]. Että tähän liittyy myös vähän tälle, että tässä mainitaan Jeesus. (Lastanssi_os1)

Pyysin häntä pohtimaan parempia vaihtoehtoja uskonnollisen puheen sisällyttämiselle tanssituokioiden toimintaan. Osallistuja ehdotti uskonnollisen sanoman kehystämistä selvästi erilleen muusta puheesta ja toiminnasta: ”Nykyisellään mä arvostan sellasta uskonnollisuutta, ja mä pystyn helpoiten kohtaamaan sellasen, jossa niin kun sanotaan että ”hei, kaikki täällä ei

varmaan oo kovin hirveän uskonnollisia tai uskovaisia, mutta tässä me ollaan seurakunnan tanssitunnilla ja tässä on aina tämmönen pieni uskonnollinen osuus, ja nyt me lauletaan yhdessä tämmönen laulu ja näin”. (Lastanssi_os1) Toisaalta toinen lasten tanssituokioiden osallistujia näki uskonnollisuuden ja spiritualiteetin olevan läpeensä kietoutunut tanssituokioiden toimintaan:

Heli: Millä tavalla hengellisyys on tuolla mukana sun mielestä?

Lastanssi_os2: Mun mielestä se ennen kaikkea siinä alussa ja lopussa tulee ehkä selvimmin esiin, mutta toisaalta sitten, niin, hengellisyys versus henkisyys myös, koska se, että siinä vaan pysähtytään aluks sen kynttilän äärelle, niin se on mun mielestä tavallaan sitä, mutta se on mun mielestä tärkeä muutenkin semmonen niin kun pysähtyminen ja rauhoittuminen mikä siinä on, ja sitten siinä lopussa myös ehkä jonkun loppuloron myös, ehkä niin kun tavallaan sanallistetaan sitä, mutta toisaalta voi myös ajatella että pelkästään se yleistunnelma, semmonen kaikki mukaan ottavuus ja tämmönen on myös sitä. Sehän ei välttämättä ole sellasia yksittäisiä tosi selviä konkreettisia juttuja, vaan se voi olla sellasta yleisempää, mikä siinä on.

Haastateltava erottaa toisistaan hengellisyyden ja henkisyyden. Hän mieltää henkiseksi sisällöksi myös tanssituokioiden alun ritualisoidun pysähtymisen ja rauhoittumisen sekä inklusiivisen tunnelman. Hengellisen viestin sanallistaminen esimerkiksi loruissa on vain yksi osa ilmapiiriä. ”Uskonnollista osuutta” olisi tämän haastateltavan näkemyksen mukaan mahdotonta irrottaa erilleen edellä siteeratun haastateltavan (Lastanssi_os1) ehdottamalla tavalla, koska se on rakennettu sisään tanssituokioiden yleistunnelmaan.

Lastentanssin ohjaaja näki kielen spirituaalisen merkityksen myös laajempana kuin ”Jeesuksen mainitsemisena” (vrt. ed. Lastanssi_os1). Hän arvioi, että osallistujia puhuttelee tanssituokioissa ruumiillisten harjoitteiden ja ”hengen tasoa” koskettavan kielen yhdistyminen, jonka hän rinnasti joogaharjoitteluun:

Mä väitän, että tää on se mikä puhuttelee ihmisiä. Se ei ole vaan se, että me vaan tultiin hauskasti hyppimään. Vaan että siinä on aina se sisältö tai semmonen syvempi hengellinen taso. Esimerkiksi myös jooga on tällä hetkellä tosi in, ja mä väitän, että se on sen takia, että usein ohjaajat sanottaa siellä tunneilla myös niitä asioita jotenkin että ”sä oot riittävä ja sä voit kumartaa ja kiittää itseäsi”, että siellä sanotetaan sellasia asioita, mitkä menee hengen tasolla ihan eri tavalla kuin vaan se, että tehdään jotain tiettyjä liikkeitä. Ja se on se, mitä ihmiset kaipaavat. (Lastanssi_ohj)

Ohjaajan oma kielenkäyttö kurssilla oli havaintojeni mukaan kannustavaa ja yksilöitä voimaistavaa. Ohjaaja saattoi toisinaan kehystää käyttämänsä kielen kristillisin viittauksin – ”jokaisessa ryhmässä [ohjaaja] ottaa heti alussa esiin ajatuksen, että kaikki täällä olijat ovat tärkeitä ja jokainen meistä on suuri ihme (kuten psalmissa)”²⁰¹ – mutta ei koko ajan eksplisiittisesti tehnyt näin. Yksilöiden kannustavaan huomioimiseen liittyi myös ohjaajan tapa ottaa kontakti jokaisen lapsen kanssa erikseen vähintään kerran tuokion aikana (alkupiirissä, jossa heitettiin pallo ja laulettiin tervetulolaulu lapselle nimeltä mainiten).

---

²⁰¹ Kenttäpäiväkirja 13.10.2017. Viittaus liittyy psalmin 139 jakeeseen 14.

Osallistujat huomioivat, että ohjaajan innostava ote välittyi myös iloisen olemuksen ja hymyilyn kautta.

Kuvataidekurssin opettaja ei pitänyt uskontoa puheen tasolla lainkaan esillä ryhmän kokoontumisissa. Samoin kuin lastentanssin ohjaajalle, hänelle oli tärkeää, että kurssin ilmapiiri on ”vapaa”. Kuvataideopettaja kertoi, että uskonto oli kurssilla potentiaalisesti läsnä kahdella tavalla: joskus kurssilaiset piirsivät hengelliseksi tulkittavia aiheita tai antoivat palautekierroksella toisten töistä hengellisyyteen liittyviä kommentteja.

Meillä on niin kun täysin vapaa siinä. Siinä ei ole mitään sellaista, mä en halua, että kenellekään tulee mitenkään sellainen olo, että tää on rajattu, että tää on joko hengellinen tai ei-hengellinen tai silleen. Mä luulen, että sellasille ihmisille sillä on merkitystä, jotka haluaa vähän sitä hengellisyyttä siinä tai silleen, että voi siitä keskustella tai kommentoida, niin heille siinä on ehkä sitten sen verran merkitystä, kun sitten taas usein kaikki taidepiirit ja työväenopistot on hyvin semmosia agnosti... ateistipohjaisia, semmosta tavallaan se taidemaailma. (Kuva_ohj)

Seurakunnan kuvataideryhmä oli opettajan näkökulmasta uskonnolliset aiheet ja uskonnollisen puheen salliva tila verrattuna muihin, uskonnottomiin taidekasvatuspalvelujen tarjoajiin. Voi olla, että ohjaajan toivoma ”täysi vapaus” ei kuitenkaan ollut niin täydellistä, vaan kurssilaisilla saattoi olla esimerkiksi ääneen lausumattomia ajatuksia siitä, mitkä piirrosaiheet olivat kurssille sopivia. Havaintojeni mukaan syyskaudella tehtyjen piirrosten aiheet olivat hyvin neutraaleja, enimmäkseen luontoa ja maisemia. Yksi kuvataidekurssin osallistujista kertoi, että oli kokenut hausalla tavalla jännittävänä ja rajoja rikkovana toisen uskonnon edustajaa esittävän piirroksen tekemisen:

Aina kun mä teen jotakin, niin musta on hauska olla jotenkin vähän oppositiossa, ja etsiä jotain erikoisia kulmia asioihin [naurahtaa], että mä olin hyvin iloinen, kun nyt keväällä maalasín, tai siis hiilillä ja liiduilla tein sellasen värikkään työn musliminaisesta, joka syöttää puluja torilla. [...] En muista, mitä oli viime keväänä, mutta varmaan oli jotain Syyrian tai ylipäätensä noi arabimaat, kun ne on myllerryksessä, niin se puhutteli kovasti mua, sitten mä ajattelin, että tää on tällanen, että täällä luterilaisessa kristillisessä seurakunnassa teen tällasta muslimiaiheista työtä. Se tuntu musta todella kivalta. [nauraa] (Kuva_os3)

Meditatiivisen tanssin ryhmässä uskonnollinen kieli oli läsnä sekä ohjaajan puheessa että jossain määrin myös tanssittujen kappaleiden sanoissa. Yksi meditatiivisen tanssin osallistuja liitti meditatiivisen tanssin hengellisen ulottuvuuden nimenomaan laulujen lyriikoihin: ”kun lauluissa on hengellinen sanoma, lähinnä Raamatusta aika monessa on.” (Medtanssi_os1) Myös ohjaaja sanoi, että hänen käsityksensä mukaan osallistujien uskonnollista kokemusta ohjaavat kappaleiden sisällöt, ”jossa puhutaan Kristuksesta, että vahva Kristus-kokemus voi tulla, varsinkin mä aattelen näiden Taize-kappaleiden kautta”.

Havainnoimassani ryhmässä laululyriikoiden kristillinen sisältö oli kuitenkin tulkinnanvarainen. Osa kappaleista oli ensinnäkin instrumentaalikappaleita. Ohjaajalla oli tapana lukea ääneen laulujen sanat (suomentaen, jos ne olivat muulla kielellä). Pääasiallisesti laululyriikat olivat sisällöltään lempeitä ja kannustavia, mutta eivät leimallisesti kristillisiä.

Joskus ohjaaja nosti kristillistä tulkintaa esiin tanssia pohjustavissa puheenvuoroissaan. *Querer*-nimisen kappaleen alussa ohjaaja puhui antiikin erilaisia rakkauden lajeja koskeneista käsityksistä ja luki 1. Korinttilaiskirjeen rakkautta käsittelevän katkelman, johon kappaleen sanoituksessa ei kuitenkaan ole viittauksia. Kenttäpäiväkirjassani olen huomionut kokeneeni lievää ristiriitaa ohjaajan tarjoaman lyriikan tulkinnan ja koreografisen sekä musiikillisen estetiikan välillä: ”*Querer* ei tanssina kuitenkaan tunnu liittyvän agape-rakkauteen. Se on aika sensuelli tanssi.”²⁰²

Ohjaaja saattoi myös esittää lyriikoista tulkintoja, joilla ohjasi ajattelemaan niiden uskonnollista merkitystä:

The river is flowing -kappaleen/tanssin aluksi [ohjaaja] kääntää sen sanat suomeksi. Hän puhuu veden merkityksestä: vesi on kasteen elementti ja [ohjaaja] viittaa siihen, että monissa/kaikissa uskonnoissa on veteen liittyvää mytologiaa. Kun etsin myöhemmin kappaleen sanoja, löydän sen Pagan songs and chants -sivustolta! <http://lyricstranslate.com/en/song-goddess-and-god-river-flowing-mother-carry-me-lyrics.html>. Mitä enemmän ajattelen tätä kappaletta, sitä enemmän se tuntuu viittaavan äitijumalattareen.²⁰³

Tässä ohjaajan alustus ohjasi myös uskontodialogiseen lähestymistapaan: veteen liittyvä symboliikka toistui hänen mukaansa monissa uskonnoissa. Viite pakanuuteen jäi erityisesti mieleeni, koska vielä seuraavalla tanssikerralla ajattelin asiaa: ”*The riverissä* en pääse yli siitä ajatuksesta, että Pagan songs and chants!”²⁰⁴ Kappaleen sanat voi tulkita pikemmin feministissävytteiseen henkisyYTEEN kuin kristillisyyteen liittyviksi: niissä puhuteltu ”äiti”, jonka kannettavaksi lyyrinen minä antautuu, assosioituu helposti naispuoliseen jumaluuteen.²⁰⁵

Kaikissa tutkimissani taideryhmissä uskonto ja spiritualiteetti siis olivat kielen ja aiheiden tasolla läsnä. Kristilliset merkitykset kuitenkin sulautuivat yleisemmän tason henkisiin merkityksiin, varsinkin kuvataideryhmässä ja lasten tanssin ryhmässä nimenomaan yksilöiden voimaistamiseen. Tässä mielessä taideryhmien kieli liittyy yksilöllisyyttä ja ”minää” korostavaan henkisyYTEEN.

Ohjaajien spiritualiteettia koskevat tavoitteet

Kaikilla taideryhmien ohjaajilla oli taidepedagogisia tavoitteita. Kuvataidekurssilla nämä tavoitteet olivat ensisijaisia: opettaja halusi, että kurssilaiset kehittyvät piirtäjinä, oppivat muun muassa tarkastelemaan valoja ja varjoja sekä perspektiiviä. Jo se, että opettajaa kutsuttiin opettajaksi eikä ohjaajaksi, korostaa tätä pedagogista lähtökohtaa. Taidepedagogisia

---

²⁰² Kenttäpäiväkirja 20.11.2017.

²⁰³ Kenttäpäiväkirja 13.11.2017.

²⁰⁴ Kenttäpäiväkirja 20.11.2017.

²⁰⁵ Feministisen uuspakanuuden ja kristillisyyden yhdistämistä on tutkinut esim. Vincett 2008.

tavoitteita täydensivät ryhmään osallistuvien naisten itsetunnon tukemiseen liittyvä implisiittinen tavoite (ks. s. 54–55), jonka opettaja mielsi sekulaariksi feministiseksi agendaksi. Spirituaalisia tavoitteita kuvataideryhmän opettaja ei haastattelussa kuvannut.

Seurakunta N:n verkkosivuilla luvataan lasten tanssituokioiden kehittävän lasten luovuutta ja motorisia taitoja sekä tukevan yhteyttä Jumalaan, muihin ihmisiin ja omaan itseensä. Lastentanssin ohjaaja luonnehtikin, että toiminnassa on useampi tavoitteiden kerros. Yhden tason muodostivat tanssipedagogiset tavoitteet eli esimerkiksi tiettyjen motoristen taitojen opettaminen. Ohjaajan mukaan tämä taso ei kuitenkaan korostunut samalla tavalla kuin esimerkiksi tanssikoulussa, koska tanssituokioon voi tulla ilman ilmoittautumista ja käydä myös satunnaisesti. ”Todistusten” eli tanssidiplomien antaminen syyskauden päätteeksi on toisaalta tulkittavissa osaksi taidekasvatuksellista agendaa.

Toisen tason muodostivat sosiaaliin taitoihin liittyvät tavoitteet, joita ohjaaja listasi: ”sosiaalisten taitojen harjoittelu, oman vuoron odottamisen taitoa ehkä, oman nimen sanomisen taitoa”. Tähän kytkeytyivät yhteisö(taitee)lliset tasa-arvon, osallisuuden ja saavutettavuuden tavoitteet: ”yhdessä tekemisen meininki on se koko runko, tavallaan se on se isoin tavote, ja se että sun on helppo tulla ja olla, että sä saat olla just se, kuka sä oot”. (Lastanssi_ohj) Syyskauden viimeiselle kerralle kutsuttiin mukaan ryhmäläisten läheisiä kuin tanssikoulun joulunäytökseen ikään, mutta tuolloin myös ”yleisö” sai tulla mukaan tanssimaan. Yhteisötaiteellinen ja taidekasvatuksellinen työote asettuivat rinnakkain.

Kolmantena tavoitteellisena tasona ohjaaja mainitsi hengelliseen sisältöön liittyvät tavoitteet. Näitä ohjaaja ei juurikaan eritellyt haastattelussa. Tulkitsen hengellisten tavoitteiden liittyvän perinteisten uskontopedagogisten tavoitteiden (kuten edellä mainittu rukouksen opettaminen) lisäksi ainakin yksilöiden persoonallisen ”itsen” tukemiseen. Lastentanssin ohjaaja ja kuvataidekurssin opettaja kuvasivat keskenään samanhenkistä voimaistamisen tavoitetta, vaikka kuvataidekurssin opettaja mieltää ryhmäläisten itsetunnon tukemisen sekulaariksi ja lastentanssin ohjaaja ainakin jossain määrin spirituaaliseksi asiaksi.

Meditatiivisen tanssin kurssilla pääosassa olivat spirituaaliset tavoitteet. Ohjaaja muotoili, että tavoitteena on päästä ryhmänä ”meditatiiviseen tunnelmaan, siihen pyhään tunnelmaan”. Kuitenkin hetkittäin spirituaalisten tavoitteiden rinnalle nousivat tanssipedagogiset tavoitteet, kun harjoiteltiin tiettyä askelkuviota ohjaajan johdolla tai ohjaaja peräti tarjoutui jäämään tunnin jälkeen antamaan halukkaille tukiovetusta vaikeassa koreografiassa. Ohjaaja huomioi, että meditatiiviseen tunnelmaan pääsy vaati ”yhteisöllisyyden ja kaikkien mukaan tulemisen”. Hän korosti, että meditatiivinen tanssi ei ole esittävä tanssilaji, ja tunnelmaan pääsyä häiritsee, jos jotkut tarkkailevat sivusta. Tässä

mielessä myös erillinen paneutuminen askelten opetteluun tuki meditatiivista tunnelmaa tanssilanteissa, koska joillain oli tapana mennä sivuun, mikäli he eivät kokeneet osaavansa tanssin askeleita riittävän hyvin. Huolimatta yhteisöllisyyden korostamisesta, ei meditatiivisella tanssilla kuitenkaan ollut varsinaista yhteisötaiteellista, yhteisön kehittämiseen tai vahvistamiseen liittyvää, tavoitetta.

Yhteisöllisyys ja yhteys

Meditatiivisen tanssin ohjaaja kertoi ohjaajan uransa aikana saaneensa osallistujilta palautetta tanssiin liittyneistä spirituaalisista kokemuksista. Tanssijat olivat eri yhteyksissä kertoneet hänelle ”hengellisistä ilmestyksistä, kauneuden kokemuksista, pyhyiden kokemuksista, ajattomuuden kokemuksista on puhuttu. Ja sitten ikään kuin yhteisöllisyyden kokemuksista tai sitten toisaalta näiden tanssien aikana on voinut vahvasti olla niin kun vapaa samalla kun on ollut siinä ryhmässä muiden kanssa.” (Medtanssi_ohj) Kiinnostavaa kyllä, vaikka taideryhmien osallistujat jäivät toisilleen melko vieraiksi (ks. s. 60–61), yhteisöllisyys ja yhteys olivat keskeisiä jäsenyyksiä, joilla haastateltavani nimenomaan meditatiivisen tanssin kurssilta kuvasivat toimintaa. Ajatus tulee esiin kaikissa ryhmän osallistujien haastatteluissa.

Sekä meditatiivisen tanssin että lastentanssin ohjaaja huomioivat käyttävänsä paljon piirimuodostelmaa, joka lastentanssin ohjaajan mukaan jo lähtökohtaisesti luo yhteyttä. Meditatiivisessa tanssissa piiri oli kaikkien tanssien lähtökohta. Piirin merkitystä korosti sen keskelle sijoitettu vettä, kynttilöitä ja kukkia sisältävä malja, jonka ympärillä tanssittiin. Myös osallistujat kokivat, että yhteisöllisyyttä tanssimiseen tuo jo se, ”kun mennään ringissä” (medtanssi_os1). Yksi osallistuja kuvaili:

Tässä on aika jännä vielä se, että vaikka sä oot siinä hyvinkin ittesi kanssa, ja muut pysyy aika vieraina, mutta kuitenkin kun se on piiritanssia, suurin osa, niin kyllä siinä varmaan sekin tekee sitä hyvää vaikutusta ja hyvää oloa, että kuitenkin sä olet siinä yhteisössä. Ja yhdessä. Ja kun tää on seurakunnan toimintaa ja seurakunnan tilassa niin kyllä mä koen, että se on niin kun seurakunnan yhteyttä. Ihmiset voi olla ihan mistä vaan, mutta kyllä mä sen semmosena yhteytenä koen kanssa. Mikä tekee semmosta hyvää oloa myös. (Medtanssi_os2)

Piirissä tanssiminen merkitsi haastateltavalle yhteyttä myös ”pyhän ja seurakunnallisen yhteyden” mielessä. Yhteisöllisyyden ja yhteyden kokemus oli osallistujille syvempi asia kuin pelkkä sosiaalinen yhdessäolo. Osallistujien saattoi olla vaikea eritellä tätä yhteisöllisyyttä, mutta he kokivat sen merkityksellisenä. Yksi osallistuja pohti, että tanssiessa tulee rauhoittava olo, kun ympärillä on ihmisiä, jotka hän koki samanhenkiseksi. Yksi kuvaili meditatiiviseen tanssiin osallistumisen motivaatiotaan sekä Jumalan että ihmisten yhteyteen hakeutumisena, joka mahdollistaa oman kokonaisvaltaisen kasvun:

Kyllä se on se, Jumalan yhteyteen. Mutta myös tiesin, mitä tämä pitää sisällään, kun luin sen, niin tämä yhdessä tekeminen. [...] Tässä viehätti se, että mä tarvitsin tämmöstä omalle kehitykselleni, vielä tässä

iässä tarvii ja paljon, elämänsä loppuun asti. Kyllä siinä on semmonen oma kasvun paikka, kokonaisvaltaisesti, ei pelkästään hengellinen, se on hyvin tärkeä ulottuvuus. (Medtanssi_os3)

Lastentanssin ohjaaja kertoi keräävänsä kirjallista palautetta ryhmäläisiltä aina kauden lopussa. Hänen mukaansa palautteissa korostui tulemisen helppouden ja luontevan hengellisyyden kohtaamisen lisäksi yhdessä olemisen, yhteyden ja yhteisöllisyyden merkitys. Tanssinohjaaja itse koki tanssin olevan ”väline yhteyden ja yhteisön luomiseen”, mutta haastattelemieni ryhmän osallistujien kokemuksissa ei painotu henkinen yhteyden kokemus samalla tavalla kuin meditatiivisen tanssin ryhmässä. Tärkeämpää tämän ryhmän haastateltaville – samoin kuin kuvataidekurssilaisille – oli sekulaari sosiaalisuus ja ihmisten tapaaminen. Kirkkoherran haastattelussa esittämä väite ”taide liimaa ihmiset yhteen” saattoi merkitä taideryhmien kontekstissa molempia: arkista sosiaalisuutta sekä henkissävytteistä yhteyden kokemusta.

”Joogaistuminen” ja taidetoiminta: ruumiin ja hengen yhteys

Colin Campbell kuvaa ”itämaisen” henkisyyden vaikutusta länsimaissa termillä ”joogaistuminen”.²⁰⁶ Aineistoni perusteella joogaistumisen metafora on paikallaan, sillä juuri jooga esiintyi haastateltavien puheissa useita kertoja. Tanssinohjaajista molemmat olivat myös jooganneet, ja toinen heistä toimi sivutyönään joogaopettajana. Joogan merkitystä länsimaissa on käsitelty melko paljon uskontotieteellisessä tutkimuksessa.²⁰⁷ Se, että haastateltavani tuovat esiin monia yhteyksiä, joissa tanssi ja jooga yhdistyvät²⁰⁸, kieli siitä, että eri tanssin muodoilla on potentiaalia täyttää samaa henkisyyden tarvetta ruumiillisen harjoittelun kautta. Meditatiivisen tanssin kurssilaisista ainakin kaksi oli harrastanut tai harrasti myös joogaa.

Myös meditaatio ja mindfulness liittyvät samaan lännen uskonnollisuuden ”itämaistumiseen”. Sekä joogaa, meditaatiota ja mindfulnessia harjoittava meditatiivisen tanssin osallistuja huomioi, että meditaatio on kotiutunut myös kristilliseen kirkkoon: ”Kyllähän tämmöstä, ainakin mä tiedän, että minunkin seurakunnassa on siis kristillistä meditaatiota. Eli että meditaatio-sanaakaan ei koeta enää, että se on jotain Intian vääräuskoisten toimintaa, ja mun mielestä tää tanssihan on hyvin siihen meditatiiviseen perinteeseen liittyvää.” (Medtanssi_os2) Meditatiivisen tanssin kurssin ohjaaja huomioi meditatiivisen tanssin yhteyden mindfulnessiin ja myös sen, että mindfulnessin suosioon on

---

²⁰⁶ Campbell 2007, 18–41.

²⁰⁷ Joogasta ja joogeista Suomessa ks. Broo et al. 2015, 150–154; Ketola 2016, 79–80; Leppävuori 2014.

²⁰⁸ Esimerkiksi lastentanssin ohjaajan oma studio, jonka tuntitarjontaan kuului molempia, tai meditatiivisen tanssin ohjaajan kertomus osallistumisesta meditatiivisen tanssin kurssille espanjalaisessa luostarissa, jossa oli ollut samaan aikaan tarjolla joogaohjausta.

vaikuttanut onnistunut kaupallinen brändäys: ”Joku just sanoi, että seurakunnissa tää vois olla nimellä Christfulness, mindfulness, mä oon miettinyt että se on niin kun vastaava, mutta tää on vielä enemmän, että [kun ei ole] amerikkalaisia sponsoreita takana, niin tää ei leviä samalla lailla.” Samoin kuin Johanna Ahosen tutkimuksessa, tutkittavillani jooga, meditaatio ja mindfulness täydensivät heidän luterilaisuuttaan, eivät asettuneet sille vastakohdaksi.²⁰⁹

Yksi tutkittava otti esiin myös uusien henkisten käytäntöjen mahdollisen vastakkaisuuden kristinuskolle. Hänelle seurakunnan taidetoiminta edusti tässä mielessä turvallista uskonnollisuutta.

Se [että meditatiivisen tanssin ryhmä on luterilaisen seurakunnan toimintaa] tuntu turvalliselta. Mäkin oon semmonen, että mä mietin näitä kaikkia, kun tietenkin meikäläinen on peloteltu sillon nuorena ihan totaalisesti. [...] Silloin jäi se pieni epäily, että mikä sitten oikeesti on sitä turvallista, mihin voi luottaa, että muistan kun se jäi niin mieleen, että kun lopun ajan merkit on just se, että tulee kaikkia näitä epäjumalia ja vääriä profeettoja ja mitä, tiedätkö niin kun nää [naurahtaa], kaikki kauheet ukaasit, että mitä hirvityksiä tapahtuu, ja nythän meillä on kaiken maailman Astral-tv:t ja on kaikkee enkelikurssia ja ties mitä tarjontaa, täähän on mennyt siihen, että sitä on niin paljon sitä tarjontaa sulle, mitä tahansa hengellistä ja meditatiivista ja joogaa, ja joogallakin pelottelivat jossain vaiheessa meitä, että sekun on tiedätkö syntiä [naurahtaa], että se on jostain. Kun tää on tää kirkon juttu, niin se on enempi oikee juttu. (Medtanssi_os4)

Haastateltavan nuoruuden kokemukset herätysliikkeestä saivat hänet suhtautumaan hieman pelokkaasti kasvaneisiin henkisyyden markkinoihin. ”Minkä tahansa hengellisen ja meditatiivisen” tarjonnan kanssa rinnastuva meditatiivinen tanssi olisi periaatteessa voinut kytkeytyä vääränlaiseen uskonnollisuuteen, mutta sen toteutuminen kirkkoinstituution sisällä teki siitä haastateltavan mielessä luotettavaa, oikeaa kristillisyyttä.

Meditatiiviseen spiritualiteettiin liittyy haastatteluissa myös käsite ”hiljaisuus”, joka edustaa ehkä tutumpaa kristillistä terminologiaa kuin meditaatio. Kirkkoherra huomioi, että seurakunnassa ”hiljaisuuteen” liittyvä toiminta kuten viikonloppuretriitit tai lyhyemmät yhteisölliset hiljaisuuden tapahtumat ylittävät ikäryhmien ja työalojen rajoja. Hiljaisuuden nimikkeellä markkinoitu toiminta kiinnosti myös haastattelemani taideryhmäläisiä. Hiljaisuus ja hiljentyminen esiintyvät termeinä myös kuvataidekurssilaisten haastatteluissa, joissa muuten oli vähemmän spirituaalisesti latautunutta puhetta. Ainakin yhdellä kuvataidekurssilaisella oli kokemusta hiljaisuuden retriittiin osallistumisesta. Pari ryhmäläistä tähdensi, että kirkon kuvataidekurssissa on heille tärkeää juuri työympäristön (konkreettinen ja metaforinen) hiljaisuus ja sen myötä työskentelyyn syntyvä levollisuus: ”Tää rauhoittaa sieluakin, kun pääsee tekemään” (kuva_os1). Yksi kuvataidekurssilainen pohti vain puoliksi huumorilla, että ryhmän tarjoama pysähtymisen ja rauhoittumisen mahdollisuus on oikeastaan hänelle tärkeämpää kuin teosten tekeminen: ”Tavallaan se oikeesti kääntyy melkein niinkin

---

²⁰⁹ Ks. Ahonen 2014.

päin, että tulee tänne kahdeks tunniks viikossa ja saa semmosen rauhottumisen, pysähtymisen ja muun, ja sitten siinä vähän niin kun sivutuotteena jopa tulee sitten tiedätkö niitä älyttömän hienoja juttuja [nauraa].” (Kuva_os5)

Se, mikä varsinaisesti yhdisti tutkimaani taidetoimintaa ja joogaa tai muita ”itämisiä” henkisiä käytäntöjä, oli useiden haastateltavien kokemus ruumiillisuuden ja henkisyyden yhdistymisestä toiminnassa. Edellä siteerattujen kuvataidekurssilaisten ajatuksissa tulee esiin, miten konkreettinen piirtäminen ja ”sielun rauhoittuminen” kytkeytyvät toisiinsa. Erityisesti ruumiin ja hengen vuorovaikutus kuitenkin painottuivat tanssiryhmäläisten haastatteluissa.²¹⁰ Meditatiivisen tanssin ryhmäläinen pohti tanssin vaikutusta hyvinvointiinsa ja arvioi sen perustuvan ”kokonaisvaltaisuuteen”:

Mä oon miettinyt sitä, että minkä takia tää juuri tuntuu vaikutukset niin kun parhailta [verrattuna joogaan, taijiin ja mindfulnessiin], että mä luulen että tää vaikuttaa jollain tavalla niin kokonaisvaltaisesti. Koska siinä on se kehollinen liike koko ajan niin se vaikuttaa koko kehoon, niin kun fysiikkaan, mutta sitten se meditatiivinen tila ja semmonen hoitava musiikki vaikuttaa myös päähän ja sieluun ja ihan kaikkeen. Se on aivan hämmästyttävää. (Medtanssi_os2)

Mielen, ruumiin ja hengen kokonaisvaltaisuus on ajatus, jota on pidetty uudessa henkisyudessa keskeisenä (ns. holistinen spiritualiteetti).²¹¹ Sama haastateltava totesi, että meditatiivinen tanssi ”on semmosta hartaudenharjoitusta myös ja rukousta, kehollista rukousta niin kun sitä varmaan sanotaankin.” (Medtanssi_os2) Meditatiivisen tanssin ohjaaja selitti, että tanssiliikkein ja -elein voidaan tuoda metaforisesti ”joku oma yksilöllinen asiamme siihen keskusmaljan luo, joka symboloi voimaa, jumaluutta, ikään kuin alttaria, niin tuodaan ikään kuin Kristuksen kannettavaksi”. (Medtanssi_ohj) Joidenkin tanssien koreografioissa vuorottelivat piirin kehällä kiertäminen ja piirin keskustassa olevan maljan lähestyminen, ja joissain tehtiin myös käsien ojennus tai kumarrus keskusmaljaa kohti ikään kuin palvovana eleenä. Kehon liikkeen voi ajatella kuvastavan näissä koreografioissa mielen tai sielun keskittymistä jumaluuteen. Lisäksi pelkkä liikkuminen voi meditatiivisen tanssin ohjaajan mukaan auttaa mieltä ”käsitlemään” asioita. Toinen yksinkertainen, ruumiillisuutta ja spirituaalista yhdistävä käytäntö oli lastentanssissa toistunut loppurukous, jossa siliteltiin omaa tai lapsen kehoa eri puolilta ja pyydettiin samalla Jeesuksen siunausta ”edestä”, ”takaa” ja ”sivulta”. Lastentanssin ohjaaja kertoi useiden osallistujien kokeneen tämän rukouksen merkitykselliseksi: ”ihmiset [sanovat] että ihanaa kun tehtiin se rukous missä tehtiin, siunattiin edestä ja takaa tai muuta, että ihmiset myös sanoo sen että tää oli tosi hyvä, tai vievät sen mukanaan myös kotiin”. (Lastanssi_ohj)²¹²

²¹⁰ Tanssista uskonnollisena tai spirituaalisena ruumiillisena käytäntönä ks. McGuire 2007, 195–197.

²¹¹ Ks. esim. Sointu & Woodhead 2008.

²¹² Rukoukseen liitetyistä ruumiillisista ja taiteellisista käytännöistä ks. Wuthnow 2003, 83–93, 97–99.

Taide, toinen todellisuus ja uskonnollinen kokemus

Robert Wuthnow on tarkastellut tutkimuksessaan, miten taiteilijoiden ja taidetta vakavasti harrastavien amerikkalaisten uskonnonharjoitus ja taiteen tekeminen ovat erottamattomasti kytköksissä.²¹³ Myös haastattelemani tanssinohjaajat puhuivat tanssimisesta ja ylipäättään taiteesta hyvinkin spirituaaliseen sävyyn:

Mulle tanssi on niin kun elämä. Se on se mitä mä hengitän. [...] Sillon, kun mä pääsen tuottaan liikettä ja oon niin kun elossa siinä mun koko kehon, mielen, sielun, hengen yhteydessä, niin mä oon kokonaisempi. Ja silloin kun mä oon kokonaisempi itsessäni, mun on paljon helpompi olla yhteydessä muiden ihmisten kanssa. (Lastanssi_ohj)

Taiteen kautta päästään eri ulottuvuuksiin ja eri tiloihin ikään kuin tässä ajassa. Taide on jollakin lailla väline kokea hengellisyyttä. Yks mun tuttu pappi joka toimii itse asiassa Kristiyyhteisössä elikkä niin kun antroposofisena pappina, niin hän sanoi, että heidän seurakuntaan on tullut paljon taiteilijoita, ja kun hän on keskustellu heidän kanssa, niin hän on huomannut, että se on niin helppo että he ymmärtää heti mistä hän puhuu, kun hän puhuu hengellisyydestä ja hengellisistä kokemuksista, että se on taiteilijoille helppoo koska ikään kuin eletään samassa maailmassa. Jossain tän fyysisyyden ulkopuolella. (Medtanssi_ohj)

Lastentanssin ohjaajalle tanssi oli mystisellä tavalla osa häntä ja mahdollisti kokonaisen itseyden. Meditatiivisen tanssin ohjaaja piti taidetta väylänä hengelliseen kokemukseen, ja ajatteli taiteilijoilla olevan erityinen kyky kokea ”tämän fyysisyyden ulkopuolella” olevia kokemuksia. Kuvataideopettaja ei mieltänyt taidetta näin spirituaalisesti, joskin hän puolestaan oli kiinnostunut uskonnollisten aiheiden käsittelystä omissa teoksissaan. Yksi kuvataidekurssilainen (kuva_os2) kuitenkin huomioi, että piirtämisessä voisi olla potentiaalia hengelliseen kokemukseen.²¹⁴ Tutkimallani kurssilla tavoitteet olivat enemmän piirustustekniikkaan liittyviä, jolloin tällaisten kokemusten syntyminen oli vähemmän otollista.

Wuthnow huomioi, että yksi yhtymäkohta henkisyiden ja taiteiden välillä on transsendentin kokemuksen korostus.²¹⁵ Meditatiivisen tanssin kurssin haastateltavat puhuivat tanssin kautta saavutettavissa olevasta erityisestä ”tilasta” tai kosketuksesta johonkin tuonpuoleiseen todellisuuteen. Meditatiivisen tanssin ohjaajan mielestä tällainen arjesta poikkeava mielentila oli esiintyvän taiteilijan työhön olennaisesti kuuluva asia, josta myös amatööri voi meditatiivisessa tanssissa saada maistiaisen.

Mä oon ajatellut että, tai mikä onkin tän pyhän tanssin se jännittävä asia, että sun ei tarvii olla treenattu tanssija, fyysisesti ja teknisesti osaava, niin silti sä pääset kokemaan niitä samoja kokemuksia mitä mahdollisesti esiintyvä tanssitaiteilija kokee tehdessään viimeisteltyjä liikkeitä ja mennessään ikään kuin siihen tilaan, mihin tanssin kautta voi mennä. Se on mun mielestä tän pyhän tanssin se mieletön juttu että koska mä itse koen, [...] että mitä maailmoja siinä [esiintyessä] tavoittaa, niin pyhän tanssin harrastamisessa voi päästä niihin samoihin kokemuksiin. (Medtanssi_ohj)

²¹³ Wuthnow 2003; ks. myös McGuire 2007, 191.

²¹⁴ Tämä teema on esillä australialaisten naisten kuvataideryhmää tutkineen Karin Mackayn (2014) aineistossa, jossa naiset liittivät kuvataiteen tekemisen prosessiin meditaation ja muuntuneen tietoisuuden tilan ja kokivat, että taide saattoi heidät yhteyteen itsessään piilevän jumalallisuuden kanssa.

²¹⁵ Wuthnow 2003, 71–72.

Ohjaajan mukaan nimenomaan ruumiillinen liike on tanssissa väylä transsidenttiin kokemukseen. Kurssilaiset kertovat samantyyppisistä havainnoista: tanssiessa pääsee ”toiseen ulottuvuuteen [...] arjesta ihan erilaiseen maailmaan” (medtanssi_os3). Ryhmäläiset nostavat lisäksi esiin rytmin, keston ja toiston merkityksen. Yksi meditatiivisen tanssin osallistuja kuvaili, että kun yhdessä toistetaan samaa liikettä musiikin rytmissä useita minuutteja kestävän kappaleen ajan, niin muut ajatukset katoavat ja ”siinä alkaa tuntua se semmonen yhteisen tunnelman kohoaminen” (medtanssi_os5). Tämä haastateltava oli ammatiltaan tanssija ja yhtyi tanssinohjaajan ajatukseen siitä, että myös ammattitanssijan kokemukseen kuuluu hetkiä, jotka vievät ”täydellisesti johonkin toiseen maailmaan”.

Yksi meditatiivisen tanssin osallistujista eritteli pitkästi yhteisen liikkeen, toiston ja erityisesti rytmin merkitystä. Haastateltavan puheeseen tiivistyy luontomystiikkaa, ajatuksia musiikista ja rytmistä perustavanlaatuisen henkisen tilan saavuttamisen välineenä, sekä käsitys nyky-yhteiskunnan korruptoivasta vaikutuksesta ”luonnolliseen” ihmiseen:

Mä rakastan sitä virtaavaa, mikä sen tanssin nimi nyt olikaan²¹⁶ niin erityisesti sen tyyppistä, missä tosiaan [ohjaaja] sanoikin että musiikki virtaa ja liike virtaa. Ja kun se toistuu se sama, niin siihen kaikki aika lailla pääsee mukaan, että se on niin kun yhteinen liike. Varmaan se tunne, mikä siitä tulee, on just se koko luomakunnan rytmi ja elämän rytmi, että pääsee osaks semmosta luonnollista rytmiä. Mikä puuttuu tuolta [viittaa kädellään kirkon ulkopuolelle], kun sehän on semmosta tökkivää se [naurahtaa] arkipäivän rytmi, niin kun koko päivän [...] mutta sitten, kun sä pääset siihen semmoseen ikiaikaiseen, se on aika mystistä. [...] Juuri nimenomaan koko luomakunnan rytmi, koska luonto on mulle tosi tärkeä. Ja myös semmonen meditatiivinen paikka, rukouksen paikka ja hyvän olon paikka, niin just tommonen missä ihan tuntee sen veden virtaavan tai jonkun muun semmosen perusrytmin luonnossa, minkä osa me ollaan. Että siihen kun pääsee, niin se on ihanaa. [...] Pääsee johonkin semmoseen perustavaan tilaan, mikä on meille luonnollista. Mutta josta me tässä nykivässä yhteiskunnassa joudutaan [naurahtaa] koko ajan niin toisenlaiseen rytmiin, kun mitä ehkä meidän henki ja ruumis oikeesti kaipais. (Medtanssi_os2)

On huomattava, että kaikilla meditatiivisen tanssin ryhmäläisillä ei ollut tällaista tanssimiseen liittyvää transsidentssikokemusta. Pari osallistujaa sanoi, että on vaikea irtautua sisäsyntyisestä oikein tekemisen tarpeesta ja lakata kiinnittämästä huomiota vaikka siihen, tekeekö väärällä jalalla.

Myös kirkkoherra antoi taiteelle tehtävän uskonnollisen kokemuksen välittäjänä:

Kun puhutaan Jumalasta, sanat jää kesken. Sillon taide tulee apuun. Kun puhutaan hääparille rakkaudesta, sanat jää vaillinaisiksi. Mutta sitten se taide-elämys mikä siellä tulee, antaakin siihen kenties sen lisän. Kenties se laulu, jonka ystävä laulaa tai runo, joka siellä luetaan tai joku muu, joka on irti tästä puheesta, proosasta. Jotain joka tuokin siihen aivan uuden elementin, niin voikin olla se, joka puhuttelee nimenomaan Jumala-kokemuksena. [...] Taide jatkaa siitä, mihin meidän sanat jää, kun puhutaan Jumalan kokemisesta. Sen takia se on minusta luovuttamatonta seurakunnassa. [...]

Kirkkoherran mukaan taide voi tarjota spirituaalisia kokemuksia, jopa ”Jumala-kokemuksia”. Robert Wuthnow’n tutkimuksessaan siteeraamat papit ajattelevat samanhenkisesti: taiteella

---

²¹⁶ Haastateltava viittaa *The River Is Flowing* -nimiseen kappaleeseen.

voi ilmaista ”Jumalan mysteeriä”.²¹⁷ Uskonnolliset kokemukset ovat (myös) kulttuurisesti konstruoituja: niissä kietoutuvat monimutkaisella tavalla yhteen eletty kokemus ja siitä kertominen.²¹⁸ Ajattelen, että käsitys taiteen mahdollistamista uskonnollisista kokemuksista on kulttuurinen narratiivi, johon on helppo liittyä – mutta silti esimerkiksi tanssin tarjoamat spirituaaliset kokemukset ovat elettyinä tosia ja voimakkaita. Se, tuleeko kokemus tulkituksi tanssimiseen kuuluvaksi erityispiirteeksi vai uskonnolliseksi transsendenssikokemukseksi, riippuu kontekstista ja tulkitsijasta.

Taide parantaa: itsetuntemus, terveys, hyvinvointi ja merkityksellisyys

Jos yhteys toisiin oli haastateltaville keskeistä erityisesti meditatiivisessa tanssissa, olivat itsetuntemus ja yhteys itseen yhtä lailla merkittäviä. Myös itsetuntemus oli esillä erityisesti meditatiivisessa tanssissa ja lastentanssin kohdalla ohjaajan haastattelussa. Lastentanssin ohjaajalle tanssiminen merkitsi yhteyttä itseen ja pyhyyteen itsessä, jopa pienen lapsen kohdalla: ”[Tanssin] tarkoitus on nimenomaan auttaa esimerkiksi jopa pientä lasta yhteyteen itsensä kanssa ja myös vuorovaikutussuhdetta sen vanhemman kans vahvistaa, eli ihan tämmöstä perheen yhteyttä vahvistaa, mutta myös lapsen tavalla myös semmoseen pyhään, pyhän ymmärtämistä ja kuulostelua omassa itsessä.” (Lastanssi_ohj) Lastentanssin osallistujat eivät niinkään pitäneet esillä tätä ajatusta.

Itsetuntemuksen merkitys tuli esiin erityisesti sellaisissa haastatteluissa, joissa taideryhmään osallistuja eli vakavan sairauden kanssa. Haastattelemistani meditatiivisen tanssin ryhmäläisistä kaksi kertoi vakavista pitkäaikaissairauksista. Sairaus oli toiminut heille kimmokkeena ryhmään tulemiseen. Toiselle tanssiryhmään osallistuminen edusti paitsi itsetutkistelun ja henkisen kasvun mahdollisuutta sairauden jälkeen, myös ”tuuletusta” sekä ”uutta ulottuvuutta ja uudenlaisten ihmisten kanssa”. Toinen haastateltava odotti haastatteluhetkeä tietoa syövän leviämiseen liittyvien tutkimusten tuloksista. Hän oli elänyt syövän kanssa erilaisia vaiheita useiden vuosien ajan. Hänelle tanssiryhmään tuleminen oli tapa tutustua omaan ruumiiseen uudelleen. Meredith McGuire kertoo syöpäsairaasta kuvataiteilijanaisestä, joka hoiti itseään improvisoidulla tanssilla.²¹⁹ Haastateltavalleni tanssiminen edusti samankaltaista kokonaisvaltaista itsen hoitamisen menetelmää:

Se on vaan jännä, kun oma kroppa joka on, sää oot ajatellu että se on se sun oma kroppa, niin kun se joutuu kärsiin jostain tämmösestä, että tulee ensinnäkin se että sä et pysty hallitsemaan jotain sun jalkaterää, tai sitten esimerkiksi toi kortisonilääkitys on semmonen, että se kerta kaikkiaan [vie] sun kropan pois sun hallinnasta, että mä olin aivan paksu ja mun teki vaan mieli syödä koko ajan, no nythän minä oon jo

---

²¹⁷ Wuthnow 2003, 68–69.

²¹⁸ Bender 2007.

²¹⁹ McGuire 2008, 126–128.

laihtunut hirveesti mutta kuitenkin. Oli niin kun eri ihminen sillon. [...] Tekee mieli ajatella, että tämmösen tanssin kautta vois päästä lähemmäs taas sitä omaa kroppaansa. Ja samalla kokee jotain tietysti tämmöstä henkistäkin juttua, että se oli se ajatus, miksi mä tänne tulin. (Medtanssi_os4)

Tanssiin liittyi haastateltavalla monta ruumiinkuvaan ja ulkonäköön kuuluvaa asiaa, kuten pitkän kiharan tukan hulmuaminen tanssiessa. Nyt haastateltavan hiukset olivat lähteneet, ja hän koki sen vaikuttaneen koko persoonaan. Haastatteluhetkellä hän oli saanut liikkuvuutta takaisin, mutta koki joidenkin jäsenten hallinnassa edelleen puutteita. ”Tanssissa tahdoin oppia tuntemaan kroppani hyvän kautta”, hän muotoili.

Haastateltavat ajattelivat taiteen edistävän myös mielen hyvinvointia. Lastentanssin ohjaaja sanoi, että hänelle tanssi merkitsee oikeastaan ”empatian tekniikkaa”, ja tanssin ohjaaminen oli pohjimmitaan mielenterveyden edistämistä.

Etä sillä on tosi paljon isommat merkitykset kun vaan se, että tehdään tässä jotain liikkeitä. [...] Mä koen itse, että mä teen mielenterveystyötä [naurahtaa]. [...] Mun mielestä taide on nimenomaan väylä johonkin sellaseen, oli sitten se väylä sillai että tavottaa jotain hyvää itsessä tai sitten jotain vaikeeta, niin se joka tapauksessa liittyy ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. (Lastanssi_ohj)

Taidekurssin opettaja käsitteellisti ensimmäisessä kohtaamisessamme taidekurssin ”parantavana toimintana”, jollaista diakoniatyöntekijä pyrki hänen mukaansa seurakuntaan tuomaan. Pyysin häneltä tarkennusta tälle haastattelussa. Hän vetosi ajatukseen, että yhdessä tekeminen on ”voimaannuttavaa ja parantavaa”. (Kuva_ohj) Tässä hyvinvointi liittyy enemmän sosiaaliseen kuin mielenterveydelliseen ulottuvuuteen. Kaiken kaikkiaan haastatteluissa esiintyvä käsitys taideryhmien tuottamasta hyvinvoinnista oli monitahoinen ja kokonaisvaltaisuutta korostava.

Muutama haastateltava puhui taideryhmään osallistumisesta työstä palautumisen keinona. Näin koki esimerkiksi yksi kuvataidekurssilainen, jolle kurssin aika ja tila edustivat elpymishetkeä työpaikan ja kotitöiden muodostaman kuormituksen välissä:

Yks kerta oli jotenkin hirveen hektinen työpäivä, ja sitten mä tossa matkalla ajattelin, että ”vitsi, mä en jaksa mennä sinne, mä meen vaan kotiin”, ja sitten mä tossa pari pysäkkiä ennen ajattelin, että ”no, aivan varmasti menen että mua ei odoteta kotiin pariin tuntiin, että hulluhan mä oon, jos mä sinne [naurahtaa] kotiin meen ja nyt en käytä sitä omaa aikaani”, ja sitten kun tuli tänne ja piirtelee sen pari tuntia niin kotiin saatiin sitten paljon rauhallisempi äiti, kun oikeesti paria tuntia aikaisemmin. (Kuva_os5)

Yksi meditatiivisen tanssin osallistuja perusteli tarvettaan hakea omaa hyvinvointia tukevia vapaa-ajan harrastuksia, koska koki työelämän kiireiseksi ja stressaavaksi. Meditatiivisen tanssin ohella hän kävi mindfulness-harjoitustunneilla ja harrasti myös joogaa ja taijia. Hän sanoi voivansa suositella meditatiivista tanssia kaikille, jotka haluavat pitää huolta itsestään ja kaipaavat tukea jaksamiseensa. Hän kertoi tuntevansa meditatiivisen tanssin ”hyvän vaikutuksen” välittömästi. Vaikka töistä tanssiryhmään tullessa olisi väsynyt ja huono olo, aiheuttaa tanssiminen tunteen, että ”kaikki on hyvin” (Medtanssi_os2). Myös toinen

kuvataidekurssilainen puhui kokemuksesta, että ryhmään tulo rauhoittaa mielen työpäivän jälkeen:

Mä koen tän nyt hyvin tärkeeks, tarpeelliseks, siis enemmän kuin vaan että mä niin kun käyn harrastamassa täällä. En mä tiedä tuleeks se sen kautta, että tää paikka on nyt ainakin sellanen, missä pystyy hirveen nopeesti nollaamaan kaikki työasiat. Sillä tavalla nyt koen tän tärkeäks itselleni. Jotenkin aina hämmästyin sitä kun lähden täältä pois, että ei oo totta, että todella ei jää mikään pyörimään mieleen niin kun työpäivän jälkeen saattaa jäädä pyörimään. (Kuva_os3)

Yllä siteerattu kuvataidekurssilainen tähdensi, että taideryhmään osallistuminen merkitsee hänelle enemmän kuin pelkkää harrastusta. Harrastuksen käsitteen äärelle on syytä pysähtyä. Viittasin tutkielmani alussa Mira Karjalaisen huomioon, että harrastustoiminta tarjoaa ikkunan uskonnollisten käytäntöjen tarkastelemiseen.²²⁰ Esitänkin, että seurakuntien taideryhmiin osallistuminen ei oikeastaan kenenkään haastateltavani tapauksessa ole ”vain harrastamista”. Monille osallistujille taideryhmä oli hyvin merkityksellinen ja erityinen oman elämän kokonaisuudessa. Tätä kuvastavat esimerkiksi seuraavat haastateltavien sanomiset:

Mun mielestä se on aivan ihanaa. Se jotenkin on ihan erilaista kuin mikään muu mitä mä oon tehnyt, ikinä. (Kuva_os1)

Tosi ilonen ja onnellinen oon, että tulin tänne. On ollut kyllä yks parhaita päätöksiä pitkään aikaan, ja mä oon nyt miettinyt, että vitsi mikä voimavara tähän syksyyn. [...] Mä oon oikeesti ihan älyttömän onnellinen, en mä ajatellut sillai, jotenkin mä syksyllä ajattelin että no, mä nyt lähden kokeileen ja en mä varmaan sinne kuitenkaan edes ehdi ikinä ja jotenkin vähän [nauraa] silleen että no, katotaan nyt, mutta sitten musta on ihana huomata että kuinka tärkeä tästä on tullutkin. (Kuva_os5)

Jotenkin on yllättynyt, että kuinka paljon se tuokaan väriä siihen arkeen tai että kuinka kiva on ja sitten jos ei pääse niin harmittaa. (Lastanssi_os4)

Oikein ilonen että mä tulin, todella. Mä koen että tää oli nyt kaikkien pohtimisten ja pohtimatta jättämisten, ihan oikeassa paikassa olen. Mä koen olevani oikeassa paikassa tällä hetkellä. (Medtanssi_os3)

Palataan vielä lopuksi kirkkoherraan: levittykö evankeliumi siis taideryhmissä? Mikäli evankeliumilla tarkoitetaan sanallista julistusta kristinuskon sanomasta, vastaus on ehkä pääsääntöisesti ei. Mikäli taas ajatus laajennetaan koskemaan spirituaalisten kokemusten, yhteyden kokemisen tai kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin lisääntymisen mahdollisuutta, niin taideryhmät ehdottomasti tarjoavat foorumin siihen – erityisesti naisille. Haastattelunsa päätteeksi kirkkoherra antoi taiteelle suorastaan perinteistä sanallista julistusta korvaavan tehtävän:

Ja sehän tässä on, että kun hengellisyys on paljon laajempi käsite kuin me ajatellaan. Ja hengellisyys ja henkisyys ei katoa mihinkään, vaan ne lisääntyy. Sen ehkä voi vielä sanoa, että taide on ehkä täällä [L:n seurakunnan] alueella se keino, millä me kohdataan kirkosta irrallaan olevat väet. Se on se ainoa keino. Koska meidän niin sanottu puheen sisältö ei siihen riitä tai kosketa. Mutta se hengellisyyden ja henkisyyden kaipuu voi tulla sitten taiteen kautta. (Khr)

---

²²⁰ Karjalainen 2018, 274.

Kirkkoherran mukaan taiteen avulla voi tavoittaa myös niitä, joilla ei ole kiinteää suhdetta evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja sen oppiin. Kirkkoherra liittyy haastattelukatkelmassa näkemykseen, että postsekulaarissa yhteiskunnassa hengellisyys ja henkisyys eivät ole katoamassa vaan lisääntymässä. Ehkä taideryhmissä ei olekaan niin tärkeää välittää evankeliumia kuin hengellistä tai henkistä kokemusta, johon kukin voi liittää sellaisia sisältöjä kuin haluaa.

Yhteenveto ja pohdintaa

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut seurakuntien osallistavaa, ryhmämuotoista taidetoimintaa etnografisen tutkimuksen keinoin, havainnoimalla kolmea taideryhmää pääkaupunkiseudun seurakunnissa ja haastatteleamalla niiden osallistujia, ohjaajia sekä kirkkoherraa. Yksi ryhmistä edusti kuvataidetta ja kaksi tanssia. Tutkimiini ryhmiin osallistujat olivat pääsääntöisesti eri elämäntilanteissa olevia naisia ja yhdessä ryhmässä lisäksi heidän lapsiaan. Haastattelemani 14 osallistujaa – jotka eivät toki edusta kaikkia ryhmiin osallistuneita – olivat vanhempain- tai hoitovapaalla, työssä tai eläkkeellä. Suuri osa asui toimintaa järjestävän seurakunnan alueella, mutta osa myös matkusti taideryhmään kauempaa. Toimintaan osallistujista kaikille ei ollut suurta merkitystä sillä, että taideryhmät olivat seurakunnan toimintaa. Merkittävää oli, että sisältö oli kiinnostavaa itselle, toiminta oli ilmaista ja sinne oli helppoa päästä. Nämä samat syyt kulttuuritoimintaan osallistumiselle korostuvat myös Soka et al. tutkimuksessa kuntien kulttuuritoiminnasta.²²¹

Haastateltaviani motivoi osallistumaan ensisijaisesti kiinnostus taiteeseen, mutta myös uskontoon ja henkisyyteen liittyvät vaikuttimet kuten mahdollisuus tarjota lapselle kontakti seurakuntaan tai halu tutustua omaan kehoon tanssimisen kautta. Haastateltavani korostivat ryhmään osallistumisen suurta merkitystä itselleen. Seurakunnan taideryhmässä käyminen toimi oman ajan ja tilan ottamisena kiireisessä arjessa, työstä palauttavana, itsetuntemusta lisäävänä, uusien taitojen oppimisena ja mielekkäänä sosiaalisena kiinnekohtana eläkkeellä tai vanhempainvapaalla. Ryhmät osoittautuivat keskenään erilaisiksi painotuksiltaan: siinä missä kuvataidekurssilla sekä ohjaajalla että osallistujilla oli enimmäkseen taidepedagogiseen harjaantumiseen liittyviä tavoitteita, meditatiivisen tanssin kurssilla sekä ohjaajat että osallistujat korostivat henkisiä tavoitteita kuten meditatiivista tunnelmaa, rauhoittumista ja itsetuntemusta. Ryhmien yhtäläisyyksiä ja eroja olen koostanut taulukkoon 1.

Taideryhmässä käyminen oli osallistujille selvästi *harrastus*. Harrastaminen ei kuitenkaan ole välttämättä pintapuolista tai kevyttä, vaan harrastustoiminta voi toimia väylänä henkiseen kehittymiseen ja arkisen uskonnollisuuden tai henkisyyden harjoittamiseen.²²² Robert Wuthnow luettelee runsaasti esimerkkejä amerikkalaisten spiritualiteetin ja uskonnonharjoituksen yhdistymisestä erilaisiin taideharrastuksiin.²²³ Suomenkin kontekstissa kaivattaisiin laadullista tutkimusta (taide)harrastusten spirituaalisista merkityksistä harrastajille myös sekulaareissa ympäristöissä.

---

²²¹ Soka et al. 2014, 44–46.

²²² Karjalainen 2018, 274; arkisesta uskonnollisuudesta Ammerman 2007; 2013.

Kuvataidekurssi	Lasten ja perheiden tanssituokiot	Meditatiivinen tanssi
taide painottuu	taide ja spirituaalisuus yhdistyvät ja vuorottelevat	spirituaalisuus painottuu
ohjaajan tavoitteet taidepedagogisia ja yksilöiden itsetunnon tukemiseen liittyviä	ohjaajan tavoitteet taidepedagogisia, spirituaalisia, yksilöitä ja yhteisöä tukevia	ohjaajan tavoitteet spirituaalisia, meditatiiviseen tunnelmaan liittyviä
tyypillinen osallistuja: keski-ikäinen nainen	tyypillinen osallistuja: nuorehko äiti lapsen kanssa	tyypillinen osallistuja: keski-ikäinen nainen
osallistujien motiivina harrastus, oma harjaantuminen taiteessa	osallistujien motiivina harrastus, lapsen taidekasvatus, lapsen uskontokasvatus	osallistujien motiivina itsetuntemus, rauhoittuminen, kehotuntemus taiteen kautta
osallistuja voi kilpailuttaa	osallistuja voi kilpailuttaa	osallistuja ei voi kilpailuttaa
osallistujat asuvat lähellä	osallistujia sekä läheltä että kaukaa	osallistujia sekä läheltä että kaukaa

Taulukko 1. Tutkimieni taideryhmien yhtäläisyyksiä ja eroja.

Tutkimukseni mukaan seurakunnat tarjoavat taidetoimintaa ainakin seuraavista syistä: 1) Sillä saa lisää aktiivisia jäseniä ainakin kävijätilastojen kaunistukseksi, ja he voivat innostua osallistumaan muuhunkin kuin taidetoimintaan. 2) Taidetoiminta on yksi kirkon toiminnan uudistamisen muoto, johon kuuluu ruumiillisuutta, toiminnallisuutta ja osallistamista. 3) Se on tapa integroitua yhteiskuntaan, olla mukana ihmisten arjessa – yhtenä taide- ja kulttuuripalveluiden tarjoajana muiden joukossa. Tutkielma osoittaaakin, että seurakuntia on mielekästä tarkastella osana taiteen ja taidekasvatuksen palvelujärjestelmää. On kuitenkin tärkeää huomioida, että tutkimukseni tulokset seurakuntien edistysmielisyydestä, ihmisten mukaan kutsumisesta ja arkeen liittymisestä koskevat nimenomaan pääkaupunkiseudun seurakuntia, vieläpä tiettyjä kaupunginosia. Niitä ei voi yleistää muualle Suomeen. Jatkossa tarvittaisiinkin myös kvantitatiivista tutkimusta seurakuntien taidetoiminnasta sen

²²³ Wuthnow 2003, 56–57.

selvittämiseksi, millaista toiminta on ja mitkä seikat sen järjestämiseen vaikuttavat esimerkiksi harvaan asutuilla alueilla.

Tutkimukseni rajoituksena pidän sitä, että haastateltaviksi oletettavasti valikoituivat innokkaimmat henkilöt, joille toiminnalla oli suuri merkitys. Jotkut haastateltavat ilmoittautuivat vapaaehtoisiksi, koska halusivat tukea tiedettä tai yliopisto-opiskeluun liittyvää työtä; jotkut heistä totesivat tietävänsä kokemuksesta, että voi olla vaikeaa saada tutkimushaastateltavia. Näin ollen haastateltavien joukossa ovat mahdollisesti yliedustettuina tutkimusmyönteiset ja korkeasti koulutetut henkilöt. Haastateltaviksi ei ollut mahdollista saada esimerkiksi taideryhmään osallistumisen keskeyttäneitä tai kertaluontoisesti kokeilemassa käyneitä. Näissä olosuhteissa aineistoni tuottaa tietoa pääosin taidetoimintaan osallistumiseen liittyvistä positiivisista merkityksistä. Toimintaan pettyneet tai sen vähämerkityksiseksi kokeneet joko ovat arvattavasti keskeyttäneet osallistumisensa tai eivät ilmoittautuneet halukkaiksi haastatteluun. Jatkossa seurakuntien taidetoimintaa kannattaisi tutkia etnografisella otteella myös pitkäkestoisemmin ja pyrkiä tavoittamaan niitäkin osallistujia, jotka eivät ole kokeneet toimintaa itselleen kiinnostavaksi. Pitkäjänteisellä etnografisella työllä voisi päästä käsiksi myös seurakuntien taidetoimintaan liittyviin päätöksenteko- ja suunnitteluprosesseihin esimerkiksi varjostamalla²²⁴ toiminnasta päättäviä henkilöitä ja taidetoiminnan ohjaajia.

Kuten tutkielmani alussa kuvasin, osallistavan taidetoiminnan käyttämisen yhteiskunnan eri sektoreilla nähdään edistävän kansalaisten hyvinvointia. Hyvinvoinnin tukeminen on tutkimustulosteni mukaan myös yksi seurakunnan taideryhmien päämäärä. Tutkittavani tähdentävät hyvinvoinnin kokonaisvaltaisuutta, johon kuuluu sekä ruumiin ja mielen hyvinvointi että syvempi henkinen ulottuvuus. Sointu ja Woodhead kutsuvat näiden ulottuvuuksien yhteenkietoutumista korostavaa henkisyyttä ”holistiseksi spiritualiteetiksi”.²²⁵ Lisäksi tutkimuksessani korostuu hyvinvoinnin sosiaalinen luonne: se syntyy yhteen tulemisesta ja yhdessä tekemisestä. Teemat ovat tuttuja taiteen hyvinvointivaikutuksia käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta²²⁶ lukuun ottamatta spirituaalista hyvinvointia, joka on jäänyt lähes täysin sivuun suomalaisessa tutkimuksessa. Tutkimukseni osoittaa taiteen ja hyvinvoinnin suhteesta piirteen, jota olisi syytä tutkia lisää.

Tutkimusajankohtanani kumpikin tutkimistani seurakunnista tuotti naisille suunnatun hyvän olon tapahtuman. Tavallaan taidetoiminta kuuluu samaan kategoriaan. Tällaisten

---

²²⁴ Czarniawska 2007.

²²⁵ Sointu & Woodhead 2008.

²²⁶ Taiteen vaikutuksista ks. esim. Laitinen 2017.

toimintojen kautta seurakunnat ovat liittyneet uuteen henkisyyden diskurssiin, jossa palvelullaan yksilön kokonaisvaltaista hyvinvointia, ja ottaneet myös käyttöön sellaisia henkisyyden elementtejä kuin kristillinen jooga tai meditaatio. Näin kirkko asettuu yhdeksi toimijaksi ”wellness-markkinoilla”²²⁷ – kuitenkin sellaiseksi toimijaksi, jolla on toistaiseksi varaa myydä tuotettaan puoli-ilmaiseksi tai tarjota sitä maksutta. Seurakunnan taide- ja taidekasvatustalvueluita subventoidaan verovaroilla niin vahvasti, että kuluttajan ei tarvitse maksaa niistä markkinahintaa. Tässä mielessä toiminta on otteeltaan diakonista – tai hyvinvointivalttiollista, näkökulmasta riippuen.

Kuvasin tutkimukseni alussa, miten sekä uusia henkisiä virtauksia että taiteen ja taidekasvatuksen järjestelmää on kritisoitu tasa-arvon ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmien puutteesta, joskin eri näkökulmista. Henkisyyden on nähty muodostavan eräänlaisen supermarketin, josta kuluttaja-yksilö voi poimia itseään miellyttäviä palveluita ja uskomuksia minäprojektinsa tueksi.²²⁸ Taideinstituutioita taas on arvosteltu siitä, että ne jättävät suuren osan ihmisistä ulkopuolelle. Taideharrastukset voivat olla kalliita, ja ’taide’ jo terminä voidaan kokea elitistiseksi.²²⁹ Tämän tutkimuksen tulosten mukaan seurakunta on paikka, jossa on tarjolla avointa ja monille helposti saavutettavaa taidetoimintaa. Maksuttoman toimintansa ja koko maan kattavan verkostonsa takia seurakunnilla on potentiaalia olla kirjaston kaltainen tasa-arvoinen kulttuuripalveluiden järjestäjä.²³⁰

Jossain määrin taideryhmien kaltaisen harrastustoiminnan tarjoaminen seurakunnassa on epäilemättä osoitus kirkon sekularisoitumisesta. Toisaalta se on myös osoitus taiteen ”uskontoistumisesta”. Kun taide viedään taideinstituutiosta osaksi muiden instituutioiden toimintaa, taiteen käytännöt ja menetelmät ikään kuin valuvat taideinstituutiosta ulos. Samaan aikaan muiden instituutioiden asiat, kuten kirkon tavoitteet, valuvat osaksi taidetta. Prosessia voi käsitteellistää Grace Davien kuvaamana de-differentiaationa.²³¹ Tämä ei kuitenkaan ole sopuisaa tai ongelmattonta. Erityisesti taidetoiminnan ohjaajat kuvaavat haastatteluissa kohtaamaansa hämmennystä siitä, että instituutiot astuvat toistensa tilaan: taide ei ole keskeistä seurakunnassa ja taidemaailmassa taas ei oikein ole tilaa uskonnolle. Tämä instituutioiden toiminta-alueiden törmääminen osuu ehkä konkreettisimmin taiteen ja taidekasvatuksen ammattilaisiin, joille yhtäältä tarjoutuu uusia työmahdollisuuksia seurakunnista ja muualta perinteisen taidekentän ulkopuolelta. Toisaalta nämä ammattilaiset –

---

²²⁷ Käsite on lainattu Mikko Sillforsilta (Sillfors 2017, 99).

²²⁸ Ks. esim. Aupers & Houtman 2006, 201; Redden 2016.

²²⁹ Westerlund et al. 2017, 2.

²³⁰ Kirjastosta tasa-arvoisena kulttuuripalveluna ks. Sokka et al. 2014, 35, 38, 69.

²³¹ Davie 2013, 230–237.

usein naiset – joutuvat työskentelemään prekaarissa työmarkkina-asemassa ja raivaamaan itselleen tilaa instituutiossa, jossa kaikki eivät ota heitä suopeasti vastaan.

Ossi Naukkarinen luettelee uskonnon niiden yhteiskunnan sfäärien listassa, joiden hän katsoo taiteistuvan ja estetisoituvan.²³² Eletyn ja arkisen uskonnon näkökulma²³³ sekä taiteistumisen ajatus painottavat kumpikin kategorioiden ('uskonto' ja 'taide') merkityssisältöjen laajenemista sekä instituutiorajojen hämärtymistä. Väitettä uskonnon estetisoitumisesta voi katsoa tukevan ainakin tutkijoiden havaitsemat elämyksellisyyden ja ruumiillisuuden korostukset eri henkisissä suuntauksissa. Samoja korostuksia tarjoaa oma aineistoni. Yhtenä tutkimukseni tuloksena esitän, että tutkimieni seurakuntien työssä kirkko sekä taiteistuu konkreettisesti (käyttää taiteen keinoja oman tehtävänsä toteuttamisessa) että estetisoituu (painottaa visuaalista, ruumiillista, elämyksellistä ja kaunista tai tyylikästä). Taideryhmissä kirkon toiminnan henkistyminen, taiteistuminen/estetisoituminen ja naisistuminen kulkevat rinnakkain.

---

²³² Naukkarinen 2005, 15.

²³³ Ammermann 2007; 2013; McGuire 2008.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet

Havainnoinnit:

Kuvataidekurssi: Neljä havainnointikertaa 10.10.2017–10.1.2018, joista viimeisellä näyttelyn avajaiset. Muistiinpanoja 10 liuskaa.

Lasten ja perheiden tanssituokioiden, joiden yhteydessä perhekahvila: Viisi havainnointikertaa 13.10.2017–8.12.2017, joista yhdellä mukana vain perhekahvilassa. Viimeisellä kerralla joulukirkko ja lyhyt yhteinen tanssituokio. Muistiinpanoja 6 liuskaa.

Meditatiivisen tanssin kurssi: Neljä havainnointikertaa 6.11.2017–18.12.2017. Muistiinpanoja 9 liuskaa.

Havainnointimuistiinpanot tekijän hallussa.

Haastattelut:

Kuva_os1: Kuvataidekurssin osallistuja 1. Nainen, s. 1960. Haastattelu 12.10.2017.

Kuva_ohj: Kuvataidekurssin ohjaaja. Nainen, s. 1975. Haastattelu 16.10.2017.

Lastanssi_ohj: Perheiden tanssituokioiden ohjaaja. Nainen, s. 1979. Haastattelu 27.10.2017.

Lastanssi_os1: Perheiden tanssituokioiden osallistuja 1. Mies, s. 1983. Haastattelu 3.11.2017.

Lastanssi_os2: Perheiden tanssituokioiden osallistuja 2. Nainen, s. 1987. Haastattelu 10.11.2017.

Lastanssi_os3: Perheiden tanssituokioiden osallistuja 3. Nainen, s. 1983. Haastattelu 10.11.2017.

Medtanssi_ohj: Meditatiivisen tanssin kurssin ohjaaja. Nainen, s. 1959. Haastattelu 10.11.2017.

Medtanssi_os1: Meditatiivisen tanssin kurssin osallistuja 1. Nainen, s. 1939. Haastattelu 13.11.2017.

Medtanssi_os2: Meditatiivisen tanssin kurssin osallistuja 2. Nainen, s. 1960. Haastattelu 13.11.2017.

Kuva_os2: Kuvataidekurssin osallistuja 2. Nainen, s. 1941. Haastattelu 21.11.2017.

Medtanssi_os3: Meditatiivisen tanssin kurssin osallistuja 3. Nainen, s. 1945. Haastattelu 20.11.2017.

Medtanssi_os4: Meditatiivisen tanssin kurssin osallistuja 4. Nainen, s. 1946. Haastattelu 20.11.2017.

Kuva_os3: Kuvataidekurssin osallistuja 3. Nainen, s. 1959. Haastattelu 21.11.2017.

Kuva_os4: Kuvataidekurssin osallistuja 4. Nainen, s. 1965. Haastattelu 28.11.2017.

Khr: kirkkoherra. Mies, s. 1967. Haastattelu 28.11.2017.

Kuva_os5: Kuvataidekurssin osallistuja 5. Nainen, s. 1983. Haastattelu 14.11.2017.

Lastanssi_os4: Perheiden tanssituokioiden osallistuja 4. Nainen, s. 1989. Haastattelu 8.12.2017.

Medtanssi_os5: Meditatiivisen tanssin kurssin osallistuja 5. Nainen, s. 1959. Haastattelu 18.12.2017.

Äänitteet ja litteraatiot tekijän hallussa.

Kirjallisuus

Aalto, Sari & Tanja Turpeinen (2012). *Teatteri on uskon asia: Kristillinen teatteri ja kirkkodraama 2010-luvulla Suomessa*. Opinnäytetyö. Metropolia Ammattikorkeakoulu.

- Ahlbäck, Tore (toim.) (1996). *Dance, Music, Art, and Religion: Based on Papers Read at the Symposium on Dance, Music, and Art in Religions Held at Åbo, Finland, on the 16th-18th of August 1994*. Åbo: Donner Institute for Research in Religious and Cultural History.
- Ahlbäck, Tore (toim.) (2012). *Post-secular Religious Practices: Based on Papers Read at the Symposium on Post-secular Religious Practices at Åbo, Finland, on 15–17 June 2011*. Åbo: Donner Institute for Research in Religious and Cultural History.
- Ahonen, Johanna (2014). Finnish Women's Turn toward India: Negotiations between Lutheran Christianity and Indian Spirituality. Päivi Salmesvuori & Terhi Utriainen (toim.), *Finnish Women Making Religion: Between Ancestors and Angels*. New York: Palgrave Macmillan, 217–235.
- Ahonen, Johanna (2015). Spirituaalisuus väylänä muutokseen: Feminismin ja henkisyyden risteymiä. Johanna Ahonen & Elina Vuola (toim.), *Uskonnon ja sukupuolen risteyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 82–116.
- Ahonen, Johanna & Elina Vuola (2015). Uskonto ja sukupuoli: Konflikteja, vuorovaikutusta ja uusia tuulia. Johanna Ahonen & Elina Vuola (toim.), *Uskonnon ja sukupuolen risteyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–31.
- Ammerman, Nancy T. (2007). Introduction: Observing religious modern lives. Nancy T. Ammerman (toim.), *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Oxford: Oxford University Press, 3–15.
- Ammerman, Nancy T. (2013). *Sacred Stories, Spiritual Tribes: Finding Religion in Everyday Life*. New York: Oxford University Press.
- Ansio, Heli & Pia Houni (2013). Kyselyyn vastanneiden taustatiedot. Pia Houni & Heli Ansio (toim.), *Taiteilijan työ: Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa*. Helsinki: Työterveyslaitos, 54–71.
- Ansio, Heli, Pia Houni & Mikko Piispa (2018). ”Ei ole keksitty sitä ammattinimikettä, mikä olisin”: Sosiaalisesti sitoutuneen taiteen tekijät ja hybridinen työ. *Yhteiskuntapolitiikka* 83(1), 5–17.
- Arya, Rina (2016). Spirituality and Contemporary Art. *Oxford Research Encyclopedia of Religion*. DOI: 10.1093/acrefore/9780199340378.013.209.
- Aupers, Stef & Dick Houtman (2006). Beyond the Spiritual Supermarket: The Social and Public Significance of New Age Spirituality. *Journal of Contemporary Religion* 21(2), 201–222.
- Balling, Gitte & Nanna Kann-Christensen (2013). What is a non-user? An analysis of Danish surveys on cultural habits and participation. *Cultural Trends* 22(2), 67–76.
- Bauman, Zygmunt (2002). *Notkea moderni*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.

- Bender, Courtney J. (2007). Touching the Transcendent: Rethinking Religious Experience in the Sociological Study of Religion. Nancy T. Ammerman (toim.), *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Oxford: Oxford University Press, 201–218.
- Bennett, Tony, Mike Savage, Elizabeth Bortolaia Silva, Alan Warde, Modesto Gayo-Cal & David Wright (2009). *Culture, Class, Distinction*. London: Routledge.
- Bishop, Claire (2006). The Social Turn: Collaboration and Its Discontents. *Artforum International* 44(6), 178–183.
- Blommaert, Jan & Dong Jie (2010). *Ethnographic Fieldwork: A Beginner's Guide*. Bristol: Multilingual Matters.
- Boal, Augusto (1995). *Rainbow of Desire: The Boal Method of Theatre and Therapy*. London: Routledge.
- Braun, Virginia & Victoria Clarke (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2), 77–101.
- Broo, Måns, Marcus Moberg, Terhi Utriainen & Tommy Ramstedt (2015). Diversification, Mainstreaming, Commercialization, and Domestication – New Religious Movements and Trends in Finland. James R. Lewis & Inga Bårdsen Tøllefsen (toim.), *Handbook of Nordic New Religions*. Leiden: Brill, 141–157.
- Brown, Frank Burch (toim.) (2014). *The Oxford Handbook of Religion and the Arts*. New York: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780195176674.013.035
- Campbell, Colin (2007). *The Easternization of the West: A Thematic Account of Cultural Change in the Modern Era*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Crossick, Geoffrey & Patrycja Kaszynska (2016). *Understanding the Value of Arts & Culture: The AHRC Cultural Value Project*. Swindon: Arts and Humanities Research Council.
- Cusack, Carole M. & Alex Norman (2012). Introduction. Carole M. Cusack & Alex Norman (toim.), *Handbook of New Religions and Cultural Production*. Leiden: Brill, 1–15.
- Czarniawska, Barbara (2007). *Shadowing and Other Techniques for Doing Fieldwork in Modern Societies*. Malmö: Liber.
- Davie, Grace (1995). *Religion in Britain since 1945: Believing Without Belonging*. Oxford: Blackwell.
- Davie, Grace (2013). *The Sociology of Religion: A Critical Agenda*. Second edition. Los Angeles: Sage.
- Emerson, Robert M., Rachel I. Fretz & Linda L. Shaw (2007). Participant observation and fieldnotes. Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.), *Handbook of Ethnography*. London: Sage, 352–368.

- Eerola, Hanna-Leena (2011). *Taiteellisten ja luovien menetelmien käyttö seurakunnissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Elgood, Heather (1999). *Hinduism and the Religious Arts*. Cassell: London.
- Fettermann, David M. (1998). *Ethnography: Step by Step*. Thousand Oaks: Sage.
- Fingerroos, Outi & Jukka Jouhki (2014). Etnologinen kenttätö ja tutkimus: Metodien monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry., 79–108.
- Fox, Judith (2010). Secularization. John Hinnells (toim.): *The Routledge Companion to the Study of Religion*. Second edition. London: Routledge, 306–322.
- Geertz, Clifford (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gould, Jeremy (2016). Refleksiivisyyden poluilla: Epistemologisesti radikaalin yhteiskuntatieteen puolustus. Jeremy Gould & Katja Uusihakala (toim.), *Tutkija peilin edessä: Refleksiivisyys ja etnografinen tieto*. Helsinki: Gaudeamus, 9–37.
- Grönlund, Henrietta & Anne-Birgitta Pessi (2017). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon uusi julkinen rooli? Kansalaisten odotukset kirkon hyvinvointityölle. *Teologinen aikakauskirja* 122(2), 116–133.
- Haastettu kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011* (2012). Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Hackett, Rosalind (1996). *Art and Religion in Africa*. London: Cassell.
- Hakala, Katariina & Pirkko Hynninen (2007). Etnografisesta tietämisestä. Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.), *Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 209–225.
- Harvola, Heikki (2005). *Nuorten aikuisten kokemukset Kallion seurakunnan maalauskurseista*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Heikkilä, Miia & Oona Tikkaaja (2015). *Tatun ja Soten työkirja: Vinkkejä osallistavan taiteen tuotantoon taiteilijalle, tilaajalle & tuottajalle*. Hyvinvoinnin välitystoimisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201702222596> (luettu 7.3.2018).
- Heikkilä, Riie (2017). Suomalainen kulttuuriosallistuminen ja eriarvoisuus: Ei-osallistujien jäljillä. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2016*, 6-19. DOI: 10.17409/kpt.60095
- Helander, Eila (2018). Uskonnolliset yhteisöt hyvinvointipalvelujen tarjoajina. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.), *Uskontososiologia*. Turku: Eetos, 87–99.

- Hiltunen, Mirja (2009). *Yhteisöllinen taidekasvatus: Performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä*. Väitöskirja. Lapin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-20111141039>
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (2001). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Anu Laukkanen (2015). Osallisuus ja yhteisöllisyys hyvinvointia edistämässä: Taiteen ja kulttuurin vaikuttavuuden arviointi EU-hankkeissa. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015*, 24–41.
<https://kulttuuripolitiikantutkimus.fi/julkaisutyo/kulttuuripolitiikan-tutkimuksen-vuosikirja-2015/>
- Houni, Pia (2018). Onko taiteesta hyötyä yksilölle ja yhteiskunnalle? Arto Mutanen, Pia Houni, Jarmo Mäntyvaara & Mauri Kantola (toim.), *Hyöty*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 61–80.
- Houtman, Dick & Stef Aupers (2008). The Spiritual Revolution and the New Age Gender Puzzle: The Sacralization of the Self in Late Modernity (1980–2000). Kristin Aune, Sonya Sharma & Giselle Vincett (toim.), *Women and Religion in the West: Challenging Secularization*. Farnham: Ashgate, 99–118.
- Huotari, Voitto (1992). *Elävä seurakunta: Seurakuntatyön käsikirja*. Helsinki: SKSK Kustannus.
- Hämeenaho, Pilvi & Eerika Koskinen-Koivisto (2014). Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry, 7–31.
- Isotalo, Anu (2015). *Mistä on hyvät tytöt tehty? Somalitytöt ja maineen merkitykset*. Väitöskirja. Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6169-6>
- Jakonen, Mikko (2014). Talous ja työ prekaarissa yhteiskunnassa. Mikko Jakonen & Tiina Silvasti (toim.), *Talouden uudet muodot*. Helsinki: Into, 92–121.
- Jakonen, Olli (2017). Kulttuuripolitiikka ja nationalismi kilpailuvaltio-Suomessa: Innovatiivinen luova talous. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2016*, 20–37.
 DOI: 10.17409/kpt.60100
- Julkunen, Raija (2008). *Uuden työn paradoksit: Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.
- Jumalanpalvelukset, kirkolliset toimitukset, musiikki ja muut toimitukset (2016). Kirkon tilastollinen vuosikirja 2016. *Kirkkohallitus*.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content240FFA> (luettu 5.3.2018).
- Juncker, Beth & Gitte Balling (2016). The Value of Art and Culture in Everyday Life: Towards an Expressive Cultural Democracy. *The Journal of Arts Management, Law, and Society* 46(5), 231–242.

- Kallunki, Valdemar (2014). *Yhteistyön kolmas polku: Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
[http://sakasti.evli.fi/julkaisut.nsf/7FEB3DBFA644ABE5C2257E2E0012D56B/\\$FILE/Kallunki%20sarjajulkaisu%2040%20painoon.pdf](http://sakasti.evli.fi/julkaisut.nsf/7FEB3DBFA644ABE5C2257E2E0012D56B/$FILE/Kallunki%20sarjajulkaisu%2040%20painoon.pdf) (luettu 6.8.2018)
- Kallunki, Valdemar (2017). Kilpailu kirkon aseman muokkaajana: Diakonia- ja kasvatustyön muuttuva toimintaympäristö valinnanvapautta korostavassa maakuntaudistuksessa. *Teologinen Aikakauskirja* 122(2), 100–115.
- Kallunki, Valdemar (2018). Sekularisaatioparadigma. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.), *Uskontososiologia*. Turku: Eetos, 49–62.
- Kangas, Anita, Sakarias Sokka, Hannu Itkonen & Olli Jakonen (2018). *Aktiiviset osallistujat: Kansalaiset kulttuuri- ja liikuntapalvelujen kehittäjinä*. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/aktiiviset-osallistujat-kuntalaiset-kulttuuri-ja-liikuntapalvelujen-kehittajinae> (luettu 6.8.2018)
- Kanttonen, Lea (2010). Yhteisötaiteen estetiikkaa ja menetelmiä: Yhteistyötä, vuoropuhelua, palvelua ja provokaatiota. Lea Kanttonen (toim.), *Ankaraa ja myötätuntoista kuuntelua: Keskustelevaa kirjoitusta paikkasidonnaisesta taiteesta*. Helsinki: Kuvataideakatemia, 74–84.
- Karjalainen, Mira (2018). Käännöksen henkisyys. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.), *Uskontososiologia*. Turku: Eetos, 265–276.
- Karttunen, Sari & Pia Houni (2018). ArtsEqual 2015–2021: The Challenges of a Large-Scale Research Initiative in Finland. *Conjunctions: Transdisciplinary Journal of Cultural Participation* 5(1). DOI: 10.7146/TJCP.V5I1.105292
- Ketola, Kimmo (2010). Suomalaisten spiritualiteetti: Uusi henkisyys luterilaisen hengellisyyden haastajana. Maarit Hytönen (toim.), *Minä uskon? Jumala-usko 2010-luvulla*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 140–160.
- Ketola, Kimmo (2016). Luterilainen usko nykyajan Suomessa. Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa, *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere, Kirkon tutkimuskeskus, 47–87.
- Ketola, Kimmo, Maarit Hytönen, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa (2016). *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere, Kirkon tutkimuskeskus.
- King, Richard (2010). *Mysticism and Spirituality*. John Hinnells (toim.): *The Routledge Companion to the Study of Religion*. Second edition. London: Routledge, 323–338.
- Kinnunen, Veera (2017). *Tavarat tiellä: Sosiologinen tutkimus esinesuhteista muutossa*. Väitöskirja. Lapin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-033-3>

- Kinnunen-Riipinen, Lilja (2000). *Teatteri kirkossa vai kirkko teatterissa: Kirkkonäytelmä Suomessa 1980-luvulla 1960- ja 1970-lukujen kehitys taustanaan*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Kirkko ja julkiset palvelut -ohjausryhmän mietintö (2016). *Kirkkohallitus*.
[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B6FC645E0A9BA451C2257FB0003E1A03/\\$FILE/kirko_ja_julkiset_palvelut.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B6FC645E0A9BA451C2257FB0003E1A03/$FILE/kirko_ja_julkiset_palvelut.pdf) (luettu 6.8.2018)
- Kirkko Helsingissä (s.a.). *Helsingin seurakuntayhtymä*.
<https://www.helsinginseurakunnat.fi/index.html.stx> (luettu 25.4.2018)
- Kirkkolaki 26.11.1993/1054. *Finlex*.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054#mvs> (luettu 24.4.2018)
- Kirkon henkilöstö (2016). Kirkon tilastollinen vuosikirja 2016. *Kirkkohallitus*.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content240FFA> (luettu 5.10.2018).
- Korhonen, Pekka (2014). Soveltavasta teatterista ja teatterilähtöisistä menetelmistä – mitä tänään ajattelen. Pekka Korhonen & Raija Airaksinen (toim.), *Hyvä hankaus 2.0*. Helsinki: Taideyliopisto, 13–30.
- Krippendorff, Klaus (2013). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Thousand Oaks: Sage.
- Kuorikoski, Arto (toim.) (2008a). *Uskon tilat ja kuvat: Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Kuorikoski, Arto (2008b). Taiteen autonomia ja uskonnollinen konteksti. Arto Kuorikoski (toim.). *Uskon tilat ja kuvat: Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura, 45–51.
- Kuppinger, Petra (2017). Introduction: Religion, Art and Creativity in the Global City. *Culture and Religion* 18(4), 343–352.
- Kwon, Miwon (2002). *One Place after Another: Site-specific Art and Locational Identity*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Käsitteet (s. a.). *Taikusydän*. <https://taikusydan.turkuamk.fi/tietopankki/kasitteet/> (luettu 2.5.2018).
- Laes, Tuulikki (2017). *The (Im)possibility of Inclusion: Reimagining the Potentials of Democratic Inclusion in and through Activist Music Education*. Väitöskirja. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.
- Lahtinen, Emmi, Olli Jakonen & Sakarias Sokka (2017). *Yhdenvertainen kulttuuri! Selvitys vammaisyhteisöjen kulttuuri- toimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen myönnettävistä valtionavustuksista*. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.
https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2017/cupore_yhdenvertainenkulttuuri.pdf (luettu 8.1.2018).

- Latour, Bruno (1993). *We Have Never Been Modern*. Englanniksi kääntänyt Catherine Porter. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Laukkanen, Anu, Marjukka Colliander & Anne Teikari (2018). Tarvitseva, ulkopuolella, vailla: Kulttuurin saavutettavuuden tulkintoja kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalan henkilöstön puheessa. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2017*, 6–20. DOI: 10.17409/kpt.65723
- Lehikoinen, Kai (2006). *Stepping Queerly? Discourses in Dance Education for Boys in Late 20th Century Finland*. Bern: Peter Lang.
- Lehikoinen, Kai & Pauli Rautiainen (2016). Kulttuuristen oikeuksien toteuttaminen osaksi sote-palveluja. ArtsEqual policy brief 1/2016.
<http://www.artsequal.fi/documents/14230/26193/Sote-sektori+suositus/df5a3d5e-ae2-413d-baea-cedce6db2575> (luettu 8.1.2018).
- Lehikoinen, Kai & Elise Vanhanen (toim.) (2017). *Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen*. Helsinki: Taideyliopisto.
- Lehtonen, Mikko & Katja Valaskivi & Hanna Kuusela (toim.) (2014). *Tehtävä kulttuurille: Talouden ja kulttuurin muuttuvat suhteet*. Tampere: Vastapaino.
- Leppävuori, Eija (2014). Henkistynyt liha: Sitoutuneiden harjoittajien kokemuksia astangajoogasta. *Uskonnotutkija* 3(2).
<https://journal.fi/uskonnotutkija/article/view/64594>
- Lindh, Johanna (2016). Yksilöllistä kristillistä yhteisöllisyyttä. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa (toim.), *Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 60–77.
- Lynch, Gordon (2007). *The New Spirituality: An Introduction to Progressive Belief in the Twenty-first Century*. London: I. B. Tauris.
- Mackay, Karin (2014). Art as a Connection to Divine in Women's Lives: Cultural Wellbeing Through Creative Process. *The International Journal of Social, Political, and Community Agendas in the Arts* 8(2), 1-13. DOI: 10.18848/2326-9960/CGP/v08i02/1-13
- Marcus, George E. (2014). Etnografian uudet haasteet *Writing Culture* -liikkeen jälkeen. Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry, 32–58.
- Martin, David (1978). *A General Theory of Secularization*. Oxford: Basil Blackwell.
- Marttila, Annamaria (2014). Tutkijan positiot etnografisessa tutkimuksessa. Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry, 362–392.
- McGuire, Meredith (2007). Embodied Practices: Negotiation and Resistance. Nancy T. Ammerman (toim.), *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Oxford: Oxford University Press, 187–200.

- McGuire, Meredith (2008). *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Moberg, Marcus (2009). *Faster for the Master! Exploring Issues of Religious Expression and Alternative Christian Identity within the Finnish Christian Metal Music Scene*. Väitöskirja. Åbo Akademi. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-493-7>
- Moberg, Marcus, Kennet Granholm & Peter Nynäs (2012). Trajectories of Post-Secular Complexity: An Introduction. Peter Nynäs, Mika Lassander & Terhi Utriainen (toim.), *Post-Secular Society*. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers, 6–14.
- Moore, Albert C. (1997). *Arts in the Religions of the Pacific: Symbols of Life*. London: Cassell.
- Morgan, David (2014). Art, Material Culture and Lived Religion. Frank Burch Brown (toim.), *The Oxford Handbook of Religion and the Arts*. New York: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780195176674.013.035
- Musiikkia kirkoissa (s.a.). <http://www.musiikkiakirkoissa.fi/> (luettu 25.4.2018).
- Muuttuvien yhteisöjen kirkko. Kirkkohallituksen 25.10.2005 asettaman seurakuntarakennetyöryhmän mietintö (2007). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto*. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/CCF1FC266FE43170C2257E2E0012D42D/\\$FILE/Srkra_kennetyoryhman_mietinto.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/CCF1FC266FE43170C2257E2E0012D42D/$FILE/Srkra_kennetyoryhman_mietinto.pdf) (luettu 24.4.2018).
- Niemelä, Kati (2003a). Suomalaisten sitoutuminen uskonnollisiin yhdyskuntiin. Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola (toim.), *Moderni kirkkokansa: Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanalla*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 122–147.
- Niemelä, Kati (2003b). Uskonnollisuus eri väestöryhmissä. Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola (toim.), *Moderni kirkkokansa: Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanalla*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 187–220.
- Nynäs, Peter, Mika Lassander & Terhi Utriainen (toim.) (2012). *Post-Secular Society*. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers.
- Peitsalo, Peter (toim.) (2015). *Liturgia, taide ja estetiikka = Liturgy, the Arts, and Aesthetics*. Helsinki: Hymnologian ja liturgiikan seura.
- Pellinen, Elisabeth & Heikki Pesonen (2013). Vain puhtaalla sydämellä voi nähdä luonnon syvimmän olemuksen: Luonnon rituaalinen puhtaus ja ihmisen luontosuhde Hayao Miyazakin elokuvissa. *Uskonnontutkija – Religionsforskaren* 2(1). <https://journal.fi/uskonnontutkija/article/view/64463>
- Pesonen, Heikki (2016). Mad sisters and evil mothers: Representations of nuns and convents in Western film. Riku Hämäläinen, Heikki Pesonen & Terhi Utriainen (toim.), *Helsinki Study of Religions: A Reader*. Helsinki: University of Helsinki, Study of Religions, Department of World Cultures, 388–398.

- Pesonen, Heikki, Elina Lehtinen & Nelli Myllärniemi (2011). Kuinka tutkia uskontoa elokuvassa? Lähtökohtia, periaatteita ja näkökulmia. Heikki Pesonen, Elina Lehtinen, Nelli Myllärniemi & Minja Blom (toim.), *Elokuva uskonnon peilinä: Uskontotieteellisiä tarkennuksia länsimaiseen populaarielokuvaan*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 10–44.
- Purhonen, Semi, Jukka Gronow & Keijo Rahkonen (2011). Highbrow culture in Finland: Knowledge, taste and participation. *Acta Sociologica* 54(4), 385–402.
- Purhonen, Semi & työryhmä Jukka Gronow, Riie Heikkilä, Nina Kahma, Keijo Rahkonen & Arho Toikka (2014). *Suomalainen maku: Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pyhän tanssin perustason ohjaajakoulutus (s.a.). *Sakasti*.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=ContentHiippakunnat2013-3&id=DACD600AD5CD704CC2257A5A002774FF> (luettu 7.3.2018).
- Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015 (2015). Hallituksen julkaisusarja 10/2015. *Valtioneuvosto*.
http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETT_Y_net.pdf/801f523e-5dfb-45a4-8b4b-5b5491d6cc82 (luettu 8.1.2018).
- Redden, Guy (2016). Revisiting the Spiritual Supermarket: Does the Commodification of Spirituality Necessarily Devalue It? *Culture and Religion* 17(2), 231–249.
- Roiha, Taija (2014). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kulttuuritoiminta*. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore. Julkaisematon työpaperi, tekijän hallussa.
- Roiha, Taija, Pauli Rautiainen & Kaija Rensujeff (2015). *Taiteilijan asema ja sukupuoli*. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore.
<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/taija-roiha-pauli-rautiainen-ja-kaija-rensujeff-taiteilijan-asema-ja-sukupuoli> (luettu 3.8.2018)
- Roponen-Lunnas, Pirjo (2013). Kohtaamisen taide – yhteisötaiteen ideaaleja ja käytäntöjä. *Tahiti – Taidehistoria tieteenä* 4/2013. Dossier. <http://tahiti.fi/04-2013/dossier/kohtaamisen-taide-%e2%80%93-yhteisötaiteen-ideaaleja-ja-kaytantoja/> (luettu 7.3.2018)
- Russell, H. Bernard (2002). *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Walnut Creek: Altamira Press.
- Saarin, Satu (2005). ”On sovelias ikeeni ja keveä on kuormani”: Naispastoreiden kokemuksia pappeudesta Oulun hiippakunnassa 1980-luvulta 2000-luvun alkuun. Väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Sakaranaho, Tuula, Tom Sjöblom & Terhi Utriainen (2002). Introduction: Doing and writing ethnography. Tuula Sakaranaho, Tom Sjöblom, Terhi Utriainen & Heikki Pesonen (toim.), *Styles and Positions: Ethnographic Perspectives in Comparative Religion*. Helsinki: University of Helsinki, Department of Comparative Religion, 4–17.

- Salminen, Veli-Matti (2014). Osallistumattomien yhteisö? Kansankirkon passiiviset jäsenet tarkastelussa. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki (toim.), *Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen*. Tampere, Kirkon tutkimuskeskus, 40–62. [http://sakasti.evli.fi/julkaisut.nsf/C5F0B26B18E49CA6C2257E2E0012D54C/\\$FILE/verkkojulkaisu35.pdf](http://sakasti.evli.fi/julkaisut.nsf/C5F0B26B18E49CA6C2257E2E0012D54C/$FILE/verkkojulkaisu35.pdf) (luettu 1.6.2018)
- Salminen, Veli-Matti (2016). Kirkko ja suomalainen musiikki- ja kulttuurielämä. Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa, *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere, Kirkon tutkimuskeskus, 88–109.
- Salo, Ulla-Maija (2015). Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Sanna Aaltonen & Riitta Högbäck (toim.), *Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere: Tampere University Press, 166–190.
- Sara-aho, Tiina (2014). *Pyhä tanssi: mietiskelevää kehorukousta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Seirala, Viivi (2012). *Eläköön taidekasvatus!* Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Sillfors, Mikko (2017). *Jumalattomuus ja hyvä elämä: Ateistinen henkisyys vaihtoehtona monoteistiselle uskonnolle 2000-luvun länsimaissa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3091-4>
- Sohlberg, Jussi & Kimmo Ketola (2015). From Western Esotericism to New Spirituality: The Diversity of New Age in Finland. James R. Lewis & Inga Bårdsen Tøllefsen (toim.), *Handbook of Nordic New Religions*. Leiden: Brill, 126–140.
- Sohlberg, Jussi & Kimmo Ketola (2016). Uskonnolliset yhteisöt Suomessa. Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa, *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 15–46.
- Sointu, Eeva & Linda Woodhead (2008). Spirituality, Gender, and Expressive Selfhood. *Journal for the Scientific Study of Religion* 47(2), 259–276.
- Sokka, Sakarias, Anita Kangas, Hannu Itkonen, Pertti Matilainen & Petteri Räisänen (2014). *Hyvinvointia myös kulttuuri- ja liikuntapalveluista*. Helsinki: KAKS – Kunnallisanalan kehittämissäätiö.
- Sutela, Katja (2017). Taide, taiteellinen toiminta ja vammaisten henkilöiden ja erityistä tukea tarvitsevien hyvinvointi. Kai Lehikoinen & Elise Vanhanen (toim.), *Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen*. Helsinki: Taideyliopisto, 71–82.
- Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus: Loppuraportti (2014). *Opetus- ja kulttuuriministeriö*. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75254/tr15.pdf> (luettu 29.5.2018)
- Taira, Teemu (2006). *Notkea uskonto*. Turku: Eetos.

- Thitz, Päivi (2012). Seurakuntalaisen osallisuus kirkon strategiapuheessa. *Diakonian tutkimus* 1/2012, 7–31.
- Tiilikainen, Marja (2002). Homes and fields, friends and informants: Fieldwork among Somali refugee women. Tuula Sakaranaho, Tom Sjöblom, Terhi Utriainen & Heikki Pesonen (toim.), *Styles and Positions: Ethnographic Perspectives in Comparative Religion*. Helsinki: University of Helsinki, Department of Comparative Religion, 272–288.
- Tolonen, Tarja & Tarja Palmu (2007). Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.), *Etnografia metodologiana: Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 89–112.
- Trzebiatowska, Marta & Steve Bruce (2012). *Why Are Women More Religious than Men?* Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199608102.001.0001.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Turpeinen, Isto (2015). *Raakalautaa ja rakkautta: Kolme sommitelmaa oman elämän tanssista*. Väitöstutkimus. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu. <http://hdl.handle.net/10138/154201>
- Tähti, Taru (2017). Vanhustyön lähiesimies musiikillisena toimijana. *Etnomusikologian vuosikirja* 29, 1–29. DOI: 10.23985/evk.60953.
- Utriainen, Terhi (2014). Angels, Agency, and Emotions: Global Religion for Women in Finland? Päivi Salmesvuori & Terhi Utriainen (toim.), *Finnish Women Making Religion: Between Ancestors and Angels*. New York: Palgrave Macmillan, 237–254.
- Utriainen, Terhi (2015). Combining Christianity and New Age Spirituality: Angel Religion in Finland. James R. Lewis & Inga Bårdsen Tøllefsen (toim.), *Handbook of Nordic New Religions*. Leiden: Brill, 158–172.
- Utriainen, Terhi (2017). *Enkeleitä työpöydällä: Arjen ja lumon etnografiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Utriainen, Terhi (2018). Epävirallinen eletty uskonto. Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.), *Uskontososiologia*. Turku: Eetos, 113–124.
- Vainionpää, Maiju (2013). *Tulitko sä aiheuttamaan draamaa? Teatteri-ilmaisun ohjaajana seurakunnassa*. Opinnäytetyö. Centria Ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2013060613371>
- Vaismoradi, Mojtaba, Hannele Turunen & Terese Bondas (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing & Health Sciences* 15(3), 398–405.

- Ventola, Marjo-Riitta (2013). *Osallistava teatteri: Laadukas aikalaiskonsepti*.
Lisensiaatintutkimus. Teatterikorkeakoulu. <http://hdl.handle.net/10138/42344>
- Vilja-Mantere, Johanna (2018). *Kuin kuvastimesta: Nuorten sielunhoidollisen kohtaamisen mahdollisuuksia taidelähtöisessä ryhmätoiminnassa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-4565-9>
- Vincett, Giselle (2008). The Fusers: New Forms of Spiritualized Christianity. Kristin Aune, Sonya Sharma & Giselle Vincett (toim.), *Women and Religion in the West: Challenging Secularization*. Farnham: Ashgate, 133–145.
- Vincett, Giselle, Sonya Sharma & Kristin Aune (2008). Women, Religion and Secularization: One Size Does Not Fit All. Kristin Aune, Sonya Sharma & Giselle Vincett (toim.), *Women and Religion in the West: Challenging Secularization*. Farnham: Ashgate, 1–19.
- Vincett, Giselle & Linda Woodhead (2016). Spirituality. Hiroko Kawanami, Christopher Partridge & Linda Woodhead (toim.), *Religions in the Modern World: Traditions and Transformations*. Third edition. London: Routledge, 324–344.
- Vuola, Elina (2006). Mitä feministiteologia on? Pauliina Kainulainen & Aulikki Mäkinen (toim.), *Näen Jumalan toisin: Kristinuskon feministisiä tulkintoja*. Helsinki: Kirjapaja, 25–50.
- Vuositalasto 2017. *Helsingin seurakuntayhtymä*.
<https://www.helsinginseurakunnat.fi/artikkelit/vaestotilastot> (luettu 26.7.2018).
- Westerlund, Heidi, Kai Lehtikainen, Eeva Anttila, Pia Houni, Sari Karttunen, Lauri Väkevä, Patrick Furu, Marja Heimonen, Satu-Mari Jansson, Marja-Leena Juntunen, Lea Kantonen, Tuulikki Laes, Liisa Laitinen, Anu Laukkanen & Anne Pässilä (2016). *Taiteet, tasa-arvo ja hyvinvointi: Katsaus kansainväliseen tutkimukseen*. ArtsEqual.
<http://www.artsequal.fi/documents/14230/0/Katsaus+kansainvaliseen+tutkimukseen/9c772fd2-edd5-46ee-9807-f8004590cf52> (luettu 28.2.2019)
- Westerlund, Heidi & Lauri Väkevä (2010). Onko demokraattinen musiikkikasvatus mahdollista 2010-luvun Helsingissä? Tuulikki Koskinen, Pekka Mustonen & Reetta Sariola (toim.), *Taidekasvatuksen Helsinki: Lasten ja nuorten taide- ja kulttuurikasvatus*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 150–157.
- Woodhead, Linda (2008). “Because I’m Worth It”: Religion and Women’s Changing Lives in the West. Kristin Aune, Sonya Sharma & Giselle Vincett (toim.), *Women and Religion in the West: Challenging Secularization*. Farnham: Ashgate, 147–161.
- Wuthnow, Robert (2003). *All in Sync: How Music and Art Are Revitalizing American Religion*. Berkeley: University of California Press.
- Yleinen seurakuntatyö hiippakunnittain 2016 (2016). *Kirkkohallitus*.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content3E4639> (luettu 5.3.2018).

Liite 1. Tutkimustiedote

KUKA OLEN?

Olen Heli Ansio, filosofian maisteri (teatterin ja draaman tutkimus), teologian kandidaatti ja Työterveyslaitoksen tutkija.

MITÄ TEEN?

Työterveyslaitoksella ja Taideyliopistolla on meneillään tutkimushanke *Taide julkisena palveluna: strategisesti kohti tasa-arvoa (ArtsEqual)*. Hanketta rahoittaa Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvosto (293199/2015). ArtsEqual-hanke tutkii, kuinka taide julkisena palveluna voisi lisätä yhteiskunnallista tasa-arvoa ja hyvinvointia 2020-luvun Suomessa. Lisää tietoa tutkimuksesta löydät hankkeen verkkosivuilta www.artsequal.fi.

Teen ArtsEqual-hankkeeseen kuuluvaa osatutkimusta ryhmämuotoisesta taidetoiminnasta kahdessa pääkaupunkiseudun evankelis-luterilaisessa seurakunnassa syksyllä 2017. Tutkimuksessani selvitän haastatteluiden ja havainnoinnin menetelmin, millaista seurakunnan järjestämä taidetoiminta on, keitä siihen osallistuu ja mitä merkityksiä toiminnalle annetaan. Haastattelun taidetoiminnan osallistujia, ohjaajia ja seurakuntien kirkkoherroja.

Tutkimushaastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Haastattelut ovat luottamuksellisia. Haastateltavien nimiä tai muita henkilötietoja ei tutkimukseen liittyvissä julkaisuissa tuoda esille, ja mahdolliset suorat lainaukset esitetään tavalla, josta haastateltavaa ei voida tunnistaa. Nimiä tai muita tunnistetietoja sisältävää haastatteluaineistoa käsittelen vain minä. Haastattelumateriaalia säilytetään tietoturvalisätoimilla. Tutkimuksessa kerättyä tietoa ei luovuteta muualle.

Haastattelu voidaan pitää Sinulle sopivassa paikassa. Haastattelun kesto on noin puoli tuntia ja se nauhoitetaan.

Tutkimuksestani valmistuu artikkeli vertaisarvioituun tieteelliseen lehteen sekä uskontotieteen pro gradu -tutkielma Helsingin yliopistoon. Tutkielmaani ohjaa professori Tuula Sakaranaho.

Yhteistyöterveisin,

Heli Ansio
FM, TK, tutkija
heli.ansio@ttl.fi
p. 050 4687335

Liite 2. Haastatteluteemat

Taideryhmien osallistujien haastattelut:

- 1) Osallistujan historia taideryhmässä, osallistumisen motivaatiot, vertailu mahdollisiin kilpailijoihin (muut taidetoiminnan järjestäjät)
- 2) Suhde evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja hengellisyyteen
- 3) Suhde taiteeseen, taideharrastukset
- 4) Kokemukset ryhmän toiminnasta, sen annista itselle
- 5) Kokemukset toiminnan taiteellisista ulottuvuuksista
- 6) Kokemukset toiminnan hengellisistä ulottuvuuksista
- 7) Taiteeseen ja uskontoon liittyvät käsitykset, mielikuvat seurakunnasta ja kirkosta, taidetoiminnasta osana seurakunnan imagoa
- 8) Kokemukset toiminnassa käytetyistä tiloista
- 9) Käsitykset toiminnan kohderyhmistä ja siitä, kuka voisi osallistua
- 10) Osallistujan kokonaiselämäntilanne

Taidetoiminnan ohjaajien haastattelut:

- 1) Miten toiminta on alkanut, keitä ovat sen kohderyhmät ja keitä osallistuu
- 2) Ohjaajan toiminnalle asettamat tavoitteet
- 3) Ohjaajan käsitykset taidetoiminnan merkityksestä osallistujille, osallistumisen motivaatioista
- 4) Käsitykset toiminnan taiteellisista ulottuvuuksista
- 5) Käsitykset toiminnan hengellisistä ulottuvuuksista
- 6) Taiteeseen ja uskontoon liittyvät käsitykset, mielikuvat seurakunnasta ja kirkosta, taidetoiminnasta osana seurakunnan imagoa
- 7) Toiminnassa käytettävät tilat ja välineet
- 8) Vertailu mahdollisiin kilpailijoihin (muut taidetoiminnan järjestäjät)
- 9) Taidetoiminnan kehittämistarpeet seurakunnassa
- 10) Ohjaajan koulutus, työhistoria, kokonaistyönkuva ja ko. ryhmän asema siinä, työn organisointi

Kirkkoherran haastattelu:

- 1) Millaista taidetoimintaa seurakunnassa on
- 2) Keitä ovat taidetoiminnan kohderyhmät ja keitä osallistuu
- 3) Taiteeseen ja uskontoon liittyvät käsitykset, mielikuvat seurakunnasta ja kirkosta, taidetoiminnasta osana seurakunnan imagoa
- 4) Taidetoiminta ja seurakunnan perustehtävä
- 5) Palautteet, kiitokset ja kriittiset äänet
- 6) Vertailu mahdollisiin kilpailijoihin (muut taidetoiminnan järjestäjät)
- 7) Taidetoiminnan kehittämistarpeet seurakunnassa